

Абдулхай ТУРСУН

МУСТАҲКАМ ОИЛА АСОСЛАРИ

Тошкент — 2012

УДК: 37.018.1
КБК: 60.56+87.7
Т 91

Мустаҳкам оила – жамиятнинг барқарорлиги, тараққиёти асоси. Абдулҳай Турсуннинг “Мустаҳкам оила асослари” китобида ҳамма замонларда долзарб бўлган бу муҳим ижтимоий мавзу кенг ёритилган.

Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 805-сонли тавсияси билан чоп этилди.

Турсун, Абдулҳай

Мустаҳкам оила асослари/ Абдулҳай Турсун; масъул муҳаррир А. Мансур – Тошкент: «Movarounnahr», 2012. – 132 б.

УДК: 37.018.1
ББК: 60.56+87.7

ISBN 978-9943-12-183-6

© «Movarounnahr» нашриёти
© Абдулҳай ТУРСУН

Оила олдида турган вазифаларни ҳар томонлама амалга ошириш – аваламбор, моддий, маънавий, бугун ўта долзарб бўлиб бораётган тарбиявий муаммоларни ечиш, оиланинг барча-барча таъбишларини осонлаштириши каби муҳим масалаларни ҳал этиши билан боғлиқ эканини, ўйлайманки, ҳаммамиз яхши тушунамиз.

Ислом Каримов

Сўзбоши ўрнида

Истиклолнинг дастлабки йиллариданоқ мамлакатимизда оила манфаатларини ҳимоялашнинг ҳукукий, маънавий-ахлоқий асосларини умуминсоний ва миллий кадриятлар уйғунлигида янада бойитиш ҳамда чуқур билимли, касб малакаси шаклланган, маънавий ва жисмоний соғлом авлодни вояга етказиш борасида кенг қамровли ишлар бошлаб юборилди.

“Мустаҳкам оила йили” муносабати билан қабул қилинган Давлат дастурида оилаларнинг маънавий камолоти, моддий фаровонлиги, фарзандлар бахт-саодати, уларнинг нурли келажагини таъминлаш учун қатор тадбирлар белгиланиб, амалга оширилмоқда.

Бугунги кунда юртимизда ёш оилаларга кўрсатилаётган эътибор ва ғамхўрлик ҳақида кўп гапириш мумкин. Эзгу мақсадларимиз тўла рўёбга чиқиши учун ҳали жуда кўп ишларни амалга оширишимиз керак.

МУСТАҲҚАМ ОИЛАНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ЎРНИ

Ислом динида оилага муносабат

Саодатли мустаҳқам оила жамият пойдеворининг асосидир.

Оила ва жамият тинч-тотув ва фаровон бўлиши учун муқаррар зарурий шарт-шароитлар лозим бўлади. Бундай шароит биринчи навбатда оиланинг салоҳияти ва барқарорлигини таъминлашдан бошланади. Шу сабабдан динимиз оилага, уни барпо этиш жиҳатларига катта эътибор қаратади. Оила биносини меҳр-муҳаббат асосида ҳақиқат ва адолат заминига қуриб, мустаҳкамлаб, бахт-саодатга эришишга чорлайди.

Дунёдаги барча жонзотлар жуфт-жуфт яратилган. Ақл-заковатли инсон ўз жуфтини қадрлаб, оиласининг барқарор бўлишини таъминлайди.

Аллоҳ таоло эркак ва аёлни оила қуриб яшашда бир-бирига суянч, таянч қилиб яратганлигини марҳамат қилиб: **“Унинг аломатларидан (яна бири) – сизлар (нафсни қондириш жиҳатидан) таскин топишингиз учун ўзларингиздан жуфтлар яратгани ва ўрта-нигизда иноқлик ва меҳрибонлик пайдо қилганидир. Албатта, бунда тафаккур қиладиган кишилар учун аломатлар бордир”** (Рум, 21) дейди.

Оилавий муносабатларнинг асосий талабларидан бири оила қурган ҳар бир инсоннинг жуфти билан иноқлик ва меҳрибонликда умр кечиришидир.

Оила аъзолари саодати ҳашаматли бино ёки қимматбаҳо уй жиҳозларида эмас. Чин саодат уларнинг соф имони, эзгу ишлари, ўзаро меҳр-муҳаббати, тинчлик-хотиржамлиги сабаб келган баракотлар билан шаклланади.

Зеро, Аллоҳ таоло саодатли оила кўринишини зийнатли деб баҳолаб: **“Одамларга аёллар, фарзандлар, уюм-уюм олтин-кумушлар, саман отлар, чорва моллари ва экинларга нисбатан меҳр қўйиш зийнатли қилиб қўйилди...”**, дейди *(Оли Имрон, 14)*.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) саодатни таърифлаб дейдилар: “Тўрт нарса саодатдандир. Солиҳа аёл, кенг маскан, муносиб кўшни, қулай маркаб... Кимга шу неъматлар берилган бўлса, шукрини адо қилиши керак” *(Имом Ибн Ҳиббон ривояти)*.

Демак, уйдаги аёллар, фарзандлар, мол-мулклар, от-уловлар, чорва ҳамда экинлар саодатли оила соҳиби учун бахт келтирувчи воситалар экан. Бу билан шу жиҳатлари мукамал бўлган барча оилалар ўзларини саодат узра эканларини эътироф этиб, уларни асраб-авайлашда бошқаларга ибратли, тартибли бўлиши лозимлиги таъкидланмоқда. Бу муқаддас қоида ва асосларга риоя этиб, эр-хотин ўз мавқе-манзилида умр кечириши лозим бўлади. Шу йўл билан ҳаёт неъматини татиб, умр мазмунини бойитиб, жамиятда кутилган саодатли, мустаҳкам оилани барпо этишга эришилади.

Одамзотга никоҳ ва имондан бошқа жаннатгача давом этадиган ибодат йўқ. Оила шундай саодатбахш бир боғки, у ҳатто жаннатда ҳам давом этади. Ҳар қандай шартнома маълум муддатдан сўнг кучини йўқотиши мумкин, аммо никоҳ шартномаси умрбодлиги билан ажралиб туради.

Бу шартномага урғу бериб, Аллоҳ таоло: **“Сизлар учун (никоҳи) ҳалол бўлган аёлларга, иккита, учта, тўрттадан уйланаверингиз”**, *(Нисо, 3)* деб буюради.

Киши нафсида зарурат бўлган вақтда уйланиши – оила қуриши керак.

Бир неча ояти каримада жуфтликнинг неъмат эканлиги таъкидланган. Чунки яратилишига кўра, инсон ёлғиз яшай олмайди. У доим бошқаларнинг ёрдамига, руҳий ва

жисмоний қўллаб-қувватлашига муҳтож бўлади. Эркак ва аёл жуфтлиги оила деб номланган кичик бир жамиятни юзага келтиради. Оила жамиятнинг биринчи босқичдаги негизи ҳамда диний, ижтимоий, ахлоқий таълим-тарбия даргоҳи бўлганидан муқаддас деб эътироф этилади.

Исломот динида оилага катта эътибор берилиб, уни қандай ташкил этиш, унинг бошлиғи ким бўлиши, аъзоларининг ҳуқуқ ва бурчлари, фарзандлар тарбияси, умуман, оилавий ҳаётнинг барча масалалари атрофлича ўрганиб чиқилган ва керакли кўрсатмалар берилган.

Қуръони каримда никоҳ ва оила ҳақида эллиқдан ортиқ оят бор. Жаноби Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадиси шарифлари битилган китобларда никоҳ тўғрисидаги ҳадислар алоҳида бўлимларни ташкил қилади.

Минг афсус, кейинги пайтда оилани асраб-авайлаш ўрнига, дунёнинг арзимас сабаблари туфайли, оилавий ажримлар кўпайиб бораётгани жамиятимиз учун ачинарли ҳол. Аллоҳ таоло берган кенг имкониятни тушунмаган ҳолда поймол қилиб, никоҳни узрсиз ажримга олиб келувчи эркак ёки аёл Аллоҳ таолонинг буйруғини ва Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) суннатларини ижро қилмаган киши саналади.

Динимиз ва миллийлигимиз таълимотларида оила қуришга эркак ва аёл бирдек тарғиб қилинган. Оила қурмасдан, таркидунёчилик йўлини тутиш қораланиб, бунинг акси бўлган никоҳ ибодат даражасига кўтарилган. Никоҳланиш нафақат ҳазрат Пайғамбаримизнинг (алайҳиссалом) суннатлари экани, балки ўтган барча пайғамбарлар учун ҳам суннат бўлганини таъкидлаб Қуръони каримда: **“Дарҳақиқат, Сиздан илгари ҳам (кўп) пайғамбарлар юборганмиз ва уларга хотинлар ва зурриётлар берганмиз. Ҳеч бир пайғамбар учун Аллоҳнинг изнисиз бирор мўъжиза келтириш мумкин эмас. Ҳар бир вақт учун (муносиб)**

битик (хукм) бордир”, (Раъд, 38) дейилган. Аёл ва фарзандларни Аллоҳ таоло ато этиши баён қилинган. Айни шу хабарни бериб ҳазрат Пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом): “Тўрт нарса мендан аввалги пайғамбарларнинг суннати. Улардан бири никоҳ ва оила”, дедилар.

Демак, ҳаётда оиланинг бардавомлиги биринчи навбатда эр-хотиннинг ўзаро тотув яшаши, бир-бирининг яхши ва ёмон жиҳатларини кўтариши, айб ва камчиликларини кечириши, тинч-тотувликни барпо этишлари билан таъминланади. Бу ҳақда Қуръони каримда бундай дейилган: **“Эй имон келтирганлар! Сизларга хотинларни мажбурий равишда мерос қилиб олиш ҳалол эмасдир. Яна, уларга берган маҳрларингизнинг бир қисмини қайтариб олиб кетиш ниятида хотинларингизга тазйик қилмангиз! Агар улар аниқ бузуқлик қилсалар (бу мустаснодир). Улар билан тотув турмуш кечирингиз. Агар уларни ёмон кўрсаларингиз, (билиб кўйингки,) балким сизлар ёмон кўрган нарсада Аллоҳ (сизлар учун) кўпгина яхшилик пайдо қилиши мумкин”** (Нисо, 19).

Бу ояти каримадан ҳосил бўлаётган маъно-мазмунга таяниб, айтиш мумкинки, Ислому таълимоти оила аъзоларининг Аллоҳ таоло розилигини топишини, ҳазрат Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ахлоқлари билан зийнатланишини ва инсоният наслини пок йўл билан давом эттиришини талаб этади. Шунинг учун динимиз оилани никоҳ асосида қуришга алоҳида аҳамият беради ва никоҳни инсоний алоқаларнинг энг муҳими сифатида юксак қадрлайди. Зеро, оила – катта жамиятнинг кичик бир бўлаги. Жамият ёмонлик ва бузғунчиликнинг барча турларидан холи, тинч ва обод бўлиши, аввало, ушбу кичик жамият – оиланинг тинч-тотувлиги, аҳиллигига, покиза

турмуш кечиршига боғлиқ. Оиладаги ҳар бир шахс ўз масъулиятини тўлиқ ҳис қилиб бажариши билан оила тинчлик-хотиржамлиги ва бахт-саодати таъминланади, барқарор ва мустаҳкам бўлади.

Ислом илк давриданоқ оилада аёлларнинг ҳақ-ҳуқуқларини тиклаш, ҳурматини жойига қўйиш билан уларнинг жамиятдаги мавқеини юксалтирган. Аёл кишига ҳурмат-эътиборда бўлишни тарғиб этган.

Абу Ҳурайра (розийаллоҳу анҳу) ҳазрат Пайғамбаримиз Муҳаммаддан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ривоят қилган ҳадиси шарифда: “Сизларнинг яхшиларингиз аҳли аёлига яхши муомалада бўлганларингиздир. Мен ҳаммангиздан кўра аҳли аёлига яхшироқ муомала қилувчингизман”, дейилади.

Жамиятда оиланинг ўрни

Ҳар бир жамиятда оила муҳим ўрин тутати. Бу ҳақдаги фикр-мулоҳазаларни диний ва дунёвий манбаларга суяниб, эътиборингизга ҳавола этамиз:

Оила – кичик бир жамият. Мавжуд жамиятнинг дахлсизлиги оиланинг жипслигига боғлиқ.

Оила – турмуш мактаби, урф-одатларни, ҳаёт тарзини, ирода ва тафаккурни ўзида синовдан ўтказди.

Оила ахлоқ маданиятини ўз бағрида асраб-авайлаб келажак авлодларга етказди.

Оила жамият бўлиб яшашда бахтли турмуш тарзини, ақл-заковат, маънавий ахлоқ ва фазилатлар масъулиятини бурч сифатида шакллантиради.

Оила ўз олдига қўйган режаларини амалга оширишда моддий мукамалликка, маънавий камолотга, тарбиявий салоҳиятга суянади.

Оила ўзининг ёзилмаган низом ва қондасига эга бўлмаса, унинг салбий жиҳатлари бутун бир миллатга таъсир этади.

Оила – инсоният тарихининг барча даврларида жамиятнинг асосий бўғини бўлган муборак даргоҳ.

Оила қуриш пайғамбарларнинг суннати эканига Қуръон оятлари ҳам гувоҳлик беради.

Оила жамиятда покиза насл давомийлигини сақловчи муқаддас даргоҳдир.

Оила инсон ҳаётини турли тартибсизлик ва келишмовчиликлардан, бемаъни ахлоқлардан, салбий иллатлардан ва уларнинг ёмон оқибатларидан асрагувчи қалъадир.

Оила инсоннинг шахвоний майлини жиловлайди, унинг учун тизимли хотиржамлик ва саодатни таъмин этади.

Оила соғлом экан – жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан — мамлакат барқарор бўлади.

Хусусан, Ислом манбаларида оила ва унинг келажаги тўғрисида қайғуриш вожиб эканлиги ҳақида кўрсатмалар бор. Яна таъкидлаш жоиз, оила азиз неъмат бўлмиш фарзандларни тарбиялаб, улар онгига умуминсоний қадриятларни сингдириш учун бошланғич йўналиш беради. Фарзандларни жамият ривожига учун ишлашга йўналтиради. Бу билан мамлакат иқтисодиёти, маданияти ва маърифати ривожига катта таъсир кўрсатади.

ОИЛАДА ЭРКАКНИНГ МАСЪУЛИЯТИ

Оила асоси – жуфтлик

Оила қуриш эр билан хотиннинг динимиз ҳукмлари асосида дўстлик, меҳр-оқибат, ҳурмат, муҳаббат, кечиримлилиқ, самимийлик каби инсоний фазилатлар билан ҳаёт кечиришга аҳдлашувидир.

Оила кўрки бўлган аёллармизга чиройли муомала кўрсатиш, ширинсўз бўлиш ва ҳар томонлама яхшилиқ қилишимиз лозим. Уларнинг феъл-атворидаги бирор ҳаракат ёқмаган тақдирда ҳам қўполлик қилмасдан, ширинсўзлик билан камчиликларини айтиш, уларни тузатишга кўмаклашиш керак бўлади. Чунки ҳар нарсада Аллоҳ таолонинг биз билмаган, ақлимизга келмаган ҳикматлари бор. Аёлларнинг хулқларида бир эмас, бир неча яхшилиқ борлиги маълум. Оила саранжом-сарипшталлиги, кийим-кечак ҳамда уйларнинг пок ва озодалиги, таом тайёрлаш борасидаги миннатсиз хизматлари ва энг муҳими, тўғри тарбия берилган, кўзлар қувончи бўлмиш солиҳ фарзандларни вояга етказишлари шундай яхшилиқлар сирасига киради. Бу ҳақда ҳазрат Расулulloҳ (алайҳиссалом) бундай деганлар: “Мўмин эркак мўмина хотинига ғазаб қилмасин. Агар унинг хулқидан бири ёқмаса, иккинчиси хурсанд қилади” (*Имом Бухорий ривояти*).

Исломи дини ўзаро муҳаббат, раҳмат, меҳр-шафқат каби инсоний хислатлар оила мустаҳкамлигининг муҳим омилларидан эканини айтади. Булардан бирортасига арзимас нарса боис дарз етмаслиги зарур.

Шундан келиб чиқиб, комилликка интиланган ҳар бир эркак оилада ўзига ҳаётлий ҳамроҳ бўлаётган аёлининг барча ахлоқ ва хилқатини тўла тушуниб боради. Унинг туғма хусусиятлари ва табиатига қараб ҳаёт тарзини белгилаши лозим бўлади. Лекин шуни айтиб ўтамиз, кичининг аёлини ўзи кўзлаган ва тасаввур қилган ҳолатга

келтириши учун ҳаракатлари ҳамиша ҳам яхши натижа бермаслиги мумкин. Бунга қатор сабаблар бор.

Биринчидан, рафиқа бўлган аёлнинг муомала, кийиниши, овқатланиши ўзи туғилиб ўсган бошқа оила турмуш тарзига мослашган. Иккинчидан, таълим-тарбияси ҳам ўз ота-онасининг ёши, касбу кори, дунёқараши, урф-одатларидан келиб чиқиб шаклланган. Учунчидан, аёл ўзининг хилқатидан келиб чиқиб, ҳаёт тасаввурига эга. Бу каби жиҳатларга эътибор бериш, буларни янги оилага мослаб шакллантириш учун аёл бир неча омилларни босиб ўтиши керак бўлади. Ўз ҳаёт тарзига мослаб, кўниктириб олиш учун эр мулойимлик, кечиримлиликка суян-маса, қўполлик ва ғазаб билан оила ажримга юз тутиши мумкин. Мана шу жуфтлик муқаддаслигини ва унинг муаммоларини яхшилиқча ҳал қилиш мақсадини онг-шуурига сингдирган инсон оилага кенгқамровли ахлоқ нуқтаи назари билан ёндашади. Бундай оила бошлиғининг хонадони осуда, сокин, бахтли, келажаги хайрли бўлади.

Қуръони каримнинг ушбу оятларида жуфт яшаш лозимлиги айтилади:

“Унинг аломатларидан (яна бири) сизлар (нафсни қондириш жиҳатидан) таскин топишингиз учун ўзларингиздан жуфтлар яратгани ва ўргангизда иноқлик ва меҳрибонлик пайдо қилганидир. Албатта, бунда тафаккур қиладиган кишилар учун аломатлар бордир” (Рум, 21).

“У сизларни бир жон (Одам (алайҳиссалом)-дан пайдо қилган зотдир. Демак, (инсон учун она қорни) қароргоҳ ва (ота пушти) омонатгоҳ (экан). Фаҳмлайдиган қавм учун оятлар тафсилотини бердик” (Анъом, 98).

“(У) сизларни бир жондан (Одамдан) яратди, сўнг-ра ундан жуфтини (Ҳаввони пайдо) қилди ва сизлар учун чорва ҳайвонларидан саккиз жуфтни туширди (дунёга келтирди). У сизларни оналарингизнинг

қорнида уч (қават) зулмат ичида аста-секин яратур. Мана шу Аллоҳ – Раббингиздир. Ҳукмронлик фақат Уникидир. Ундан ўзга (ҳеч) илоҳ йўқ. Бас, (Унга ибодат қилмай) қаёққа бурилиб кетмоқдасиз?!” (*Зумар, 6*).

“Эй инсонлар! Дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир” (*Ҳужурот, 13*).

Бу оятларда жуфтлик асослари ва унинг одоблари тўғрисида ҳам маълумотлар берилган. Буни ҳар бир ақлли, заковатли ва имонли инсон тушуниб етиб, уларга амал қилиши лозим. Ҳар бир яратилган мавжудотнинг асоси борлиги, бундай яратилишга амал билан итоат этиш бошқа ибодатлар каби фарз эканлиги маълум қилинмоқда. Гоҳида инсон якка-ёлғизлик ёки танҳоликни хоҳлайди, иродаси заифлик қилади, тушкунликка тушади, бу ҳолатларнинг барчаси яратилиш низомига имон келтирмаслик оқибатидир. Зеро, дунё ҳаёти жуфтликка асосланган экан, ҳар бир инсон бу омилни умрининг охиригача ижро қилиши лозим.

Яна таъкидлаш мумкин, бу жуфтлик фақат никоҳ билан пок сақланади. Ана шу никоҳнинг доимийлигини таъминлаш мақсадида эр зиммасига бир қатор моддий, ҳуқуқий, маънавий, ахлоқий масъулиятларни бажариш шарт қилиб қўйилди.

Аёлга яхши муомалада бўлиш

Динимизда салоҳиятли аёл ҳаёт сурури ва оила чироғи, берилган неъмат ва марҳаматларнинг улуғи деб баҳоланади. Шундай экан, ҳар бир эркак аёлига ғамхўрлик кўрсатиши, муомала маданиятига аҳамият бериши, берилган буюк марҳаматни эъзозлаши ке-

рак. Аввало унга муҳаббат қўйиш учун эркак киши инсонпарварлик, мардлик нуқтаи назаридан, аёл билан ҳамфикр ва ҳамнафас бўлишга интилиши лозим. Агар аёл киши овқат тайёрлаб келса, янги кийим кийса, бирор хабар ёки воқеани айтса, эр унга эътибор қилиши, муносабатини билдириши даркор. Уй ишларида ёрдам бериб, оғирини енгил қилиши аёлнинг кўнглини кўтаради, ўртадаги меҳр-оқибат ришталари мустаҳкамланади. Бу ҳақда Аллоҳ таоло: **“Аёллар ила яхши муомалада бўлиб ҳаёт кечиринглар”**, деб марҳамат қилган (*Нисо, 19*).

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Дунё неъматларининг энг яхшиси салоҳиятли аёлдир”, деганлар. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) умрларининг охирида умматларига насиҳат қилганлар. Уммат ҳаётидаги жуда мураккаб масалаларни қамраб олган бу насиҳат ислом тарихидаги “Видо хутбаси” дейилади. Унда асосий масалалар қаторидан оила масаласи ўрин олган. Эр-хотиннинг ўзаро муомала маданиятига алоҳида урғу берилган. Жумладан:

“Эй инсонлар! Аёлларга доимо яхши муомалада бўлинглар. Улар сизларга итоаткор сифатида берилди. Сизларга нисбатан улар очиқ ахлоқсизлик содир этмагунча ундан (чиройли муомала қилишдан) бошқача муомала қилишга ҳақингиз йўқ...

Огоҳ бўлинг, уларнинг устида сизларнинг ҳақингиз бор. Сизларнинг устингизда уларнинг ҳақи бор.

Сизнинг ҳақингиз сиз ёқтирмаган кишига тўшагингизни бостирмаслиги, сиз ёқтирмаган кишиларнинг уйингизга киришига изн бермасликларидир.

Уларнинг ҳақлари – таомлари ва либосларини чиройли қилмоғингиз”.

Ушбу насиҳатда эр-хотин орасидаги муомала маданияти ўзига хос услубда баён қилинган. Бу насиҳатга амал

қилганлар оилада ўзлари кўзлаган эзгу мақсадга эришадилар. Саодатли ҳаётга, жамиятда ҳам ўрин ва мавқега эга бўладилар. Оиласига, аёлига яхши муомалада бўлган инсон ўзи яшаб турган жамиятнинг энг комил инсонларидан хисобланади. Бу фикр Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) қуйидаги ҳадиси шарифларида ифодасини топган: “Мўминлар орасида имон жиҳатидан қомили чиройли хулққа эга бўлганларидир. Сизларнинг яхшиларингиз аёлларига яхши муомалада бўлганларингиздир”.

Яна бир ҳадисда бу эзгу амал бундай баён қилинади: Қунларнинг бирида Расули ақрам (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) олдиларига бир жамоа аёллар эрларидан шикоят қилиб келишди. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) эркакларга баланд овоз билан:

“Муҳаммад хонадони атрофини эрларидан шикоят қиладиган аёллар айландилар. Ана ўша эркаклар яхшиларингиздан эмас экан”, дедилар.

Аёллар ахлоқида баъзи бир камчиликлар содир бўлса, ақл-заковат билан ўз ўрнида бартараф этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Ана шунда катта ҳикматлар, фойдалар борки, унинг эвазига оила баракотларга эга бўлади. Қуйидаги ояти қаримада баён қилинганидек:

“...Улар билан тотув турмуш кечирингиз. Агар уларни ёмон кўрсаларингиз, (билиб қўйингки,) балким сизлар ёмон кўрган нарсада Аллоҳ (сизлар учун) кўпгина яхшилик пайдо қилиши мумкин” (Нисо, 19-оят).

Иродали, имонли эр Аллоҳ таолонинг бу оятидан ўзи учун истифода топиши, чиройли таълим олиши ва ҳаётида қўллаши керак бўлади. Кези келганида шуни айтиш керак, инсон нуқсондан холи эмаслиги, камчиликларга йўл қўйиши барчамизга маълум. Бу ояти қаримада ҳам инсонда камчилик бўлиши эслатиб ўтилмоқда. Демак, хато-камчилик мавжуд экан, унинг кечирими ҳам бўлиши керак. Хато-камчиликни адоват ва ситамга сабаб қилмаслик олижанобликдир. Зеро,

кечирмаслик, нифоқни кучайтириш ажримга олиб борадиган кўприк эканини унутмаслик керак. Баъзи бир воқеа-ҳодисалар биз ҳоҳламасак-да, содир бўлади. Ояти каримада бундай ҳолатларга яхшилик билан ечим топишга чақирилмоқда. Мана шу маъно Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) куйидаги ҳадисларида ҳам таъкидланади: “Имони комил мўмин мўмина аёлга ғазаб қилмайди. Аёлнинг бир хулқи ёқмаса, бошқа хулқига ризосини ифода этади”.

Хулоса қиладиган бўлсак, эркак киши мустаҳкам оила барпо этиш учун ўзининг ҳар бир ишига муомала маданиятини сингдириши, оила мустаҳкамлигини асрашни асосий мақсад қилмоғи зарур.

Аёлининг одоб-ахлоқига масъуллик

Инсон тарбияси атрофдагиларнинг таъсирида шаклланади. Яхши ахлоқ тарбиянинг ҳосили, инсон тарбияга муҳтож. Чунки инсон туғилишдан ақлли бўлиши мумкин, лекин тарбияли бўла олмайди. Шу сабабдан мураббий ёки устоздан тарбия олишга муҳтож бўлади. Шундан келиб чиқиб, оила аъзоларининг ахлоқий тарбиясида оила раҳбари – ота зиммасига катта масъулият тушади. Бу масъулият сабаби ва аҳамиятини таъкидлаб Куръони карим оятларида: “**Эркаклар хотинлар устидан** (оила бошлиғи сифатида доимий) **қоим турувчилардир. Сабаб – Аллоҳ уларнинг айримлари** (эркаклар) **ни айримлари** (аёллар)дан (баъзи хусусиятларда) **ортиқ қилгани ва** (эркаклар ўз оиласига) **ўз мол-мулкларидан сарф қилиб туришларидир**”, (*Нисо, 34-оят*) деб баён қилинган.

Ҳадиси шарифда: “Барчангиз раҳбарсиз ва барчангиз кўл остидагиларингизга масъулдирсиз”, дейилган.

Эркак ва аёл инсонийлик бурчида тенг бўлса-да, яратилиш хилқатларига эътиборан ояти каримада эркакларга қатор масъулиятлар юкланмоқда. Жумладан,

эркаклар аёллар ўзлари бажара олмайдиган ишларни масъулият билан амалга оширишлари кераклиги, уларнинг нафақа ва одобларига ҳам жавобгарликлари таъкидланмоқда. Бошлиқлар раъиятига қалқон бўлгандек, эркак ҳам оилада барча муаммоларнинг ечими учун тайёр бўлиши лозим. Бунга сабаб Аллоҳ уларга ақл, қувват, тадбир ва ишнинг кўзини билиш каби қобилият ато этди. Уларни шу хислатлар орқали касб ва тирикчилик қилишга буюрди.

Эр ва хотин тотув яшаши зарур

Оилани бошқариш жараёнида эркак кишининг энг мураккаб масъулиятларидан бири – оила тинч-тотувлигини сақлаш. Бумақсадни таъмин этишда оилараҳбари ақлли, билимли, узоқни кўра билишдек хислатларга эга бўлиши керак. Оила аъзоларининг фикр-мулоҳазасини англаш, ахлоқ-одобини назорат қилиш, ўринли ва эзгу талаб-истагини қондириш учун оғир-босиқлик, мулоҳазакорлик, тадбиркорлик талаб қилинади. Оилани бошқарувда ота иложли борича адашмаслиги керак. Тарбия тизгини кўйиб юборилса, ноқобил фарзанд пайдо бўлади. Айрим оила бошлиқлари хаёл қилганидек, хонадоннинг бошқа аъзоларига жабр-зулм ўтказиш, “деганим – деган” йўсинида ҳокими мутлақ бўлишга интилиш ҳам яхши оқибатларга олиб келмайди. Охирада оила аъзоларининг барча фаолиятидан сўралиши бор. Ҳадиси шарифда бу мазмунни таъкидлаб: “Барчаларингиз ўз қўл остингиздаги аҳли аёлингизга масъулдирсиз”, дейилган.

Маълумки, оилавий ҳаёт эр-хотин орасидаги шерикликдир. Ҳаётдаги барча шерикликнинг шартин иттифок бўлгани каби, эр ва хотин ўртасидаги шериклик асоси ҳам ҳамжиҳатликдир. Бунда эркак тадбиркор бўлиши лозим. Ойшадан (розийаллоҳу анҳо) ривоят қилинган ҳадиси шарифда шундай руҳий яқинлик баён этилади:

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Албатта, сен мenden қачон рози бўлсанг ҳам биламан. Мендан қачон аччиқланган бўлсанг ҳам биламан”, дедилар.

“Уни қаердан биласиз?” дедим.

“Қачон мenden рози бўлсанг, “Муҳаммаднинг Рабби ила қасам, ундай эмас,” дейсан. Қачон аччиқланган бўлсанг, “Иброҳимнинг Рабби ила қасам, ундай эмас,” дейсан”.

“Тўғри, эй Аллоҳнинг Расули, исмингиздан бошқа сўзни тушириб қолдирмайман”, дедим (*Имом Муслим ривояти*).

Ҳадиси шариф мазмуни шуни кўрсатадики, Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Ойшанинг (розийаллоҳу анҳо) кайфиятларини ўзлаштириб олганлар ва шерикликдаги ҳаётда ундан фойдаланганлар. Бу ҳадиси шарифда икки тарафнинг бир-бирларига нозик қарашлари ва илтифотлари очиқ баён этилмоқда. Икки хил ҳолатдаги сўзлашувда биргина сўзнинг ўрни алмашиб қолиши сабаби ҳам юксак муомала маданиятидан экани кўринмоқда.

Бу ибратли вазиятдир, икки тараф ҳам бир-бирини яхши тушуниши, аёл эрнинг, эр аёлнинг риоясини қилиши лозим. Икки томон бир-бирларининг одатларини – нимадан хафа, нимадан хурсанд бўлишларини, руҳий кечинмаларида ва кайфиятларида бўладиган ўзгаришларни яхши тушунишлари зарур. Шунда бир-бирларини хафа қиладиган нарсалардан йироқ бўлиб, хурсандчилик келтирадиган ҳолатларга ҳаракат қиладилар.

Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) оилаларида ана шундай ҳолат ҳукм сурарди.

Эркакнинг аёлга эътибори

Баъзилар ишга, ўзи қизиққан нарсаларга ҳаддан ташқари берилиб кетиб, аёлларини эсдан чиқариб

кўядилар. Бу яхши эмас. Эр аёлини ҳеч вақт эътиборсиз қолдирмаслиги лозим. Оилавий келишмовчиликларнинг кўпчилиги эр-хотинлик алоқалари жойида эмаслигидан бошланишини унутмаслик керак.

Олимларнинг фикрича, кўпинча оилавий низоларнинг келиб чиқишига айрим эрларнинг ишга муккасидан кетиши, хотинининг маданий ҳордик чиқаришига, уй-рўзғор ишларига, бола тарбияси ва бошқаларга етарли эътибор бермаслиги сабаб бўларкан. Дарҳақиқат, эътибор берсангиз, айрим эркаклар учун уйлари фақат тунаб кетадиган бир ётоқхонага айланиб қолгандай.

Ислом динининг жинсий муносабатлар хусусида ғоятда маъқул тавсиялари бор. Ҳатто никоҳдаги эр-хотиннинг жинсий алоқасида ҳам савоб бор. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) шу ҳақда гапирганларида, саҳобалар: “Эй Расулуллоҳ, биз нафсимизнинг, шахватимизнинг орзусини қондирамиз, бундан савоб ҳам топамизми?” деб сўраганларида, жавоб бердилар: “Албатта! Шундай қилмасангиз, гуноҳ йўли билан қондиришингиз мумкин... Шунинг учун ҳам савобдир”.

Исломда инсон табиатига, фитратига, яратилишига мос эҳтиёжга ҳам алоҳида эътибор қаратилган. Эрнинг хотинига узоқ муддат яқинлашмаслиги ҳам дуруст эмас. Чунки аёлнинг ҳам жинсий хоҳишлари бор. Унинг бу эҳтиёжларини ҳам қондириш керак, деган маънода эрни адолат қилишга чақирилади. Шунинг учун исломда шаръий жинсий муносабатлардаги муаммога эътибор беришни, унинг сабабларини билишга ва муаммони ҳал қилишга интилишни айб санашмаган. Баъзан эр-хотиннинг ажралиш сабаблари диққат билан ўрганилса, оила бузилишига олиб келувчи жиддий ҳолатлар йўқдай кўринади. Оиланинг бузилишига айнан жинсий муносабатлардаги

етишмовчиликлар ҳам сабаб бўлиши мумкинлиги сира айтилмайди. Бу ҳақда гапириш уят, айб саналади. Ҳатто айрим эрларнинг ёки аёлларнинг зинога юриб кетишларига ҳам жинсий яқинликда бир-бирларидан қоникмаганлари сабаб бўлади.

Шаъбий (раҳматуллоҳи алайҳ) айтадилар:

«Бир аёл ҳазрат Умар (розийаллоҳу анҳумо) ҳузурларига келиб: “Эй мўминлар амири, сизга инсонларнинг энг яхшиси устидан шикоят қилгани келдим. У шундай одамки, яхши амал борасида унга етадиганлари оз. Кечалари тонггача намоз ўқийди ва кундузлари доимо рўзадор бўлади”, деганидан кейин уялиб, аслида айтмоқчи бўлган гапларини айтолмади ва: “Эй мўминларнинг амири, мени кечиринг”, деди.

– Яхши, – дедилар ҳазрат Умар. – Аллоҳ сендан рози бўлсин. Сен у одамни жуда яхши сифатлар билан мактадинг. У ҳақда бундан ортиқ бирор нарса гапиришингга ҳожат йўқ.

Аёл чиқиб кетгач, Каъб ибн Сур (розийаллоҳу анху) дедилар:

– Эй мўминлар амири, аёл уялиб, шикоятини сўзлай олмади.

– Аёлнинг қандай шикояти бор эди?

– Аёл эридан “завжият (яъни эр-хотинлик) ҳақ-хуқуқларига риоя этмаётир”, деб шикоят қилмоқчи эди.

Бу гапни эшитганларидан сўнг ҳазрат Умар аёлни ортга қайтариб, унинг эрига ҳам хабар юбордилар ва аёлнинг эри келгач, Каъбга:

– Ораларида сен ҳакамлик қил, – дедилар.

– Сиз шу ердалигингизда мен қандай ҳакамлик қиламан?

– Мен тушунмаган нарсага сенинг ақлинг етди. Бинобарин, уларни эшитиб, ораларида ҳукм этмоқ сенинг ҳақингдир, – дедилар.

Шунда Каъб ҳалиги одамга:

– Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло эрларга хитобан: **“Агар етимларга адолатли бўла олмасликдан қўрқсангиз, сизлар учун (никоҳи) ҳалол бўлган аёлларга иккита, учта, тўрттадан уйланаверинглар”**, дея марҳамат қилганига кўра, кўпи билан уч кун (нафл) рўза тутишинг мумкин. Тўртинчи кун тутмаслигинг керак ва кўпи билан уч кеча тонггача ибодат қилишинг мумкин. Тўртинчи кеча аёлингнинг ёнида ётишинг лозим, – дедилар.

Эр-хотин кетишгач, ҳазрат Умар Каъбга:

– Сенинг бу топағонлигинг боягисидан ҳам гўзалдир, – дедилар ва Басрага қози этиб тайинладилар».

Бу ривоятда гўзал бир донолик ҳам чарақлаб турибди: ҳазрат Умар эрга тўғридан-тўғри “эрлик вазифангни бажар”, деб амр қилмадилар ва буни доно инсонга топширдилар. Шариат пешволари эр-хотинлик жиҳатларига амал қилиш, керак бўлса, ибодат билан баробарлигини айтмоқдалар. Каъб ҳам ўта нозиклик билан тушунтирди. Чунки у киши ҳам “ибодатингни йиғиштириб, хотининг билан бирга бўл”, дея олмасдилар.

Аёлнинг шаъни ва обрўси

Инсон яшар экан ҳалимлик, раҳм-шафқат, бир-бирини асраб-авайлаш каби фазилатларни ўзида мужассам этиб, уларни амалда намоён этиши лозим ҳисобланади. Никоҳидаги аёлини асраб-авайлаш, кадрлаш, севиш эрнинг саодатли умр кечиришига кафолат десак, муболаға бўлмайди.

Оқил ва фикрли эркак аёлига ҳаётдаги барча нарсаларни, жумладан, мол-дунё, уй-жой, фарзанд каби оила асосларини омонат тариқасида ишонади. Шу билан бирга, омонатдори бўлмиш аёлининг барча жиҳатларини эҳтиётлайди, асраб-авайлайди. Аёлини ёмон фикрга олиб келадиган ҳар қандай ҳолатдан тийилишни ўзига мажбурият қилиб олади. Шунини таъкидлаш керакки,

омонатдор эркак оилани ажримга олиб келувчи муросасизлик, рўзғорда тор, зикна бўлиш, бадахлоқлик иллатларига чалинмаслиги ва талоқ сўзини айтмасликка ҳаракат қилиши зарур.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Аёллар муомаласида Аллоҳдан қўрқинглар, чунки улар қўлингиздаги (ёрдამчи) омонатдир. Уларни Аллоҳнинг омонати ила олгансизлар. Уларнинг ризқлари, кийимлари сизларнинг зиммаларингиздадир”, деб олий таълим асосини билдирмоқдалар. Бу пурмаъно таълим ҳикматлари билан аёл номини улуғладилар, унинг шаънини кўтардилар, оилани мустаҳкамлаш, хотин-қизларнинг ҳуқуқини ҳурмат қилишга чақирдилар.

Демак, ҳар бир мусулмон ўзида инсонпарварлик хусусиятларини мужассам этиши, оилани мустаҳкамлашда фидойи бўлиши керакдир.

ОИЛАДА АЁЛНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

Келинлик даври

Муқаддас ришта – никоҳ алоқаси боғланганидан сўнг эркаклар зиммасига масъулиятлар юклангани каби, аёлларга ҳам бир неча вазифалар юкланади. Никоҳ муносабати билан хонадонга янги бир аёл тушириб келинса, уни келин номи билан оила аъзолигига қабул қилинади. Шу кундан бошлаб ўзининг кичик оиласи – эри ва яна катта оила – эрининг ота-онаси ҳамда яқинлари билан иноқ муносабат ўрнатиш келин бурчидир.

Оиланинг бошқа аъзолари каби келин ҳам ошхона ишларида, уй-жой ва ҳовли озодалигини сақлаш, тартибга солишда, ёши катталарнинг хизматини қилишда ёрдам бериши талаб этилади. Хонадон аъзоларининг касбу кори, шароитдан келиб чиқиб, бошқа ишларга ҳам ҳисса қўшиши мумкин.

Янги хонадонга бир аъзо бўлиб қўшилган келин бу ишларни бажаришга сидқидилдан, меҳр-муҳаббат билан киришса, янги оилада ўрнини тез топиб олади. Буларни адо этишда ахлоқий гўзаллик, ирода, фаҳм-фаросатлилик, зукколик, соғломликнинг аҳамияти катта. Шу сабабдан оналар қизларига ёшлигидан мана шундай фазилатларни сингдириб боришлари зарур.

Кундалик ҳаётда келинлардан қуйидагилар талаб этилади:

- оила аъзоларига гўзал муомалада бўлиш;
- оиладаги тартиб-интизомга риоя қилиш;
- оила аъзоларининг муносабатларини тушунишга ҳаракат қилиш;
- оила аъзолари ўртасида келишмовчилик чиққанида, тарафкашлик қилмаслик;
- қўшнилар билан муомалани оила раҳбари кўрсатмасига биноан қилиш;

– оила аъзолари орасига совуқлик тушганида, аҳиллик, меҳр-оқибат ришталарини тиклашга ҳаракат қилмоқлик;

– қайнонага ҳурмат ва муҳаббатда бўлиш, зеро, бу аёл севикли инсонининг онаси;

– қайнонанинг баъзи сўз ва талабчанлигига сабр-тоқатли, иродали бўлиш, гапларини тўғри қабул қилиш;

– қайнота-қайнонани ҳурмат қилиб, уларнинг хоҳиш-иродасига қарши бормаслик;

– уларни хурсанд қилиш билан эрнинг ўзига нисбатан муҳаббатини ошириш;

– қайнота-қайнонага моддий ва маънавий эътибор қилишдан чарчамаслик;

– оила азолари билан келишолмай қолса, аввало ўз ҳаракатларини таҳлил қилиш;

– оиланинг бошқа азолари билан муносабат-муомалада чидамли, кечиримли, ширинсўз бўлиш.

Ҳаётни кузатиб, момоларимиз насиҳатларини мулоҳаза қилиб айтадиган бўлсак, оқида аёл оила бошига тушган ҳар хил синовли кунларда ҳам заррача енгиллик, эътиборсизлик қилмаслиги, келажакка ишониб, муаммоларни ечиш йўллари излаши лозим. Эрининг ризолигидан келиб чиқиб, унинг ота-онасига, қариндош-уруғ, дўстларига ҳурмат-эҳтиромда бўлишни ҳамиша бурч деб билиши керак.

Келинлар вақти келиб ўзлари ҳам қайнона бўлишларини асло унутмасинлар. Бундан ташқари, турмуш ўртоғи қайнонасининг боласи эканини, ўзлари болаларига қандай парвона бўлсалар, қайнона ҳам фарзандига шундай боғланганлигини эсда тутишлари зарур. Муаммо ва тасодифлар сабабидан оила аъзолари ҳақида эрга ёмон гап айтмаслик келинни бошқалар кўзига ёмон кўринишдан сақлайди.

Оилада олган тарбияси, ҳаётий машаққатлар, синовлар баъзан эрларнинг обрўсига путур етказиши

мумкин. Бундай ҳолга тушган кишиларни аяш ва меҳр кўрсатиш келажакда катта яхшилик келишига асос бўлади. Келинлар унутмасинлар, эрнинг жаҳлини чиқариш ва жаҳли чиққан пайтда унга қарши туриш, бақирчақирлар боис унинг кўнгли совийди, оила биноси емирилиб бораверади. Ақлли аёллар эрларининг ўринсиздай туюлган ғазаби ҳам бесабаб эмаслигини тўғри тушунишга уринадилар.

Зеро, эрнинг оилага меҳр-муҳаббати, ҳаётдан мамнунлиги аёлнинг ва бутун оила аъзоларининг турмушини фаровон қилади. Турмушидан кўнгли тўлмаган эрнинг оиласида тинчлик, файз-барака бўлиши қийин.

Эру хотин турмушни ўтган ҳаётдан пушаймонлик, хафагарчилик ва айбловлар асосида эмас, балки келажак ҳақида муштарак мақсад ва умидлар асосида ташкил қилиши лозим. Шахсий истак-хоҳишларни жиловлаб, асосий мақсадга интилиш айни муддаодир.

Оналик масъулияти

Яратилмиш мавжудотларнинг энг олий ва мўътабарларидан бири мукаррам аёл – она ҳисобланади. Онанинг таърифи, унинг кадр-қиммати, ризоси, меҳмуруввати дунёдаги ҳеч нарсага баробар келмайди. Хусусан, Пайғамбар Муҳаммаднинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) дунё эзгу амалларининг мукофоти бўлмиш жаннатнинг оналар оёғи остида бўлиши тўғрисидаги хабарлари оналик мартабаси юқори эканлигини яққол кўрсатиб беради. Бу каби юқори даражалар, мақтовлар она оиланинг тинч-фаровонлиги, мунавварлиги, оила аъзоларининг бахт-саодатини барқарор сақловчи устун эканидандир. Демак, она – аёл оила ҳаётининг барча бўғинларида, айниқса, болалар тарбиясида сабртоқатли бўлиши, фарзандларнинг парваришидан тортиб токи ахлоқий, ақлий, маънавий тарбиясига ҳам масъулият билан ёндашмоқлиги лозим.

Болаларига тарбия бера билмаган ва яхши ахлоққа ўргата олмаган хотиндан фойда ўрнига катта зарарлар кўрилади. Она бўлиш буюк бир неъмат, шу билан бирга, юксак шарафдир. Фақат бундай шараф оналик вазифаларини ва аёллик хизматларини адо этиш орқали насиб этади.

Фарзанд тарбияси, уларнинг соғ-саломат улғайиши, ахлоқ-одобли, илмли ва ҳаёт тажрибаларига эга бўлиши йўлида меҳнат қилиш оналар зиммасига ҳам юкланган.

Таъкидлаш лозим, фарзанд тарбияси ёмон сўз, қаттиққўллик ва қўполлик билан эмас, балки яхши муомала, сабр-тоқат, меҳр-мурувват, ўта хушёрлик билан олиб борилади.

Ота-она топшириқларини жазо ёки танбеҳдан кўрқиб эмас, балки уларга ҳурмат нуқтаи назаридан адо этган фарзанд адолат билан тарбияланган бўлади. Адолат фарзандни ота-онага итоат, динга ҳурмат, қариндошуруғ, яқинларига ҳамда эл-юртга севги, уларнинг розилигини олишга интилиш руҳида улғайтиришдир.

Ота-она ахлоқидан фарзандлар андоза олишади. Шунинг учун бола кўз ўнгида бузуқ ва ножўя ишлар билан машғул бўлиш, уларга ҳам ана шундай ишларни ўргатмоқлик эканини ота-оналар унутмасликлари зарур.

Оилада қайнонанинг ўрни

Халқимизда “Қайнонали келин – қарқара келин”, деган ажойиб мақол бор. Бунинг маъноси шуки, оқила, меҳрибон, фарзандининг бахтли-тахтли бўлишини чин дилдан истаган қайноналар келинни ўз қизлари ўрнида кўриб, унинг янги оилага кўникиб, киришиб кетишида чин онадек ёрдам берадилар. Бунинг учун келин ҳам қайнона измига юриши керак. Албатта, келиннинг янги хонадон турмуш тарзи, урф-одатлари, ўзига хосликларига мослашиб олиши осон эмас. Қолаверса, унинг ҳаёт тажрибалари жуда кам, оилавий турмуш-

га эндигина қадам кўйяпти. Шундай пайтда қайнона бағрикенглик, катталарга ярашиқли мулоҳазакорлик билан келинни йўлга солиши керак. Ёш келиннинг яхши жиҳатларини ошириб, камчиликларини яшириб, кўнглини кўтариш ҳар икки томон учун ҳам фойдали.

Ёши улуғ аёллар ичида: “Менинг рўзғорим рўзғор бўлиб, оилам бузилмай қолишига қайнона онам сабабчи”, деб гапирганларни кўп кўрганмиз. Ҳақиқатан ҳам, кўпни кўрган, оқила, ҳар бир вазиятга бағрикенглик, мулоҳаза билан ёндашадиган қайноналар оилада тинчлик-хотиржамлик, осойишталик бўлишини таъминлайдилар. Меҳрибон, иродали оналар янги келин билан муносабатда қуйидаги гўзал ахлоқий тажрибаларга суянадилар:

– ўзи янги оила қурган даврда дуч келган муаммолар ечимини намуна тариқасида фарзандларига тақдим қилади;

– ўзлари ҳаётларида учраган қийинчиликларни фарзандларига раво кўрмайдилар ва шунинг учун аччиқ ва аламли ҳолатларнинг олдини олиш чораларини кўрадилар;

– ўзлари ҳам ёшлик даврида ҳар бир фаолиятда мустақил бўлишни орзу қилганларини ёдда тутадилар;

– ўзлари ёшлик даврида қилган катта-кичик хатоларини ота-оналари, эрларининг ота-оналари сабр билан кечирганларини унутмайдилар ва кечиримли бўладилар;

– келинга ўз фарзандидек талабчан, меҳрибон ва ғамхўр бўладилар;

– ўзларининг келинлик даврларини эслаганда, ўтган йиллар мобайнида муносабат ва мезонлар ўзгарганини тушуниб, ёдда тутадилар;

– келиннинг оила аъзолари билан қариндошлик алоқаларини мустаҳкамлайдилар. Зеро, қайнона-қайнона тасининг ота-онасига самимий ҳурматини кўргани саяин келиннинг янги хонадонга меҳри ортиб боради.

Аёл ишбилармон ва уддабурон бўлса...

Оила офтоби бўлган аёлнинг ҳунарли бўлиши, қўл меҳнатларини билиши ҳаётда катта аҳамиятга эгадир. Аёлнинг уддабуронлиги оила осойишталиги, келажаги, оила азоларининг моддий манфаатдорлигига катта таъсир қилади. Зеро, оила азолари меҳнат туфайли топилган маблағлардан тўғри ва ишбилармонлик билан фойдалансалар, рўзғорда барака бўлади. Бу фикрни момоларимиз тақдири ҳам, бугунги тадбиркор опа-сингиллар ҳаёти ҳам исботлайди. Пайғамбар Мусонинг (алайҳиссалом) оналари фарзандларининг дунёга келиб, яшаб қолишларини таъминлаган бўлсалар, мураббий оналари Осиё эса у кишини вояга етказганлар. Аюбнинг (алайҳиссалом) аёллари эрлари тирик қолишлари учун барча тадбирларни амалга оширдилар. Солиҳа Марям Исони (алайҳиссалом) дунёга келтириб, тарбия топишларида улкан вазифаларини адо этдилар.

Қадимда аёллар тикиш, йигириш, тўқиш, турли буюмлар яшаш, бўяш каби ишлар орқали рўзғорга барака киритиш билан бирга, улғайиб келаётган ўғил-қизларида ҳам меҳнатга муҳаббат уйғотганлар, меҳнат кўникмаларини тарбиялаганлар.

Уйнинг озода, саранжом-саришта бўлиши, зийнати, нақш-нигори аёлнинг дид-фаросати кўзгусидир. Баъзилар тадбиркорлик, уддабуронлик деганда, тадбиркор, ҳунарманд одамлар фаолиятини тушунади. Аммо инсон ҳаётнинг ҳамма соҳасига, биринчи навбатда оила ишларига тадбиркорлик билан ёндашса, айтиш муддао. Халқ мақолида айтилганидек, “Эпли хотин бир кафт унни ош қилади”. Эпли хотин озиқ-овқатни, кийим-кечакни, уй анжомларини ва энг муҳими, вақтини исроф қилмайди. Бунинг натижасида рўзғорга файз-барака киради. Шундай шароитда улғайган ўғил-қизлар ҳам катталар меҳнат билан то-

пиб келган нарсаларни кадрлайдилар. Ота-онасидан вақтни кадрлашни ўрганган болаларнинг мустақил ҳаётга кириб боришлари, ўз ўринларини топиб олишлари табиий жараён каби осон кечади.

Аёл – она тадбиркор, ишбилармон бўлган оиланинг аъзолари роҳат-фароғат топади, хузур кўради. Бундай хотинлар пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Мўмин банда Аллоҳга бўлган имондан сўнг эришган энг яхши нарса солиҳа аёл бўлиб, унга қараса хурсанд қилади ва Аллоҳ амрини бажаришида ёрдам беради”, деб мақтаган аёллар қаторига киради.

Таъкидлаш керак, аёл истаса, ҳар қандай шароитда тадбиркорлигини кўрсата олади. Бир қарашда, оилада аёлдан катта нарсалар талаб қилинмайдиганга ўхшайди, лекин бажарилиши керак бўлган ишлар доимо кун тартибида, агар у ишлар бажарилмаса, жамиятнинг энг кичик ҳалқаси бўлган оила ҳаёти издан чиқади, бу ҳол жамият ҳаётига таъсир этмай қолмайди.

Жумладан, овқатланиш инсон учун ҳаёт манбаи ҳисобланади. Таомланишни ўз вақтида ташкил қилиш, овқатларни лаззатли пишириш оила соҳибасининг кундалик муҳим вазифаларидан саналади. Шунингдек, оила аъзоларининг ёши, қиёфаси, вазифасидан келиб чиқиб, кийиниш эҳтиёжини таъминлашда оналар тадбири муҳимдир. Зеро, муносиб, саришта, покиза, фаслга мослиги, табиий матолардан тикилгани билан либос эгасига, атрофдагиларга завқ беради. Эпли аёл кийишга ярқисиз бўлиб қолган либослардан янги кийимлар, бошқа керакли нарсалар ихтиро қилади. Бундай ишлари билан аёл умр йўлдошининг муҳаббатига янада кўпроқ сазовор бўлади. Тадбиркорлик аёлнинг ўзи учун роҳат ва фароғатли бир машғулотга айланади.

Шу ўринда бир ибратли эртакни келтирмақчимиз. Ота вафоти олдидан учта фарзандига: “Болаларим, мендан кейин овқатни лаззатли қилиб енглар, уйқуни

ширин қилиб ухланглар”, деб насиҳат қилибди. Отасидан кейин катта ўғил энг сара маҳсулотлардан овқат пиширтириб ебди, аммо таом унга ширин татимабди. Ўртанча фарзанд янги кўрпалардан қалин, кенг жой солдириб ширин ухламоқчи бўлибди-ю, аммо кечаси билан яхши ухлолмай, думаланиб чиқибди. Кенжа фарзанд эса отасининг насиҳатини ҳар томонлама ўйлаб, кундузи томорқасида тер тўкиб ишлабди. Кечки пайт еган овқати оғзига болдек татибди, уйқуси ҳам тинч, оромбахш бўлибди.

Гарчи, “Йигит кишига қирк ҳунар оз” деган мақол бўлса-да, билимли, ҳунарли, тадбиркор, удли-шудли бўлиш аёлларга ҳам фақат яхшилик келтиради. Юқоридаги эртақда айтилганидек, вақтини меҳнат билан мазмунли ўтказган уй бекасининг турмуши файзли, овқатлари тотимли, жисму қалби роҳатда бўлади, иншааллох.

Зеро, ишлаш, ҳаракат қилиш тана саломатлигига, ейиш-ичишнинг лаззатига, уйқунинг оромбахш бўлишига сабаб бўлишини донолар ҳам таъкидлашган, замонавий фан ҳам илмий асосда исботлаган.

Эрга итоат

Муқаддас динимиз кўрсатмаларида оила қуриш ва унинг тартиб-интизоми тўғрисида гап борганда, аёл ва унинг ахлоқ-одобига катта аҳамият қаратилади. Ана шу кўрсатмалардан бирида жаноб Расулulloх (соллаллоху алайҳи ва саллам) кишининг аёли ҳаёт кечирини мобайнида қандай бўлишини баён қилиб дедилар: “Кишининг қалбига шуқурни, тилига ҳамдларни келтирувчи, дунё ва охираат тадоригида ёрдам кўрсатадиган салоҳиятли аёлга умр йўлдош бўлишга ҳаракат қилмоқлик лозим!” (*Имом Термизий ривояти*).

Ҳадиси шарифда эркак киши аёлининг фаолиятдан хурсанд бўлиб, беихтиёр ҳамд ва шукрлар келтириб юбо-

риши нақадар олий неъмат эканлиги баён қилинмоқда. Шунинг учун Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ҳар бир эркак ўзининг ҳамд ва шукр қилиб яшашига сабаб бўладиган салоҳиятли аёлни ҳамхона этишини тавсия қилмоқдалар. Бундай аёл кишининг дини, дунёвий хайрли ишларининг бардавомлигини муҳофаза қилишда эрга ёрдамчи эканлиги кўрсатиб ўтилмоқда.

Оила бошлиғи – эр, у асосий эътиборни зиммасидаги масъулият ва бурчга қаратади, рўзғорни моддий жиҳатдан таъминлаш учун хизматда, сафарда бўлади. Аёл эса ҳамиша болалари билан бирга, уларнинг таълим-тарбияси, парвариши билан машғул бўлади. Гарчи эркак доим уйда бўлмаса-да, аёл оила ҳаётининг ҳамма соҳасида эрининг йўл-йўриқлари, кўрсатмалари, талаблари асосида иш тутиши керак. Акс ҳолда, оиланинг моддий барқарорлигини таъминлаш учун доимий ҳаракатда, меҳнатда бўлган эрни уйда ҳам мунтазам нотинчлик, муаммолар кутиб турса, у асабий, тажанг бўлиб қолади, соғлигини йўқотади. Шуни унутмаслик керак, ўз уйида тинчлик-хотиржамлиги бўлмаган эр бундай осойишталикни бошқа жойдан излаб қолиши мумкин.

Доно, зукко аёл бундай ҳолат олдини олади, муаммоларни ечишда барча тажрибаларга суянади. Ўта зарурат бўлмаганида ҳаёт эҳтиёжлари – кийим-кечак, ейиш-ичиш, уй-рўзғор буюмлари сотиб олишни чеклайди ва бунини муаммога айлантормайди. Эрининг кайфиятига қараб ўринсиз саволлардан тилини тияди, бўлар-бўлмасга аразламайди, гина сақламайди, уйдаги гапни кўчага олиб чиқмайди. Эр оила фароғати учун роҳатлардан кечиб, фарзандларини тарбия этиш ва ўқитиш йўлида ҳар тарафга югуриб-елиб тадбир кўраётган чоғида тарбияли аёллар кераксиз зийнатлар, зарур бўлмаган кийимлар олишни кўзлаб, енгилтак аёлларга тақлид қилмайдилар. Эрининг кайфияти бу-

зилган, бирор ишдан норози бўлган пайтларда оқила аёллар ўз олдиларига қуйидаги вазифаларни қўядилар:

– мулойимлик билан эрининг ғазаб ўтини сўндириш;

– ғазаб ўтини сўндириш мумкин бўлмаганида, сабртоқат этиб, вазиятни юмшатиш;

– эрга йўлдош, сирдош бўлишга ҳаракат қилиш;

– фарзанд, ишхона, оила муаммоларидан аччиғланган эрнинг сўзларини ранжимасдан, тўғри қабул қилиш. Зеро, эрлар кўпол сўз, аччиқ муомалаларни ўзгалардан эшитиб чидасалар-да, ўз аёлларининг бундай гапларига асло чидай олмайдилар. Чунки эрлар ўз аёлларини бегона эмас, балки яқин дўсту сирдош деб биладилар.

Ушбу талабларга риоя қилмаслик оила муҳитига қаттиқ таъсир қилади. Оила раҳбари зиммасидаги масъулият юкини, у тортаётган қийинчиликларни хотин тушуниб туриши лозим. Шунинг учун эрнинг талабларига саркашлик қилмай, итоатда бўлишга ҳаракат қилади. Акс ҳолда оила барқарорлиги издан чиқиши мумкинлигини унутмайди. Ана шу ҳолатни тўла таҳлил этган Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадиси шарифда: “Қайси хотин беш вақт намоз ўқиса, бир ой рўзасини тутса, эрига итоат қилса, ҳаромга юрмаса, жаннат эшиклари унга очикдир”, деганлар (*Абу Наим ривояти*).

Эрига итоат этиш ва унинг истагига кўра яшаш хотин ҳурматини, қадр-қимматини камайтирмайди. Балки, бу амали билан у ўзининг вафоли, кўркам хулқли эканини ҳамда ўзидан ақлли бўлган кимсанинг мартабасини анлаганини исбот этади. Бу ишлар ҳам эрининг, ҳам бошқаларнинг муҳаббатини, ишончини қозонишига сабаб бўлади. Чунки бундай итоат хизматчининг бошлиғига ёки бир аскарнинг мансаби ўзидан катта бўлган мансабдорга итоат қилиши қабилида эмас, балки дўстнинг дўстига, тур-

муш йўлидаги сафарда йўлдошига садоқатли бўлиш қабилидаги марҳаматли бир итоатдир. Бу тўғрида доно, адолат соҳиби ҳазрат Умар: “Яхши, тарбияли, зукко аёл имондан кейинги энг улуғ неъматдир”, дейдилар.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Агар эркак ўз ҳожатини қондириш учун аёлини чақирса, ҳатто тандирда (нон ёпаётган) бўлса ҳам, олдига келсин”, деганлар.

Бундан кўриниб турибдики, аёл киши эрининг хизматига, ҳожатини раво қилишга ҳатто тандирда нон ёпаётган бўлса ҳам, шошилсин. Бошқа ишлар кутса кутсин, лекин эрнинг асаби таранглашмасин. Бундай хулқ билан фазилатга эришган аёл эрини турли хил зарарли одатлар, фойдасиз ишларга вақт ҳамда маблағ сарфлаш, зино, бузуклик каби офатлардан ҳам сақлайди.

Итоат инсон фарзанди қабул қилиши қийин ахлоқлардан бўлиб, уни ўз табиатида шакллантирмоқчи бўлган инсон доимо ўз нафсига қарши туриши керак бўлади. Ҳавои-нафсининг тарбиясига эришган инсонлар охир-оқибатда мақсадига етади. Хусусан, аёл рўзғор ишлари, фарзанд тарбияси, қариндош-уруғ ва кадрдонлар билан муносабатда турмуш ўртоғига итоат қилса, ҳақиқатни топади, мустаҳкам оилага эга бўлади.

ОИЛАНИ МУСТАҲКАМЛАШДА МАЪНАВИЙ ОМИЛЛАР

Ҳусни хулқнинг ўрни

Тарихдан маълум, китоб ва саҳифа тушган барча динларда асосий эътибор жамиятнинг маънавий жиҳатини такомиллаштириш ҳамда инсон жисм ва руҳиятининг тарбиясига қаратилган. Ислом динининг жуда кўп кўрсатмалари ҳам ахлоқий йўналишларга қаратилган бўлиб, дунёдаги барча гўзал ахлоқлар, инсоний фазилатларни ижро этишга чорлайди. Уларнинг икки дунёда келтирадиган саодати кўрсатиб берилган: ижро қилган савобли амаллар учун дунё ҳаёти даврида яхши мукофотларга эришиш, охираат кунларида юқори даража ва мукофотлар ваъда қилинган. Бу кўрсатмалардан мақсад инсон фарзанди ўзининг равиши, суврати, сийрати, муомала маданиятида жамият билан юқори даражада муносабатда бўлишига эришишдир. Зеро, инсон вужуди ва табиатининг яратилишидан, у ташқаридан ўзига яхшилик келишини ёқтиради, ўзгаларга яхшилик қилиш баъзилар учун қийин кечадиган амаллардан ҳисобланади. Шунинг учун инсон доим бошқалардан гўзал ахлоқ, чиройли муомала кутади. Ваҳоланки, инсон ўзгалардан кутаётган гўзал ахлоқий маданият ўзида бор ёки йўқлигига аҳамият бермайди. Шу боис инсон инсонга гўзал ахлоқ кўрсатиши нафақат диний талаблар жумласига киритилди, балки улар имон даражасидаги амаллар қаторида саналди. Бу тўғрида Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) баён қилиб: “Мўминларнинг имон жиҳатдан комили гўзал ахлоқ соҳибидир”, деганлар (*Имом Абу Довуд ривояти*).

Яна бир ҳадисларида Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Сизларнинг (бу дунёда) ёқимлироғингиз, қиёмат куни менга яқинроқ жойлашадиганингиз гўзал ахлоқли бўлганларингиздир. Менга (бу дунёда)

ёқмайдиган ва қиёмат куни мenden узокроқда бўладиганингиз жағли, сергап ва кибрилиларингиздир”, дедилар.

Уламолар таъбирича, гўзал ахлоқнинг имон самараси дейилиши, унга юксак ажрлар борлигининг ҳикмати – имон кишининг гуноҳ ишлардан тийилишида, савобли амалларга ошиқишида асосий омил эканидир. Аллоҳ таоло бандаларини яхши амалга чорлаганида ёки бирорта гуноҳ ишдан қайтарганида, уларга имонларини эслатиб: **“Эй имон келтирганлар! Аллоҳдан кўрқингиз ва (имонда) содиқ кишилар билан бирга бўлингиз!”** (Тавба, 119) деб, яхшиликка чақирди, ёмонликдан қайтарди.

Демак, бу борадаги ҳикмат шуки, ҳар бир соф имонли инсон чақирикка ишониб, имон келтирган ҳолда талаб қилинган барча амалларни ихтиёрий ижро қилишга ўзида кўникма, малакани шакиллантиради. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўп ҳадисларида гўзал ахлоқ кучли имоннинг самараси, ахлоқсизлик эса имоннинг кучсизлигидан эканлигини билдирганлар. Бу масъулиятни тушуниб етган инсонлар учун нафсига энг қийин бўлган амаллар ижроси ҳам осон кечган. Шундан келиб чиқиб, диний тарбияда изчил олиб бориладиган асосий йўналишлардан бири ахлоқий тарбия жараёни, дейишимиз мумкин. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Абу Зарга қарата: “Эй Абу Зар, айтилиши енгил, мезон тарозусида оғир икки хислат ўргатайми?” дедилар. Абу Зар: “Ҳа”, дедилар. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Сен ҳусни хулқли ва ўта камгап бўлгин. Аллоҳга қасам, инсонлар бу иккисидан яхшироқ нарса билан безана олмайдилар”, дедилар.

Инсоннинг икки дунёда улуғ мақом ва даражатларга эришишига сабаб бўлган имоннинг самараси бўлмиш гўзал хулқ борасида Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) яна шундай дейдилар: “Банда ҳусни хулқи туфайли охиратнинг юксак даражалари-

га, энг шарафли мартабаларига эришади. Ёмон хулқи билан эса жаҳаннамнинг энг тубига тушади” (*Имом Табароний ривояти*).

Барчамизга маълумки, инсоннинг ташқи аъзолари билан қилинган амалларнинг кишиларга мақбул бўлиши гўзал ахлоқ, номақбул бўлиши эса ахлоқсизлик, деб аталади. Бу низом-қоидалардан келиб чикиб, кишиларнинг ўзгаларга тили ва қўли билан озор бериши жамиятда ахлоқсизлик саналади. Бу иш агар қалб истаги билан ижро этилган бўлса, имоннинг заифлигини кўрсатади. Саодат асрининг бир кунида Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) саҳобаларга: “Аллоҳга қасамки, имони комил эмас, имони комил эмас, имони комил эмас”, деб уч марта такрорладилар. Саҳобалар: “Эй Расулуллоҳ! (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Кимнинг имони комил эмас?” – деб сўрашди. Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Қасофатидан кўшниси тинчимаган киши”, деб жавоб бердилар (*Имом Бухорий ривояти*).

Демак, киши ахлоқининг ёмонлиги орғиб бориб, оила-азоларига, атрофдагиларга етадиган озори кўпайган сари, унинг қалбини имон ҳам аста-секин тарк этади. Аллоҳ барчамизни бундай офатдан асрасин!

Бу ўринда гўзал ахлоқ ҳақида алоҳида фикр юртишимиз сабаби, мақсад шуки, оила кичик бир жамият бўлиб, унинг аъзолари агар гўзал ахлоққа эришсалар, оила иттифоқликда яшайди. Агар унинг акси бўлса, оила мустаҳкам бўлмайди.

Айтилганлардан маълум бўляптики, оила аъзолари отадан бошлаб фарзандларгача, гўзал ахлоққа эга бўлишлари – мустаҳкам оила учун пойдевордир. Оила аъзоларининг бир-бирларига нисбатан гўзал ахлоқ билан муносабатда бўлиши низо ва нифоқ илллати келиб чиқмаслигига кафолат бўлажак.

Хулоса ўрнида оилада хусни хулқ лозимлигини ва уни барқарор этиш ўта зарур эканини таъкидлаш

мақсадида, ҳадис ва асарлар мазмунидан фойдаланиб, унинг оилага келтирадиган манфаатларини айтиб ўтмоқчимиз.

Гўзал ахлоқ эгалари:

- Яратганга махбуб бўлади.
- Расулуллоҳга (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) дўст ва яқин бўлади.
- Жамият билан мувофиқлашувга эришади.
- Кўп яхши дўстлар орттиради.
- Олий табиатли кишилар қаторига қўшилади.
- Жаннатга кириши учун савоблари ортади.
- Инсонпарварлик қилади.
- Гуноҳлари кечиради.

Силаи раҳм тушунчаси

Оиланинг мустаҳкамлиги, файзли, фаровон бўлиб бориши унинг маънавий омилларига бевосита боғлиқдир. Яна айтиш мумкинки, маънавий фазилат бўлмиш инсонпарварлик ҳаётнинг барча жабҳаларида зарур бўлгани каби, оила мустаҳкамлигида ҳам ўта зарур амаллардан ҳисобланади. Қариндош-уруғчиликнинг маънавий омили бўлган инсонпарварлик оила аъзолари ва қариндошларга меҳр-мурувват, раҳм-шафқат кўрсатишда ўз ифодасини топади. Ислом динида ота-она, туғишганларга, қариндош-уруғларга, яқинларга кўрсатилган меҳр-мурувват, раҳм-шафқат каби инсонпарварлик силаи раҳм ибораси билан ифодаланади. Силаи раҳм асосан қондош ва никоҳдошлар ўрталарида жорий бўлади. Унинг амалий ижроси меҳр-мурувват, раҳм-шафқат, гўзал ахлоқ, моддий ёрдам сифатида номоён бўлади. Қуръони карим оятларида, Пайғамбаримиз ҳадисларида хабар бериладики, силаи раҳм қилган киши ҳаётда инсонлар ҳурматини қозонса, охиратда ажр-мукофотга сазовор бўлади. Қуръони каримда: “Эй

одамлар! Сизларни бир жон (Одам)дан яратган ва ундан жуфти (Хавво)ни яратган ҳамда иккисидан кўп эркак ва аёлларни таратган Раббингиздан кўрқингиз! Шунингдек, ўрталарингиздаги ўзаро муомалада номи келтирилувчи Аллоҳдан ва қариндошлар (алоқасини узиш)дан кўрқингиз! Албатта, Аллоҳ сизларни кузатиб турувчидир”, деб марҳамат қилинади (*Нисо, 1*).

Юқоридаги ҳикматларга оила аъзолари, қондошлар риюя қилсалар, ҳар қандай ҳаётий мушкулотни енгиб ўтиш осон бўлади. Инсон руҳияти яхши ишларни амалга оширишда, шунингдек, салбий вазиятни енгиб ўтишда ирода ва имонига суянади. Оиладаги барча ишларнинг чиройли ижросида қариндошлар, оила аъзолари менадан хурсанд бўлишса, шундан Яратганнинг ажр-савобини топсам, деб ишонган одам оиласига, барча қариндошларига гўзал ахлоқ кўрсатишга эришади, ҳаётидаги муаммоларни ечишда ёлғизланиб қолмайди.

Афсуски, моддий ва маънавий манфаатдорлик учун ҳарис бўлган айрим кишилар барча қийин ишларни бошқалар қилиб, ўзи роҳатда юришини хоҳлайди. Бундайлар охир-оқибатда ўз яқинларининг эътиборидан четда ёлғизланиб қолишлари ҳам мумкин. Шунинг учун Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бировларнинг хизмати ҳамда оғирини енгил қилиш пайтида ўзига кўпроқ масъулият олишга чорлаб: “Ким ризқи кенг, умри узун бўлишини хоҳласа, силаи раҳм қилсин”, дедилар (*Имом Бухорий ва Муслим ривояти*). Абдуллоҳ ибн Амрдан ривоят қилинган ҳадиси шарифда: “Ким Роббисидан кўркса ва силаи раҳм қилса, умри узоқ бўлади, давлати кўпаяди, аҳлига сеvimли бўлади”, дейилган (*Имом Бухорий ривояти*).

Ёки Абу Айюб Ансорий “Мени жаннатга олиб борадиган амалларни ўргатинг”, деб мурожаат қилганларида, Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва сал-

лам): “Аллоҳга ибодат қилинг, намоз ўқинг, закот беринг ва силаи раҳм қилинг”, (*Имом Бухорий ва Муслим ривояти*) деб инсонпарварликка тарғиб этганлар.

Юқоридаги ҳадиси шарифлардан маълум бўлмақдаки, инсонпарвар одамнинг аввало дин-диёнатдаги даъвоси чин бўлади, умри узун бўлиши кафолатланади, ризқ-рўзи, мол-давлати ортиб бораверади. Бундан ташқари, қариндош-уруғларга қадрли бўлган инсонларнинг оиласи ҳам қадрли, эъзозли, мустаҳкам, севимли бўлади. Бундай оилаларга кўнгли тоза одамлар ҳавас қиладилар, улардан ибрат олишга уринадилар.

Бу дунёнинг мол-дунёси учун бир-бири билан жанжаллашиб, талашиб-тортишиб, судлашиб юрганлар ҳам, афсус, оз эмас. Улар силаи раҳмни билмаганлари учун дунё ҳаётида ўзларига ўзлари қийинчиликлар, муаммолар келтириб чиқарадилар. Бу ҳам етмаганидек, қилмишлари учун охиратда ҳам жавоб берадилар. Инсонпарварлик, силаи раҳмнинг хосиятлари жуда кўп.

Инсонпарварлик фойдалари:

- Инсонпарвар кишининг оиласи бошқа оилалар билан иноқ бўлади.
- Яратгандан ёрдам топади.
- Бошқаларга у меҳрибон бўлгани каби, ўзи ҳам меҳр-муҳаббат топади.
- Оилада олижаноблиги учун эҳтиром қилинади.
- Имони соф ва мукамал бўлади.
- Душманлари дўстга айланади.
- Умри узун бўлади.
- Ризқи баракали бўлади.
- Жамият эҳтиромига эришади.

Очиқ чехра – очиқ кўнгил

Оилада эр-хотин, ота-она, қайнона-келин ва фарзандлар доимий мулоқотда бўлади. Келишмовчиликлар кўпинча ўзаро мулоқотнинг яхши бўлмаганидан келиб чиқади. Агар майда гап-сўз, жанжалларнинг олди олинмаса, охир-оқибатда ислоҳи мушкул бўлган келишмовчиликлар юзага келади. Бу муаммони тузатиш, оила тинчлигини асли ҳолига келтириш янги оила қуришдан осон эмас. Аслида, оилага муаммо келтирган сабаб кўп ҳолларда оила аъзоларининг бир-бирларига очиқ чехра, очиқ кўнгиллик ахлоқиға эга бўлмаганликларидан юзага келади.

Очиқ чехра, очиқ кўнгиллик кишининг юзида зоҳир бўлади. Юз ифодасидан талаб этиладиган барча чиройли ахлоқлар аёлларда алоҳида кўриниш ва лафзлар билан ифодаланади. Очиқ чехра, очиқ кўнгиллик ахлоқи билан зийнатланган инсонлар дилбар, нозик таъбли, гўзал, иболи, шарм-ҳаёли, нафосатли, нафис, ширинсўз, андишали бўлиб, улар ҳамманиннг кўнглиға ёқади. Агар аёл яратилишдан чиройли бўлса-ю, аммо очиқ чехрали бўлмаса, унинг табиий чиройи ҳам тундлик соясида қолади, атрофдагилар меҳрини қозонолмайди. Таъкидлаш керак, очиқ кўнгиллик юз ифодасида кўринади, сезилади ва инсон ҳақидаги илк хулосалар шундан келиб чиқади. Демак, оилада аёллар хушмуомала бўлиб, яхши сифатларни ўзларида мужассам қилишлари оиланиннг тинчлиги, фаровонлиги асосларидан бири, дейишимиз мумкин. Бу фазилат қанчалар қадрли, хайрли эканини Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) қуйидаги ҳадисларидан ҳам англашимиз мумкин: “Биродарингга табассум билан боқишингда (ҳам) сенга садақа (савоби) бор” (*Имом Термизий ривояти*).

Яна бир ҳадиси шарифда Жубайр ибн Абдуллоҳ: “Мусулмон бўлганимдан бери Расулulloҳ (соллаллоҳу

алайҳи ва саллам) менга табассум билан гапирадилар”, деб айтади.

Очиқ чехралилик эркак кишиларга ҳам лозим бўлса-да, аёлларда бўлиши яна ҳам муҳимроқдир, бу хислат аёлларга хос шарофат ҳам фазилат саналади.

Дилбарлик, назокат, нафислик деганда мулойимлик, нозик хатти-ҳаракат, юмшоқлик, очиқ чехралилик тушунилади. Ҳатто, доно халқимиз қиз фарзандларига исм қўйишганида, уларнинг ҳаётда очиқ чехрали бўлишини орзу этиб Дилбар, Раъно, Гулчехра, Гулбахор, Гулюз, Гулрух, Нафиса каби исмлар қўяди.

Дарҳақиқат, очиқ чехралилик, тилнинг ширин бўлиши қиз-аёлларнинг ўз оиласидаги бахту саодати калити, ота-онасининг фаҳри, дейишимиз мумкин.

Гўзал ахлоқ ақлу фаросат, ирода, шу билан бир қаторда дилбарлик, назокатлилик ва очиқ чехралик ҳам аёлнинг ризқи, умри, ҳаёти ва келажагининг баракотли, файзли бўлишини таъминлайди.

Очиқ чехра кишилар ҳақига Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) дуо қилиб: “Сотишда, олишда ва талаб-истак қилишда очиқ кўнгилли бўлган киши Аллоҳ раҳматига мушарраф бўлсин”, дейдилар (*Имом Бухорий ривояти*).

Шу ўринда айтиш керак, очиқ чехрани, очиқ кўнгилликни пайдо қилувчи куч дилдаги меҳрдир. Дилида меҳри йўқнинг файзи, дилбарлиги, назокати бўлмайди. Чиндан ҳам, аёл киши меҳри юзида товланиб турмаса, у нима учун яшаётганини, оила, турмуш, бола-чақа, эрли бўлишдан мақсад нима эканини билмаса, турмушдан ҳеч қандай лаззат топа олмайди. Эр-хотин бирга шодланиб, бирга қайғуриб, бир мақсад йўлида ҳамнафас бўлиши керак. Дили пок, меҳрли, дилбар, очиқ чехрали аёл ўз умр йўлдошига умрбод меҳр-муҳаббатли, садоқатли, вафодор бўлиб қолиши муқаррар. Бундай аёл ҳар қандай

шароитда ўзини тута билади: номус ва иффатини, кадр-қимматини, шарм-ҳаёсини сақлай олади.

Бу ўринда очик чехраликдан ҳосил бўладиган гўзал натижаларни айтиб ўтмоқчимиз.

Очиқ чехрали инсон:

- Одамларни дўстона муносабатда бўлишга ундайди.
- Пайғамбармиз (соллаллоху алайҳи ва саллам) намунали деб мактаган сифатларга эришади.
- Ота-она ва оиласининг дуосини олади.
- Ишлари ўнгидан келади.
- Кўпчилик орасида яхши кайфият, хотиржамлик ва хавфсизлик ҳиссини уйғотади.
- Жамият уни дўст тутади.
- Тинч-хотиржам, бардам бўлади.

Муомала маданияти

Оилани бошқариб турган катталарнинг ўз аҳлига маданиятли муомаласи оила тинчлигининг бардавонлиги ва мустаҳкамлигида муҳим ўрин тутади. Зеро, улар оилада ташкилотчи, таълим-тарбия берувчи, оиладан ташқаридаги ишларни амалга оширишда ҳам бошқарувчилик вазифасини адо этадилар. Муомала маданиятини сақлаш, унга риоя қилиш оила ислоҳи, тасарруфи ва тадбирларида ўта аҳамиятлидир. Инсонлар ўртасидаги муносабатни белгилайдиган муомала улар қалбидаги ҳиссиётлар, туйғулардан келиб чиқади. Кишининг сўзидан, муомаласидан унинг қандай инсон эканлигини тушуниб етиш қийин эмас. Айни пайтда муомала инсоннинг маънавий даражасини кўрсатадиган, ҳаёт тарзини енгиллаштирадиган, иш юритишда фойдага асос бўладиган, соғлиқ-саломатлигини барқарорлаштирадиган асосий омилдир.

Инсонларнинг сурат ва шакллари гўзал қилиб яратилган. Бу ҳикмат уларнинг муомаласи ҳам гўзал

бўлишини тақозо қилади. Инсон сурат ва сийратини, ички дунёсини чиройли қилгани сайин комиллик даражасига яқинлашаверади. Шунинг учун муомалада мулоиймлик ва кечиримлилиқ ҳам кишидаги камолот сифатларидан саналади.

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Муҳаммаднинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) мулоиймлик фазилатлари ва унинг чиройли оқибатларини инсонларга намуна қилиш мақсадида ояти карима туширган: **“Аллоҳнинг раҳмати сабабли (Сиз, эй Муҳаммад,) уларга (саҳобаларга) мулоиймлик қилдингиз. Агар дағал ва тошбағир бўлганингизда, албатта, (улар) атрофидан тарқалиб кетган бўлур эдилар. Бас, уларни афв этинг, (гуноҳлари учун) кечирим сўранг ва улар билан кенгашиб иш қилинг! (Бирор ишга) азму қарор қилсангиз, Аллоҳга таваккул қилинг, зеро, Аллоҳ таваккул қилувчиларни севар”** (Оли Имрон, 159).

Ҳақиқатда, тилга эътибор бериш, мулоҳаза ва мушоҳадали, самимий муомалада бўлишга одатланиш ҳар бир инсон учун фақат яхшилиқ келтиради. Оилада болалар муомала маданиятига эга бўлишлари учун аввало ота-онанинг ўзи ибрат бўлиши керак. Шу маънода ҳам муомала маданияти оилада ҳаёт файзи, хонадон чиройи бўлган аёллар, кизлар, оналарнинг юксак фазилатларига айланиши керак.

Эр ёки хотин бир-бирининг камчилиги ёки нотўғри ҳаракатини кўрганда, дарров танқид қилиб, гап билан уялтирмасдан, оғир-босиқлик билан воқеа сабабини аниқлаштириши, самимий гап-сўзлар билан муаммони ҳал қилиши керак. Турмуш ўртоғининг ташқи кўриниши, кийиниши, ҳаракатларини бошқаларга такқослаб, салбий жиҳатларини юзига солиш, таъна қилиш мутлақо яхши эмас. Айниқса, бошқалар олдида танқид қилиш, камситиш юракда кетмас доғ бўлиб қолиши

мумкин. Аксинча, бошқаларнинг ёнида турмуш ўртоғига далда бўлиш, унинг ижобий фазилатларини зиёда қилиб кўрсатишга одатланиш ҳам чиройли муомала маданиятидандир.

Ҳаётда ҳар хил вазиятларга дуч келамиз. Баъзида шундай бўладики, хусн-тароватли, гўзал, хушқомат, зебу зийнат билан зийнатланган қиз боланинг муомала маданияти кўпол, мулоҳазалари саёз бўлади, бир оғиз сўз билан атрофдагиларнинг дилини ранжитади, натижада бошқаларнинг ундан кўнгли қолади. Шунга ўхшаш ҳолат: чиройли кийинган кишининг либосига қараб муомала қилиб, ҳурмат кўрсатилса-ю, унинг сўзи аччиқ бўлса, бундай одам ҳам ўша онда ўзгаларнинг танбеҳига учрайди ёки кўпчиликнинг назаридан қолади. Демак, яхши муомала маданияти шахснинг ақлу фаросатини намоён этадиган асосий камолат сифатларидан бири, дейишимиз мумкин. Аёл-қизлар ўзларига оро берсалар-у, муомала маданиятини билмасалар, ҳеч қачон ўзгалар ҳурмат-эътиборига сазовор бўла олмайдилар.

Муомала маданиятини эгаллаш ҳар бир инсонга зарурлиги ҳақида ота-она, устоз, нуроний оксоколлар, раҳбарлар кўп гапиришади, насихатлар қилишади. Сабаби – муомала маданиятининг ҳосили аҳиллик, тотувлик, дўстлик, тинчлик, шу билан бирга, бахтли-саодатли, мустаҳкам оилани барпо қилади. Муомала маданиятининг гўзаллиги билан муаммолар ечилади, қалбларга йўл топилади, орзулар рўёбга чиқади. “Ширин сўз билан илон инидан чиқади”, деган мақол ҳам бежиз айтилмаган. Ҳатто чиройли муомала моддий маблағ билан қилинган яхшиликларга тенглашиши мумкин бўлади. Бу маънони таъкидлаб Абу Ҳурайра (розийаллоҳу анҳу) Пайғамбаримиздан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) келтирган ҳадиси шарифда: “Табассум билан айтилган чиройли сўз – садақадир”, дейилади.

Ҳар бир ахлоқнинг меъёр чегаралари бор. Муомаланинг сохталиги тилёғламаликдек салбий сифатни пайдо қилади. Муомаланинг тилёғламаликка айланиши кишини обрўсизлантиради. Шуни таъкидлаш керакки, эр-хотин ўртасидаги сохталик, тилёғламалик, келишмовчилик ва мунозара бора-бора оиланинг бошқа аъзоларига ҳам таъсир қилади. Тилёғламаликдан ёлғонлар келиб чиқади. Натижада, тортишувларга эркак ва аёлнинг ота-онаси аралашади. Муомаладаги майда-чуйдадай туюлган гап-сўзлар катта нохушликларга айланади, муаммо устига муаммо туғилади. Эр-хотин ўртасидаги келишмовчилик оила аъзолари ва атрофдагилар учун иззатталаблик курашига айланади. Эр-хотин орасидаги гўзал ҳиссий боғлиқлик, самимият ва меҳр-оқибат адоватга айланади. Оила аъзолари ўртасидаги ўзаро муҳаббат, ҳурмат, ишонч камайиб боради, мунозаралар соат сайин зиёда бўлади. Томонлар бир-бирининг камчилик, нуқсонларини юзига солиб, оқибатини ўйламай, таъна-дашномларни ота бошлайдилар.

Воқеани мулоҳаза қилсангиз, бу муаммолар замирида эр-хотиннинг муомала маданиятини билмаслиги, тилга, сўзга эътиборсизлиги ётганини кўрасиз. Манманлик, ўзаро келишмаслик ва ўз нафсоний иллатларини енгиб, тўғри сўзни тан олганларгина ўзига ҳам, оиласига ҳам осойишталик олиб келади.

Шунга кўра, оила ва жамиятда бахту саодатга эришишингизни тилаган ҳолда, қуйидагиларни таъкидлаймиз:

Яхши муомала қилганлар:

1. Ўз фикрини пухта ўйлаб, тўлиқ баён қилгани учун ўзгалар унинг фикрини қабул қилади.
2. Жамият азолари билан тез тил топишади.
3. Жамиятда обрў-эътиборли бўлади.

4. Умри хайр-баракали бўлади.
5. Ғазабини ютиб, ақлига суянади.
6. Жамият ишончига қиради.
7. Меҳрибон бўлади.
8. Ризқ-рўзи баракали бўлади.
9. Сўзлари таъсирли бўлади.
10. Бахту саодатли бўлади.
11. Кечиримли бўлади.

Ростгўйликка одатланайлик

Инсоният яратилишидан, бошқа мавжудотлардан фарқли ўлароқ, унга дунёда яшаш билими, барча нарсаларнинг номи ва моҳияти билдирилганлигини Қуръони каримда: “(Аллоҳ) **Одамга барча** (яратилган ва яратилажак нарсаларга тегишли) **номларни ўргатди**”, деб баён қилинган (*Бақара, 31*). Инсоннинг мавжудотлар билан мулоқотда бўлиши, уларнинг ҳақини адо қилиши учун бир неча гўзал фазилатларни ато айлаган. Бу фазилатлар инсоннинг зийнати, мартабаси, қарам эгаси эканлигини билдиради. Инсон жамиятда, инсонлар орасида гўзал фазилатлар билан ўзига яраша обрў-эътиборга эга бўлади. Мана шундай фазилатлардан бири – **ростгўйликдир**.

Имонли киши ихлос ва тақвоси билан бир қаторда, **ростгўй бўлишини** Қуръони каримнинг қуйидаги ояти марҳамат қилади: “**Эй имон келтирганлар! Аллоҳдан кўрқингиз ва** (имонда) **содиқ кишилар билан бирга бўлингиз!**” (*Тавба, 119*).

Аллоҳ таоло бу кўрсатмаси билан икки гўзал нарсанинг ижросига чақиради. Яъни, аввало инсоннинг ўзи **рост сўзловчи бўлиши**, шу билан бирга, **ростгўйлар сафида бўлиши керак**.

Албатта, оила бундай фазилатли инсонларни шакллантириб, жамиятга тақдим қилади. Ростгўйлик оилада муҳим ўрин тутаяди. Эр-хотиннинг ўзаро ишон-

чи, оилага бўлган эътибори фақат ростгўйлик орқали мустаҳкамланиб боради. Агар ўзаро мулоқотда ростгўйлик бўлмаса, ота-она ва фарзандларнинг бир-бирига ишончсизлиги ортади. Ёлғон аралашган жойда барака кўтарилади, тинчлик-хотиржамлик йўқолади.

Оиладаги вазиятни, айниқса, болалар билан боғлиқ масалаларни асл ҳолича эрига маълум қилиб борган аёлнинг юзи доим ёруғ, кўнгли хотиржам бўлади. Лекин баъзан ҳаётда оилада содир бўлган муаммони аёл киши беркитиб, кейин ўша воқеа ёки ҳодисанинг салбий натижаси билинган пайтда, рост гапни вақтида айтмаганлиги учун эрдан танбеҳ олади. Агар бундай ҳолат такрорланаверса, эрнинг аёлга бўлган ишончи сўниб боради. Ҳатто рост гапларига ҳам бошқалар, эри ишончсизлик билдириши мумкин. Демак, ростгўйлик – гап-сўзда, фаолиятда, ибодат масалаларида, қўйинг-чи, ҳар қандай вазифани адо этишда шарт ва лозим. Шунинг тақозоси ўлароқ, диний ва дунёвий илмлар инсонларни доимо бир-бирлари билан ростгўй ва яхши муомалада бўлишга амр этган. Кишининг ўз аҳдига вафодорлиги унинг ҳақ ва рост сўзидан бошланади. Ёлғон, хиёнат, тухмат, бўҳтон, вафосизлик каби кабиҳ ишлар инсонни гуноҳга ботиради.

Ваҳоланки, Аллоҳ таоло гуноҳ амаллардан узоқ бўлишга чақириб, Қуръони каримда: **“Эй мўминлар! Аллоҳдан қўрқингиз ва тўғри сўзлангиз! (Шунда Аллоҳ) ишларингизни ўнглар ва гуноҳларингизни мағфират этар. Кимки Аллоҳга ва Унинг пайғамбарига итоат этса, бас, у улуғ ютуққа эришибди”** (*Ахзоб, 70–71*) деб аниқ-равшан баён қилган. Бу ояти каримага ҳамоҳанг Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бундай марҳамат қилганлар: “Ростгўйликда хавфу хатар кўрсанглар ҳам, рост сўзланглар. Шунда нажот топасизлар. Гарчи фойда кўриб турган бўлсангиз ҳам, ёлғондан сақланинглар. Чунки, бари-

бир ёлғоннинг охири вой”. Ҳаётлари барчамизга ибрат бўлган Пайғамбаримиз (соллаллоху алайҳи ва саллам) мўмин киши ёлғон гапириши мумкин эмаслигини таъкидлаб: “Мўмин кишида ҳамма хулқлар бўлиши мумкин, аммо хиёнат ва ёлғончилик бўлмайди”, (*Имом Аҳмад ривояти*) деганлар.

Айтиш мумкин, комилликка интилган мўмин Аллоҳ таоло буюрган барча фазилатларни ўзида мужассам этади, ёлғончилик, хиёнат, тухмат, бўхтон, вафосизлик каби қабиҳ ишлардан ҳазар қилади.

Сўзни мухтасар қилиб, барчамизга яхшилар қаторида бўлишни тилаймиз. Ростгўйлик билан оилада, дўсту қадрдонлар орасида барчанинг олқишига сазоворлик насиб этсин. Зеро, Пайғамбаримиз (соллаллоху алайҳи ва саллам): “Рост сўз ўз соҳибини яхшилик сари етаклайди. Яхшилик эса уни беҳиштга етаклайди. Албатта, киши рост сўзлаб юрса, у Аллоҳ ҳузурини ростгўй (сиддик) деб ёзилади”, дейилган башоратларидан рағбатланиб яшайлик.

Ростгўйлик шарофатидан инсон қатор яхшиликларга эга бўлади. Жумладан:

– Бошқалар унга ишониб, сўз ва омонатларини топширадilar.

– Оиласи ва ўзгалар орасида иззатга эришади.

– Сўз ва фаолияти ўзгаларга ибрат бўлади.

– Охиратда пайғамбарлар, шаҳидлар ва солиҳлар билан бирга бўлади, иншааллох.

– Яхшилар, ростгўйлар, аброрлар қаторида саналади.

– Шаън-шавкати улуғланади.

Аҳдга вафодорлик

Маълумки, аҳд ва вафо сўзлари ҳаётимизнинг барча жиҳатларида ишлатилади. Аҳд сўзи асосан қасд маъносини билдирса, вафо сўзи ваъданинг устидан чиқиш, қасамёдни адо этишни ифодалайди. Вафо сўзи

барча қилинган ваъдаларни бажариш мазмунини билдирса-да, эр-хотин муносабатлари борасида никоҳ билан қурилган оилага садоқат маъносида ишлатилади. Биз ҳам бу ерда оила қурган эру хотиннинг аҳд-вафоси тўғрисида сўз юритмоқчимиз.

Муқаддас Қуръони каримда жамият аъзоларининг ўз аҳдига вафо қилиши ўта муҳимлиги тўғрисида хабарлар берилган. Бундан ташқари, инсон берган аҳдига вафо қилмаслиги гуноҳ экани ва бу тўғрида охират куни сўров борлигининг хабари берилиб, **“Аҳдга вафо қилингиз! Зеро, аҳд-паймон** (қиёмат куни) **сўраладиган ишдир”**, (*Исро, 34*) дейилган.

Яна бир оятда: **“Эй имон келтирганлар! Битимлар** (аҳдлар)**га вафо қилингиз!”** (*Моида, 1*) дейилади.

Бу ояти карималардан кўришиб турибдики, берган аҳдига вафо қилмасдан, алдаш, ўзини хиёнатда “чаққон”, “ақлли” деб тасаввур қилиш гуноҳ экани айтилмоқда. Беписандлик билан гуноҳ қилиш, қилган хатосига афсусланмаслик Яратганга қарши чиқиш демакдир. Оилада турмуш ўртоғига ёхуд оиланинг моддий жамғармасидан фойдаланишда хиёнат қилиш каби иллатлар мавжуд. Лекин хиёнат қай турдаги бўлса ҳам, хиёнатчи учун дунёдагидан ташқари охират кунда жазолар борлиги тўғрисида ҳадиси шарифларда баён қилинган. Шундай ҳадиси шарифлардан бири – Абу Саъид Худрийдан (розийаллоху анху) ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи ва саллам): «Қиёмат куни ҳар бир хиёнатчининг байроғи (аломати) бўлиб, (унга қарата) “Бу фалончининг хоини” дейилади», деганлар (*Имом Бухорий, Муслим, Насоий ва Термизийлар ривояти*).

Юқоридаги ҳадисни қувватлайдиган яна бир ҳадисни келтирайлик:

Абу Ҳурайрадан (розийаллоху анху) ривоят қилинган ҳадиси шарифда Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи

ва саллам): «Аллоҳ таоло айтади: “Уч тоифа кишилар борки, мен уларнинг рақиби (душмани)ман:

– мен ила қасам ичиб, ваъдалашган ҳамда ваъдасини бузган киши;

– хур кишини сотиб, пулини истеъмол қилган киши;

– ходим ёллаб, ишини тўла қилдириб, ҳақини бермаган киши”», дедилар (*Имом Бухорий ривояти*).

Демак, бу Қудсий ҳадисдан келиб чиқиб айтишимиз мумкин, бу дунёда кимнинг фаолияти кишиларга зарар келтирувчи восита бўлса, ундан ҳосил бўладиган натижа гуноҳ ҳисобланади. Охираат куни бу тўғрида сўров бўлиши кутилади.

Яна хиёнатни келтириб чиқарувчи салбий омиллардан эҳтиёт бўлишга чақирувчи ҳадислар ҳам бор. Амр ибн Осдан (розийаллоҳу анҳу) ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Тўрт нарса қайси бир кишида бўлса, аниқ мунофиқ бўлади. Кимда шу хислатлардан биттаси бўлса, уни тарк қилгунича нифоқдан битта хислати бўлади: гапирса ёлгон сўзлайди, (бирор нарса) омонат топширилса хиёнат қилади, ваъда берса хилоф қилади, хусумати асосиз бўлади”, дедилар.

Дарҳақиқат, бу тўрт нопок хислат жамиятнинг динини, оила низомини, иқтисодини, хусусан тинчлик-осойишталик, аҳиллиликни издан чиқарувчи разил амаллардандир. Қайси бир жой ва маконда мана шу иллатлар мавжуд бўлса, хиёнатнинг барча турлари зиёда бўлиб бораверади. Аммо ҳаётда нопок ишларни беркитиб бўлмайди. Буни таъкидлаб халқимиз: “Аллоҳ ажрни кеч қолдирса ҳам, ҳеч қолдирмайди”, дейди.

Хиёнат касофтидан оилада ота болага, эр аёлга ишончини йўқотади. Кексаларга бўлган ҳурмат ёшлар қалбига мутлақо ёт бўлади. Натижада одамлар қалбида имон-эътиқод сусайиб боради. Жиноятчилик

ошишига сабаблар пайдо бўлади. Бу каби салбий ахлоқлар пайдо бўлишини ўн тўрт аср аввал жаноб Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) баён қилиб, умматга бу кўринишдаги салбий иллатлардан узоқ бўлишни таъкидладилар. Ҳақиқатда, инсоннинг салбий ахлоқлардан узоқлашиши яхшилар қаторидан ўрин олиши демакдир. Лекин ҳар қандай нафс яхшилик қилишга хоҳишни сўндиради. Яхшилик йўлида ҳаракат қилиш ташқи ва ички маънавий омиллар ёрдамида пайдо бўлади. Яхшиликни эътироф этиш учун, унинг фойдали жиҳатларини англаб етиш, ҳаёт даврида вужудга сингдириш лозим бўлади. Хулоса сифатида аҳдга вафо қилиш фазилатининг фойдаларини айтиб ўтмоқчимиз.

Аҳдга вафодор инсонлар:

- Жамиятдаги ижтимоий алоқа ва муомалаларда ўзгаларнинг ишончини қозонади.
- Ўзгаларнинг ҳақини комил адо этади.
- Мустаҳкам оилани барпо этади.
- Куръон мақтовига сазовор бўлади.
- Ҳар бир ишида саодатга етади.

Чирой, гўзаллик ва поклик...

Инсон, хоҳ у эркак, хоҳ аёл бўлсин, парвариши, кийиниши, овқатланиши, юриш-туришида риоя қилиши керак бўлган умумий талаб-қоидалар мавжуд бўлиб, уларни кундалик ижро қилиниши лозим бўлган диний, урфий, шахсий меъёр дейишимиз мумкин.

Юз ва тана аъзолари тозалигига амал қилиш диний жиҳатдан фарз ва вожиб деб номланса, урфий жиҳатдан тозалик, поклик деган лафзлар билан таърифланади. Инсон ўзининг хулқ-атворларида, ташқи кўриниши, иш-ҳаракати ва фаолиятида ўзгаларга ўрнак бўламан деган интилиш билан яшаса, доим ўзига эътиборли

бўлади. Юз ва танани чиройли, пок сақлаш ҳам инсоннинг улғайиши, жамиятда ўз ўрнини топиши, мавқе ва мартабага эришиши йўлидаги заруратлар жумласидандир.

Ислом дини поклик ва озодаликка бино қилинган. У тозаликни, покликни имоннинг узвий бўлаги деб ҳисоблайди. Инсонни ҳар жиҳатдан, жумладан, руҳий-маънавий ҳамда жисмоний покликка чақиради. Ибодатларимизнинг қабул бўлиши уларни жисмонан ва қалб поклиги асосида адо этишга боғлиқ бўлади. Бу поклик йўлида қилинган ҳар бир ҳаракат юқори баҳоланади, улкан ажр-савоблар берилади. Шу маънода Аллоҳ таоло Қуроъни каримда пок бандаларини яхши кўришини бир неча мавзуларда эслатиб: **“Унда покланишни хуш кўрадиган кишилар бор. Аллоҳ эса покланувчиларни севар”** (Тавба, 108) деб, поклик ва пок кишиларни мақтамоқда, пок кишиларни яхши кўришини таъкидламоқда. Аллоҳ таоло наздида поклик қанчалик эътиборли экани кўрсатиб берилмоқда.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Имкониятингиз борича пок ва покиза бўлингиз. Зеро, Аллоҳ таоло ислом динини покизалик узра бино қилгандир. Жаннатга пок кишилар киришга муяссар бўладилар!” деганлар.

Бошқа бир ҳадисда эса: “Поклик кишини имонга чақиради, имон эса, ўз соҳиби билан жаннатда биргадир”, деганлар.

Демак, поклик оилада, яшаш шароитидан келиб чиқиб, кундалик эҳтиёжга айланиши керак. Шу маънода Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бизларни ҳаётнинг барча жабҳаларида: хулқ-атворимизда, шакл-шамойилда, иш-ҳаракат ва фаолиятда покиза, гўзал бўлишга доимо чорлаб келадилар. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам):

“Аллоҳ пок. Покликни яхши кўради.

Аллоҳ покиза. Покизаликни яхши кўради.

Аллоҳ улуғ. Улуғликни ёқтиради.

Аллоҳ сахийдир. Сахийликни ёқтиради.

Бас, ҳовли, турар жойларингизни покиза сақланг. Аҳли китобларга (покликка аҳамият бермасдан) ўхшаманглар”, деб таълим берганлар (*Имом Термизий ривояти*).

Ҳадиси шарифда маънавий гўзал ахлоқлардан бўлмиш сахийлик, улуғликка қанчалик аҳамият берилган бўлса, поклик ва покизаликка ҳам шу даражада эътибор қилинмоқда. Шарқ ёки ғарбда бўлсин, жануб ё шимолда бўлсин, манзил-маконидан қатъи назар, чирой ва поклик ўта зарур ахлоқ экани баён қилинмоқда. Шу билан бирга, киши ўз вужудини қанчалик пок тутишга ҳаракат қилса, айна пайтда атроф-муҳитини, турар жойларини ҳам покиза тутиши даркорлиги кўрсатиб берилмоқда. Имонли киши қайси ҳолда бўлмасин, чирой ва покликни ўзида уйғунлаштиришга ҳаракат қилиши лозимлигини билдириб, жаноб Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи ва саллам) сафарга кетаётган саҳобаларига қуйидагича насиҳат қилганлар: “Сизлар биродарларингизникига меҳмон бўлиб кетяпсизлар, шундай экан, уовларингиз (зоди роҳиларингиз)ни яроқли ва соз, либосларингизни аъло даражада қилинглар. Инсонлар орасида (гўзалликда) гўё юздаги ҳол каби бўлишга ҳаракат қилинглар. Албатта, Аллоҳ одобсизлик ва бузукликни ёқтирмайди” (*Имом Абу Довуд ва Ҳоким ривояти*).

Демак, имонли киши ҳамиша ички ва ташқи гўзалликни ўзида мужассам этиб, ўзгаларга намуна бўладиган даражада ҳаёт кечириши, кўпчилик орасида ўзининг ташқи, ички гўзалликлари билан ибрат бўлишга интилмоғи керак. Ҳадиси шарифда имонли инсон ўз жисмини, ақлини, руҳини ва хулқини поклаб, чиройли бўлиб юриши диний талаблардан бири экани ҳам таъкидланмоқда.

Инсон ўз танасининг соғлом ва қувватли бўлишини таъмин этиши диний жиҳатдан вожиб амаллардандир. Бу вожибнинг ижроси учун кишининг таоми ва шароби мўътадил бўлиши талаб қилинади. Тиббий ва диний кўрсатмаларда киши вужудига оғир келадиган, соғлигига салбий таъсир қиладиган таом ва суюқликни ортиқ тановул қилишдан қайтарилади. Шу кўрсатмаларнинг бирида Расулulloх (соллаллоху алайҳи ва саллам): “Одамлар тўлдирган идишлар орасида (зарар келтирадиганроғи) қорнини зарарли (нарсаларга) тўлдирганидир. Агар ейиш-ичишдан ўзга чора йўқ экан, (ошқозонини учга тақсимласин) учтадан бирини овқатга, иккинчисини суюқ ичимликка, учинчисини нафас олишга (ҳавога) ажратсин”, (*Имом Аҳмад ва Имом Термизий ривоятлари*) деб таомланишда мўътадилликка, меъёрни сақлашга тарғиб этганлар.

Юқоридаги ҳадиси шариф ҳикматининг ижросига чорлаб, ҳазрат Умар (розийаллоху анху): “Ейиш-ичишликка ҳарис бўлишдан ёки еб тўймайдиган бўлишдан сақланинглар. Зеро, бу одат танани бузувчи, унга дардни чақирувчидир, ибодатларда эса, лоқайдлик ва сусткашликка олиб келади. Еб-ичишда ўргачаликка одат қилинган. Шунда танангиз соғ, исрофдан узоқ бўласиз. Аллоҳ таоло танада ортиқча бўлганларни дўст тутмайди. Кишининг шахвати динидан ғолиб келмагунча ҳалок бўлмайди”, дедилар.

Ҳақиқатда, айрим оилалардаги келишмовчилик, нохушликлар ёшларнинг озик-овқатга, ейиш-ичишга ҳарисликларидан ҳам содир бўлади. Оила жамғармасини, имкониятини эътиборга олмасдан еб-ичишга ҳарис бўлиш оқибатида аёл эрига ёки келин қайнона-қайнотага ёмон кўриниш ҳолатлари учрайди. Бундай тортишув ва можаролар ҳам оила мустаҳкамлигига зарар етказмай қолмайди. Бундай нохушликларнинг

олдини олиш учун оилада иқтисодий таъминотни тўғри ташкил қилиш лозим бўлади. Камчиликлар ва қийинчиликларга сабр-қаноат қилиш орқали оила саодатга эришади.

Поклик фойдалари:

– Кишининг кийим, тана, яшаш ўрни чиройли бўлади.

– Ички ва ташқи жиҳати салоҳиятга эришади.

– Оила ва уй-жойга муҳаббати ортади.

– Аллоҳ таолонинг ризосига эришилади.

– Кишининг танаси соғлом бўлади.

Ҳалимлик ва камтарлик

Инсон ўз ҳаёти давомида яхши яшаш, орзу-умидларга эришиш, барқарор оила барпо қилиш ва унинг келажаги учун доим ҳаракатда, изланиш ва меҳнатда бўлади. Бу йўлда бир қатор салбий ахлоқларни енгиб, ижобий ва гўзал сифатларга эришади. Камтар бўлиш, муомала маданиятига амал қилиш борасида Аллоҳ таоло:

“Аллоҳнинг раҳмати сабабли (Сиз, эй Муҳаммад,) уларга (саҳобаларга) мулойимлик қилдингиз. Агар дағал ва тошбағир бўлганингизда, албатта, (улар) атрофингиздан тарқалиб кетган бўлур эдилар”, дейди (Оли Имрон, 159).

Лекин баъзи кишилар бу мақталган ахлоққа эриша олмасдан, ҳаётда тилак-истакларнинг қулига айланиб, оилада турмуш шароити ёки тартиблари билан боғлиқ муаммоларга тўғри келиб, ҳаёт можароларига дучор бўлади. Ана шу муаммаоларни келтириб чиқарадиган оддий сабаблар борки, инсоннинг алданган ғурури уларни тан олишни хоҳламасдан, кичик бир сабаб билан катта, тузатиш мушкул бўлган муаммоларга, келишмовчиликларга учрайди. Аслида, ғазабини ҳалимлик билан ютиб, камтарлик либосини кийса, ўзи кутган

барқарорликка эришади. Донолик сифати билан машҳур Лукмони Ҳаким: “Учта нарсани уч вақтда ишлата билинг! Ҳалимликни ғзаб вақтида, паҳлавонликни кураш вақтида, дўстликни машаққат пайтида”, дедилар. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Қайси нарсада мулойимлик бўлса, ўша нарса зийнатли бўлади. Қайси нарсада мулойимлик бўлмаса, у безаксиз бўлади”, дедилар (*Имом Муслим ривояти*).

Бу ҳадисда ғзабланиш ўрнига мулойим бўлиш киши ҳаётини зийнатли, чиройли қилишини таъкидладилар. Киши ғзаби келган пайтда тил-забонини идора қила билиб, унга эрк бермасликка чорлаб Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ўз тили (забони)га эга бўлган, манзил-маконини кенг қилган ва хато-камчилигига надомат қилган киши мунча ҳам яхшидир”, дедилар. Ҳақиқатда, оилада содир бўладиган жуда кўп можаролар тилга эътиборсизлик, хато-камчиликни вақтида тан олмаслик сабабидан содир бўлади десак, муболаға қилмаймиз. Эр ўз ғуруридан тушмай, ғзабига эрк бериши, аёлининг кўнглини синдириши, бундан келиб чиқадиган оқибатларни ўйламаслиги, хато-камчилигини тўғрилашга интилмаслиги боис оилада ажрим содир бўлади. Айни пайтда аёл ҳам аёллик масъулияти, фазилатларини унутиб, ғзабнинг домига илиниб, тил-забонини тиймасдан, ўзини машаққатларга дучор этиб, охир-оқибат бир умр надомат билан ҳаёт кечиради. Аслида, эр-хотин ҳар қандай муаммода ўзини оқлашга уринмаслиги, тортишув, мунозарани авж олдирмасликка ҳаракат қилиши керак. Зеро, тортишув ва мунозара ғзабни аланга олдирувчи номақбул ишдир. Зеро, Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ким ҳалимликдан маҳрум бўлса, барча яхшиликлардан маҳрум бўлажак”, дедилар (*Имом Муслим ривояти*).

Дарҳақиқат, тортишув ва мунозара асносида мақсадга эришиб бўлмайди. Киши қизишиб ғзабга эрк

берганида, кибру ҳаво ғолиб келади, ўз хатосини тан олмасдан, рақибига мулоҳазасиз сўзларни айтиб юбориши мумкин. Гоҳида шундай вазиятлар юз берганида, киши рақибига нисбатан барча ахлоқи замима – ёмон фитналарни ўйлаб топаётганининг беихтиёр гувоҳи бўламиз. Эр-хотин тортишувдан узоқ бўлса, шундай ҳолатга тушмайди. Кўпол, дарғазаб бўлиш ўрнига ҳалимлик сифатини ўзида мужассам қилса, ҳар қандай муаммо ечим топиши муқаррар. Бу мазмун куйидаги ҳадиси шарифда ифодаланади: Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўз оилаларига қарата: “Эй Ойша (розийаллоҳу анҳо), ҳалим бўлинг, Аллоҳ таоло қайси бир оилага яхшилиқни раво кўрса, уларнинг (ахлоқини) ҳалимлик сари йўналтириб кўяди”, дедилар (*Имом Аҳмад ривояти*).

Ҳадиси шариф ҳалимлик сифати оила ҳаётига бахт келтириши, саодат келтириши, унда инсоннинг ақли етолмайдиган ҳикматлар борлигини кўрсатмоқда. Айни шу мазмунни тасдиқлаб яна бир ҳадиси шарифда Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Аллоҳ таоло бир жамоага яхшилиқни ирода қилса, уларга ҳалимликни (ахлоқларига) киритиб кўяди”, дедилар (*Имом Баззоз ривояти*).

Юқоридаги муборак ўғитларга суяниб, ҳалимликнинг фазилатларини айтиб ўтишни лозим кўрдик. Барчамизга ҳалим инсонлардан бўлиш насиб этсин.

Ҳалимликнинг фойдалари:

- Аллоҳнинг муҳаббати ва розилигига эриштиради.
- Дунё ва охиратда улуғ мартабаларга эга қилади.
- Инсонлар қалбини бирлаштириб, меҳр-мурувватга чорлайди.
- Фаришталар кўмакдош бўлади.
- Қалбни раҳм-шафқатли қилади.
- Гўзал ахлоқни тарбиялайди.

- Жамият аъзолари билан дўстлаштиради.
- Ғазаб, ҳасаддан йироқлаштиради.
- Асабларни тинчлантириб, соғлиқни мустаҳкамлайди.

Сабр-бардош фазилати

Сабр – бир кишининг турли вазиятларда, айниқса, бошига мушкул иш тушганида ўзини тутиб туришидир. Пайғамбаримиздан (алайҳиссалом) ривоят қилинган ҳадисда бундай дейилади: “Сабр қилиш мусибатдан келган илк пайт чидамли бўлишдир”. Бу ҳадиси шарифни оилавий ҳаётга кенг татбиқ этиб, қуйидагича мулоҳаза юритиш мумкин бўлади:

– Оилада келиб чиқаётган муаммога одатда кун ўтиши билан кўникма ҳосил бўлади. Бироқ мусибат содир бўлган илк пайтда сабр-тоқат керак бўлади. Шундагина ҳаёт изига тушиб кетиши мумкин. Ҳадиси шарифда ҳар бир машаққат ва қийинчиликка аввалдан сабр-тоқатли бўлишга чақирилмоқда.

– Оилада ҳар бир муаммо ёки тасодифий нотинчлик бўлган вақтдаёқ сабр билан таҳлил қилинса, муаммолар ечимини топиши мумкин.

– Инсон табиатан ҳиссиётга берилувчан, бундай ҳолатда фикри ва чиқарган хулосаси тўғри бўлмаслиги мумкин. Сабр-бардош инсонни нотўғри қадам кўйишдан асрайди.

Демак, ҳар бир оила аъзоси сабр-қаноат билангина эзгу мақсадларига етиши мумкин. Таъкидлашни истардикки, дунё муомаласида, оилавий ҳаётда ва турли-тадбирларни амалга оширишда сабр-матонатли бўлишдан кўра яхшироқ нарса бўлмайди. Абу Саъиддан (розийаллоху анху) ривоят қилинган ҳадиси шарифда Пайғамбар (алайҳиссалом): “Ҳеч кимга сабрдан кўра яхшироқ ва кенгроқ нарса берилмаган”, деганлар (*Имом Бухорий ва Имом Муслим ривояти*).

Шу ўринда Аллоҳ таоло инсонларга турли миқдорда ризқ ато этганини эслатиб ўтиш ўринли. Бу қуйидаги оятда ўз аксини топган: **“Яна, уни ўзи ўйламаган жойдан ризқлантирур. Кимки Аллоҳга таваккул қилса, бас, (Аллоҳнинг) ўзи унга кифоя қилар. Албатта, Аллоҳ ўзи (хоҳлаган) ишига етувчидир. Аллоҳ барча нарса учун миқдор (меъёр ва муддатни тайин) қилиб қўйгандир”** (Талоқ, 3-оят).

Кўринадики кишиларнинг ҳаёт тарзида ризқ-насиба ҳам фарқли қилиб берилган. Шу маънода қайсидир хонадон тўкин-сочин, қайсидир хонадон ўрта ҳолда яшаётганини кўрамиз. Кишининг тадбиркорлиги ва меҳнатсеварлигидан келиб чиқиб, оиладаги шарт-шароитлар турлича бўлиши табиий. Келажакка ишонган ҳолда сабр-матонат билан меҳнат қилиш натижасида бу муаммолар ечимини топади. Доно халқимизнинг “Яхши ният – ярим давлат”, “Интиланганга толе ёр”, “Ҳаракатда баракат” каби мақолларида ҳам орзу-умид рўёбга чиқиши учун сабр-тоқат билан ҳаракат қилиш муқаррарлиги билдирилмоқда. Биз ўзимизга берилган ризққа доимо қаноат ва шукр қилишимиз лозим. Бу борада Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳаётлари барчамизга намунадир. Маълумки, у зот ўзлари ва оилалари учун камтарона ҳаёт тарзини ихтиёр қилган эдилар. Бу тўкин ҳаёт кечириш имконияти йўқлиги ёки ноилож қолганларидан эмас, балки оддий турмуш, қаноатли оила намунасини қолдириш ва Яратганга яқин бўлиш йўли эди. Ҳаётдаги энг гўзал фазилат сабрлилик барча муаммолар калитидир. Эр ва хотин ёхуд ота-она ва фарзандлар бир-бирларига муносабатда ҳурмат, сабр-қаноат, ирода, фикр-мулоҳаза билан ёндашсалар, оилада тўкин-сочинлик, тинчлик-тотувлик юзага келади. Ҳозирги кунда айрим аёллар эрлар зиммасига кўплаб талаблар қўйиши орқасидан турли келишмовчиликлар, муаммолар келиб

чиқмоқда. Бу талабларни бажаришга имконияти етмаган эр тушкунликка тушади, муаммонинг ечимини топа олмаслик оқибатида соғлигини йўқотади, энг ёмони, ноқонуний ишга қўл уришга мажбур бўлади. Демак, сабр олий инсоний сифат бўлиб, эгасини доимо юксакликка кўтаради. Шу маънода муаммоларимизни ечиш, мақсадларимизга етиш учун динимизнинг сабр-қаноатга чақирган кўрсатмаларга эргашилса, қийинчилик бартараф бўлиши осон кечади.

Кексаю ёшга гўзал ибрат бўладиган ўғитларга муурожаат қилсак. Ҳазрат Али (розийаллоху анху) аёллари, Пайғамбаримизнинг (соллаллоху алайҳи ва саллам) қизлари Фотимаи Заҳрони ранглари оқарган ва ҳолдан тойган ҳолатда кўриб: “Сенга нима бўлди, Фотима?” деб сўрадилар. Фотима онамиз: “Уч кундан буён уйда егулик нарса топилмайди”, дебдилар. Ҳазрат Али (розийаллоху анху): “Шундай экан, айтсанг бўлмасмиди?” десалар, “Тўйимиз куни отам – Аллоҳнинг Расули (соллаллоху алайҳи ва саллам): “Эй Фотима! Агар Али бирор нарса топиб келса егин, сўрамагин, деган эдилар”, деб жавоб бердилар.

Яна бир ҳадиси шарифда Пайғамбармиз (соллаллоху алайҳи ва саллам): “Агар мўминга хурсандчилик етса, шукр қилади. Бу унга хайрлидир. Агар унга бирон зарар етса, сабр қилади. Бу ҳам унга хайрлидир”, дедилар (*Муслим ривояти*). Бошқа бир ҳадиси шарифда: “Сабр-қаноат қийинчиликларни беркитувчи ва бахтсизлик, қийинчилик вақтида ёрдамчидир”, дедилар (*Имом Аҳмад ривояти*). Абдуллоҳ ибн Аббосдан (розийаллоху анху) ривоят қилинган ҳадиси шарифда: “Қийинчиликка сабр қилиш энг яхши чорадир”, дедилар (*Имом Аҳмад ривояти*).

Муаммоларга дуч келганида сабр-қаноат қилишга ўргатадиган куч кишининг имони ҳисобланади. Имон қийинчиликларга бу дунёда ажр, қиёматда

мукофот олишга ишонч-эътиқодни шакллантиради, мустаҳкамлайди. Имон яхшиликка етакловчи холис раҳнамо, дейишимиз мумкин. Ушбу оятларда ҳам шу фикрлар таъкидланган:

“Улар сабр қилган ва Парвардигорларигагина таваккул этадиганлардир” (*Наҳл, 42*).

Яна бир ояти каримада:

“Сизларни бир оз хавф-хатар, очлик (азоби) билан, молу жон ва мевалар (ҳосили)ни камайтириш йўли билан синагаймиз. (Шундай ҳолатларда) сабр қилувчиларга хушxabар беринг (эй Муҳаммад)! Уларга мусибат етганида: «Албатта, биз Аллоҳнинг ихтиёридамиз ва албатта, биз Унинг ҳузурига қайтувчилармиз», дейдилар. Айнан ўшаларга Парвардигорлари томонидан салавот (мағфират) ва раҳмат бордир ва айнан улар, хидоят топувчилардир” (*Бақара, 155–157*).

Бошқа бир ояти каримада:

“Эй имон келтирганлар! Сабр қилингиз, бағрикенг бўлингиз ва (Аллоҳ йўлига) тахт бўлиб турингиз ва Аллоҳдан кўрқингиз, зора (охиратда) нажот топсангиз!” (*Оли Имрон, 200*).

Сабрли инсонга жамият ва оилада саодатга эриштириш кафолати марҳамат қилинган. Ҳақиқатан, сабр-қаноатнинг маъноси инсон ҳар қандай ҳолатда ўзини оғир-босиқ тутиши, ҳис-ҳаяжонга берилмаслиги бўлса, иккинчидан ва энг муҳими, Аллоҳнинг марҳаматига умид билан яшашни билдиради. Зеро, сабр барча чиройли муваффақиятлар ва саодат гарови эканини кўрсатувчи мисоллар кўп:

Айрим оилада тез-тез учрайдиган иллатлардан бири – тортишув даҳанаки жангга айланиб, кейинчалик икки томон ҳам бунинг зарарли бўлганини тасдиқлашади. Бироқ вақт ўтиши билан бундай ҳол яна такрорланаверади, ҳатто оила ажримга юз тутиши мумкин. Мана

шу каби нохуш воқеа юз бермаслиги учун ёшларга маслаҳат ва насиҳат қилувчилар сабрга чақиради. Баъзи аёллар энг яқин кишиси – умр йўлдошини ёки она ўрнидаги қайнонасини ёмонлашга одатланади. Бундай иллат ҳаётда ҳеч кимга фойда келтирган эмас, аксинча, у эски аламларни жунбушга келтириб, фитна келтирувчи вазият келиб чиқишига сабаб бўлади. Ваҳоланки, бу муаммони ечиш йўли эмас. Мутлако хато йўлди.

Яна бир ҳаётий ҳолат: қайнона гоҳида ўз фикрига суяниб, келинига салбий муносабат билдиради. Оқибатда келин қисматга рози бўлмасдан, “Мен чидадим, ичимга ютдим, энди чидай олмайман”, деб болаларига қўпол муомалада бўлади. Ҳар икки томон ҳам ўз фикрида маҳкам туриб олгач, орага совуқчилик тушади. Қайнона келинидан, келин қайнонадан юз ўгиради.

Бундай норозилик ва гиналар фақат адоват, муаммоларни чуқурлаштиради, холос. Бироқ икки томон сабр-қаноат қилсалар, бир-бирларининг обрўсини тўкмай, ҳамжихатликка интилсалар, мақсадга эришадилар.

Баъзи пайтда эр киши оиланинг айрим эҳтиёжини вақтида таъмин қила олмайди. Агар аёли сабрсиз бўлса, у кўчадан келиши билан: “Яна лаллайиб қуруқ келяпсизми?” қабилидаги таъналарни бошлайди. Аслида, хотин сабр-қаноат, ширин сўз билан эрининг иш-ташвишлари ҳақида суриштирса, кўнглини кўтарса, муаммо тезроқ ҳал бўлишига ёрдами тегади.

Яхшилик ва эзгулик

Ёруғ дунёдаги бор мавжудотнинг кўпи мавқе-мартабасидан келиб чиқиб, яхшилик, эзгулик тарқатишга ҳаракат қилади. Буларнинг ичида инсон ўзининг фаолияти, ақлу заковати, ахлоқи, олижаноблиги билан алоҳида ўринга эга.

Қуръони карим оятлари ва ҳадиси шарифларда яхшилик қилиш турлари, бунда биринчи навбатда

кимларга эътибор қаратиш лозимлиги тўғрисида так-рор-такрор кўрсатмалар берилган. Бу кўрсатмаларда яхшилик аввало оила аъзоларига нисбатан бўлиши алоҳида таъкидланади. Фарзандларнинг ота-онага яхшилик қилиши борасида Куръони каримнинг ўндан зиёд сураларида таъкидланса, яна кўп оятларда оилада ота-она ва фарзанд, эр ва аёл муносабатлари зикр этилади. Аллоҳ таоло: **“Фақат Аллоҳгагина сиғинасиз, ота-она, қариндош, етим ва мискинларга яхшилик қиласиз, одамларга ширинсўз бўлинг..”** (*Бақара, 83*), **“...Ниманики хайр-эҳсон қилсангиз, ота-она, қариндошлар, етимлар, мискинлар ва мусофирларга қилингиз!..”** (*Бақара, 215*) деб, яхшилик қилиниши керак бўлган шахсларни баён қилиб берди.

Дунёда ўзгаларга яхшилик, инсонпарварлик ва эзгу амаллар қилиш учун шошилиш мўмин кишининг маънавий эҳтиёжи бўлиши ҳақида ояти каримада: **“Эзгулик ва тақво (йўли)да ҳамкорлик қилингиз, гуноҳ ва адоват (йўли)да ҳамкорлик қилмангиз! Аллоҳдан кўркингиз! Албатта, Аллоҳ азоби қаттиқ зотдир”**, (*Моида, 2*) деб марҳамат қилинади.

Шунингдек, Бақара сурасининг 215-оятида: **«Сиздан (эй Муҳаммад!) қандай эҳсон қилишни сўрайдилар. Айтинг: “Ниманики хайр-эҳсон қилсангиз, ота-она, қариндошлар, етимлар, мискинлар ва мусофирларга қилингиз! Аллоҳ ҳар қандай қилган эҳсонларингизни билиб турувчидир”»**, деб яхшилик сидқидилдан бўлиши лозимлиги, агар у моддий ёрдам бўлса, энг яхши кўрган нарсасини ҳам аямаслик тўғрисида: **“Суйган нарсаларингиздан эҳсон қилмагунингизгача сира яхшиликка (жаннатга) эриша олмайсизлар. Ниманики эҳсон қилсангиз, албатта, Аллоҳ уни билувчидир”** (*Оли Имрон, 92*) ёки **“Албатта, яхшилар (мўминлар) неъмат (жаннат)-дадирлар”**, (*Инфитор, 13*) дея марҳамат қилинади.

Ояти карималардан маълум бўлмоқдаки, яхшиликка, эзгу амалларга, албатта, катта мукофотлар бор. Яъни, оила аъзоларига ким яхшилик қилса, оила мустаҳкамлигига ҳисса қўшган бўлади. Саодатли амалларига ажр ва мукофот олади. Яхшилик учун икки дунёда ҳам мукофот борлигини тушуниб етган киши ўзининг эзгу амалларидан ўзи роҳатланади, яхшилик қилиш унинг кундалик эҳтиёжига айланади. Улуғ саҳоба Жобир (розийаллоҳу анху) Пайғамбаримиздан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ривоят қилишича, У зот: “Яхши ишларнинг барчаси садақадир”, деганлар.

Кишининг қандай муомала ва муносабатлари ўзи учун яхшилик ҳисобланади, деган саволга жавоб тариқасида Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам):

“Қуёш балқиган ҳар бир кунда икки киши ўртасини адолат билан ислоҳ этиб қилган яхшилигинг садақадир. Бир кишини уловига минишида ёрдам беришинг ва юкини уловига кўтариб юклаб бериш садақадир. Бир кишига табассум билан яхши сўз айтишинг садақадир. Намоз сари босган ҳар бир қадамнинг баробарида сен учун савоб бор. Одамларга азият берадиган нарсани йўлдан олиб ташлашинг садақадир”, дея марҳамат қилганлар.

Демак, яхшиликнинг катта-кичиги, оз-кўпи бўлмайди. Зеро, имкониятига қараб биров моли билан, биров қўли билан, яна бошқаси чиройли сўзи билан яхшилик қилади. Ҳатто йўлда одамларга азият бераётган шохчани олиб ташлаш ҳам яхшилик, одамларнинг ўрталарини ислоҳ қилиш яхшилик, ўзгалар озор чекмасин дейиш ҳам – яхшилик, бировга чиройли муомала қилиш ҳам яхшилик экан.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) шуни алоҳида таъкидлайдиларки, Ислом инсоннинг дунё ҳамда охиратдаги ҳаётига доир барча ишларни гўзал этиш ва тартибга солиш учун келган бўлиб, дин

ва дунёни, ижтимоий ва руҳий ҳаёт ўртасини асло ажратмайди. Аксинча, дин дунё, ижтимоий ва руҳий ҳаётни боғловчи кўмакдошдир.

Киши қалбида барча яхши амалларга ажр берилади, деган ишонч бўлса, шубҳасиз, унинг ишлари, саъй-ҳаракатлари ибодат даражасига кўтарилади.

Имон аҳлига яхшилик эшиклари доимо очик. У Аллоҳнинг бекиёс савоблари, кенг раҳмати соясида бу эшиклардан хоҳлаган вақтида киришга муяссар бўлишига ишонади. Ўз масъулиятига садоқатли аёл ёки эр оила мустаҳкамлиги йўлида қилаётган ҳаракати учун ўзгаларнинг миннатдорлигини кутмаслиги, оила аҳлига кўрсатаётган барча меҳрибонлиги эвазига ҳурмат-эътиборга сазовор бўлиши кўпчиликка маълум.

Имонли киши жамиятдаги инсонларга фойда етказишга харис бўлади. Бошқаларнинг азиятини даф қилади. Бу борада Қуръони каримда: **“Эй имон келтирганлар! Рукуъ қилингиз, сажда қилингиз ва Раббингизга ибодат қилиб эзгу иш қилингиз – шоядки, нажот топсангиз!”** (*Ҳаж, 77*) дейилган.

Имонли киши Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам):

“Мусулмон мусулмонга оға-инидир. Бир-бирига зулм қилмайди. Ким ўзгаларнинг ҳожатини раво қилиш ҳаракатида бўлса, Аллоҳ унинг ҳожатини раво қилади. Ким бирор мусулмоннинг машаққатидан халос қилса, Аллоҳ унинг қиёматдаги машаққатидан бирини осонлаштиради. Ким бир мусулмоннинг айбини беркитса, Аллоҳ қиёматда унинг айбини беркитади” (*Имом Муслим ривояти*) деган пурҳикмат насиҳатларига содиқ бўлади. Ота-онанинг қилган эзгуликларини кўриб фарзандлари вояга етади. Аллоҳ уларни меҳрибон, ақли, ўқимишли, касб-хунарлилик мартабасига етказса, ота-онанинг фаровонлиги муқаррар.

Аллоҳ таолонинг илоҳий қадарига кўра, етим-есирларга меҳрибонлик кўрсатиш, уларни тарбиялаш, ҳаётда ўз ўринларини топишларига кўмаклашиш ҳам энгулуғяхшилик амалларидандир. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Жаннатда етимпарвар мен билан мана шундай бўлади” деб, ўрта ва кўрсаткич бармоқларини бир қилиб кўрсатгандилар. Мана шу башорат ўзгаларга яхшилик қилиб, меҳр-мурувват кўрсатган ҳар бир инсон учун ўзи орзу қилгандан ҳам зиёда рўшнолик борлигида яна бир хабардир.

Демак, яхшиликлар, эзгу амаллар бардавом экан, оилалар мустаҳкамдир. Бундай оилада инсонлар бири-бирига меҳр-мурувватли бўлади. Аллоҳ таоло барча оилаларда инсонпарвар, меҳнатини миннат қилмайдиган, қилган яхшилигидан ўзи хурсанд бўладиган, меҳр-мурувватли қайнона-келин, эр-хотин, ота-она ва фарзандларни зиёда қилсин. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтганларидек, яхшилик қилса хурсанд бўладиган, ёмонлик қилса хафа бўладиган комил мўмин бўлишликни барчамизга насиб этсин. Шу тилак билан уламо ва фузалоларнинг куйидаги фикрларини яна бир ёдингизга солмоқчимиз:

Яхшилик тўфайли:

- Умр узайтирилади.
- Киши молу давлатига барака киради.
- Икки дунё саодатига эришилади.
- Аллоҳ таолонинг розилигига муяссар бўлинади.
- Инсонлар муҳаббати қозонилади.
- Жамият аъзоларининг ўзаро меҳр-муруввати кучаяди.
- Қиёмат азобидан халос бўлинади.
- Қалбдаги гина-адоват, ҳасад йўқолади.

Ўзгалар айбини кечиринг

Оилада ҳам, жамиятда ҳам кишиларнинг камчилик ва нуқсонини кечири билиш алоҳида аҳамиятга эга. Айбсиз Парвардигор, дейдилар. Хато қилмайдиган одам йўқ. Оиланинг бирор аъзоси ҳам ўзи билиб-билмаган ҳолда хато қилиши мумкин. Бунинг оқибатида хато қилувчининг ўзи ёки ўзгалар зарар кўрадилар. Зарар кўрганлар айбдорга нисбатан аламзада бўлиши табиий ҳол. Ҳиндларда: “Яхшиликлар ичидан ёмонликни топиш эмас, балки ёмонликлар орасидан яхшиликни топа билиш фазилатдир”, деган мақол бор. Оила аҳли бир-бирининг яхши томонларини тан олиб, қадрлаб, ҳурматласа, хатоларини кечириш осон бўлади. Кечиримли одамнинг дилида ғубор бўлмайди. Чунки у бошқаларнинг айби ёки хатосини узоқ ўйлаб, бундан сиқилиб юрмайди.

Эр-хотин, келин-қайнона ўрталарида содир бўлган нохушлик сабабини очиққўнгиллик билан аниқлаштириб, тўғри хулосага келсалар, оилавий ҳаёт изидан чикмай давом этаверади.

Унутмаслик керак, бошқалар хатосини кечирмай, узоқ вақт гина қилиб юрадиган одамлар бора-бора ёлғизланиб қоладилар. Шунинг учун кечириш, кечирим сўрашда мард бўлиш керак. Бир-бирига нисбатан кечиримли, адолатли бўлган ота-онадан фарзандлар ҳам ибрат олиб улғаядилар. Агар акси бўлса, бундай оилада ўсган болалар араз, гина каби бу иллатдан бир умр қийналиб яшайдилар. Бу масалада ҳам динимизнинг адолатли кўрсатмалари, халқимизнинг доно насиҳатларига амал қилинса, кўп нохушликларнинг олди олинади.

Кечиримли бўлиш фазилатдир. Кишилар бир-бирларининг нуқсон-камчиликларини кечиришлари билан кўп муаммолар ўз ечимини топади.

Қуръони каримда кечиримли бўлишга чақирилиб: **“Бас, Аллоҳ Ўз амрини келтиргунча уларни афв этиб, (хатоларидан) ўтинг. Албатта, Аллоҳ ҳар нарсага қодирдир”**, дейилган (*Бақара, 109*). Аллоҳ таоло яна марҳамат қилади:

“Улар (мазкур тақводорлар) фаровонлик ва танглик кунларида ҳам хайр-садақа қиладиган, ғазабларини ютадиган, одамларни (хато ва камчиликларини) афв этадиганлардир. Аллоҳ эзгулик қилувчиларни севар” (*Оли Имрон, 134*).

Кечиримли бўлиб, муаммо ва қийинчиликларни ислоҳ қилган кишиларга бериладиган ажрлар ҳақида эса:

“...Бас, кимки афв этиб (ўртани) тузатса, бас, унинг мукофоти Аллоҳнинг зиммасидадир. Албатта, У золим (тажовузкор)ларни севмас” деб хабар берилган (*Шўро, 40*).

Баъзан оила бошлиғига нисбатан ҳам оила аъзоларининг яхши-ёмон муносабатлари бўлиши мумкин. Оила бошқаруви, таълим-тарбия жараёнларида улар ҳушёр, нуқсон-камчиликларга кечиримли бўлиши тарғиб қилинган. Кечиримли мўминга катта мукофотлар ва раҳматлар борлигини таъкидлаб, Қуръони каримда:

“Эй мўминлар! Албатта, хотинларингиз ва фарзандларингиздан сизлар учун душман (бўладиганлари) ҳам бордир. Бас, улардан эҳтиёт бўлингиз! Агар сизлар (уларни) афв этсангиз, қойимасангиз ва кечирсангиз, у ҳолда, албатта, Аллоҳ (ҳам сизларга нисбатан) мағфиратли ва раҳмлидир”, дейилган (*Тағобун, 14*).

Ояти каримада барча муносабатларда кечиримли бўлишга чорланмоқда. Албатта, кечиримлилиқ оила аъзоларининг аҳиллигини оширади, рўзғор тинч ва баракали бўлади. Яратилиш жиҳатидан эркак киши аёлига муҳаббат, ҳурмат, одоб-ахлоқ асосида муомала қилишга одатланиши, ширинсухан, кўнгли кенг, кечиримли бў-

лиши зарур. Бундай эрга аёлнинг муҳаббати, ҳурмати ортиб боради ва ўзидаги нуқсон-камчиликларни тузатишга интилади. Аёлининг айбларини беркитган эр Аллоҳ таолонинг: **“Афвни (қабул қилиб) олинг, яхшиликка буюринг, жохиллардан эса юз ўгиринг!”** (*Аъроф, 199*) деган буйруғини ижро этувчилар сафидан жой олади.

Тажовузкорни жазолаш имконига эга бўла туриб, бағрикенглик билан уни кечириб юбориш айни ояти кариманинг кўрсатмасидир. Ким аёлидан ўч олишга қодир бўлатуриб, уни афв этса, сўнгра ислоҳ қилишга уринса, унга Аллоҳ таолонинг хузуридаги ажру савобларнинг ниҳояси йўқдир. Зеро, Аллоҳ таоло “Бақара” сурасининг 237-оятида марҳамат қилади:

“Кечиб юборишингиз таквога яқинроқдир. Ўзаро бир-бирингизга фазл (мурувват) қилишни унутмангиз. Албатта, Аллоҳ қилаётган амалларингизни кўриб турувчидир”.

Эр аёлига нисбатан кечиримли бўлиши ҳақида фикр юритилганда, чоҳорёрларнинг одили ҳазрат Умарнинг (розийаллоху анху) аёллари билан бўлган воқеани эслаш мумкин. У зот жуфти ҳалолидан шикоят қилиб келган кишиларга ўзларининг аёлларида ҳам бадхулқлик борлигини ва бу жиҳатларни афв этганларини айтиб, кечиримли бўлишга чақирганлар.

Улуғ саҳоба Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осдан (розийаллоху анху) қилинган ривоятда Расулulloҳ (соллаллоху алайҳи ва саллам) кишиларга қарата: “Ораларингиздаги (муносабатлар)да бир-бирингизга кечиримли бўлинглар...” дедилар (*Абу Довуд ва Насоийлар ривоят қилган*).

Мана бу ҳадиси шарифда ҳам кечиримли бўлишнинг ниҳояси қай даражада улуғ бўлиши хабари берилади:

Бир киши Набийнинг (соллаллоху алайҳи ва саллам) олдиларига келиб: “Эй Аллоҳнинг Расули! Ходимни

қанча афв қиламиз?” деди. У зот индамадилар. У яна сўзини қайтарди. У зот яна индамадилар. Учинчи марта такрорланганда: “Уни ҳар куни етмиш бора кечир”, дедилар (*Абу Довуд ривояти*). Ҳақиқатда, имонли киши ходимларини неча марта кечириш керак бўлса, шунча кечиришга тайёр бўлиши лозим.

Хулқларнинг афзали, энг нозиги ва шарафлиси ҳақида улуғ тобеин Ҳасан Басрий “Мўминнинг энг афзал хулқи кечиримлиликдир”, деганлар. Қуйида оилани мустаҳкамловчи фазилат – кечиримли бўлишнинг бир неча фойдаларини санаб ўтишни лозим топдик.

Кечиримли инсон:

- Оилада осойишта ҳаётга замин яратади.
- Турли тойилишдан омон қолади.
- Доимий саодат ва сурурда бўлади.
- Қадрдон дўстлари кўпаяди.
- Бузғунчилик оловини ўчиради.
- Хусни хулққа эга бўлади.
- Комил имонлилар қаторида бўлади.
- Суннатга мувофиқ иш тутган бўлади.
- Аллоҳ суйган бандалардан саналади.

Вақтни тўғри тақсимланг

Олимлар вақт ва умрни қуйидагича таърифлайдилар: Вақт дунёда содир бўлувчи ҳодиса ва жараёнларнинг кетма-кет рўй бериши ва давомийлигини ифодалайди.

Умр кўриш вужуд, тана яшаш даврининг давомийлигидир. Кўринадики, умр вақт билан бевосита боғлиқ.

Ўтаётган умрда дунёдаги борлиқ жонзотлар ейиши-ичиши, яратиши, насл қолдириши билан табиатга маълум миқдорда таъсир кўрсатади. Бошқа жонзотлардан фарқли ўларок, инсон яшаш учун берилган умр неъматини учун масъул, жавобгар. Чунки Аллоҳ таоло:

“Сўнгра ана ўша Кунда (қиёматда), албатга, (сизларга ато этилган барча) неъматлар тўғрисида сўроқ қилинурсиз! ”, дея огоҳлантиради (*Тақосур*, 8).

Муфассир уламолар ушбу сурадаги **“неъматлар тўғрисида сўроқ қилинурсиз”** иборасини “Инсонга берилган ҳар қандай неъмат, хоҳ кичик, хоҳ катта бўлсин, нимага сарф қилинган, қандоқ сарф қилинган ёки исрофи ҳақида инсон масъулдир”, деб тафсир қилишган. Дарҳақиқат, инсондан умри давомида кўп нарсалар талаб қилинади. Бу талаблар, айниқса, оилада жиддий ва аниқ ижро қилиниши зарур. Эркак кишига вақтни тўғри тақсимлаб, оиланинг моддий таъминотини мукамал қилиш масъулияти юкланган. Агар эркак вақт неъматидан унумли фойдаланиб, оила эҳтиёжини қондирса, унинг мартаба-обрўси баланд бўлади. Хонадон тартиб-интизоми, ривож-равнақи давомийлашиб, мустаҳкам оила шаклланади. Агар эркак вақтини ўйин-кулги, кайф-сафо билан беҳуда ўтказса, аёли ва фарзандлари олдида мавкеига путур етиб, оила аъзолари ҳаётида беқарорлик пайдо бўлади.

Аёлларга кўйиладиган талаблар ҳақида ҳам гап шу. Маълумки, аёлдан кўриниши оддий ва арзимасдай туюлса-да, натижаси муҳим бўлган вазифалар ижроси мунтазам равишда сўралади. Буларни бажариш учун аёл фаросатли, вақтини тўғри режалаштирадиган, оқила бўлиши керак. Оилавий ажримлар мулоҳаза қилинадиган бўлса, можаро ва муаммолар асосан аёл вақтни тўғри режалаштира олмаслиги сабабли, кундалик юмушлар бажарилмаслигидан келиб чиқиши маълум бўлади. Оила ҳаёти эса барча юмушлар ўз вақтида бажарилишини тақозо қилади. Айтайлик, овқат кеч тайёрланса, кийимлар вақтида тайёр ҳолатда бўлмаса, болалар ўз вақтида парвариш қилинмаса, уй ораста тутилмаса, ҳар қандай оилада можаро пайдо бўлиши аниқ. Эр-хотин, келин-қайнона бундай муаммоларга

мунтазам дуч келадиган хонадонларда катталарнинг панд-насиҳати, маслаҳатлари, аралашуви билан муаммони маълум даражада ҳал қилиш мумкин.

Демак, оила юмушлари билан боғлиқ муаммо ва можароларнинг олдини олиш учун аёл ўзидаги камчилик ва лоқайдликни вақтида тушуниб етиб, вазиятдан чиқиш йўлларини излаши керак. Бунда динимиз кўрсатмаларини ўзи учун дастур қилиб, тажрибали нурунийлар маслаҳатига қулоқ солиши лозим. Исломи динида вақтни тежаш, ундан тўғри фойдаланиш тўғрисида кўплаб кўрсатмалар берилган. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Қиёмат куни инсон Роббисининг хузурида икки қадам жилмай туриб беш нарса ҳақида сўралади. Умрини нима билан ўтказганликни, ёшлигини қандай кечиргани, топган молини қайси касб билан топгани ва нимага сарф қилгани, билган илмига қай даражада амал қилгани” (*Имом Термизий ривояти*) деб, ўтказилган вақт учун сўров борлигини таъкидлаганлар. Яъни, вақтни лоқайдлик ва бепарволик билан ўтказиш асло мумкин эмас.

Ҳазрат Умар (розийаллоҳу анҳу) ҳар куни кечқурун кунни қандай ўтказганлиги ҳақида ўзларига савол-жавоб қилганлари ҳақидаги ривоят ҳам барчамизга ибратдир. Агар қадрига етмасангиз, энг арзон нарса – вақт. Аммо қадрини билган инсон учун энг бебаҳо бойлик – вақт.

Вақт ва умрнинг бефойда ўтиши мумкин эмаслиги ҳақида имом Шофиъий:

“Вақт қиличга ўхшайди. Агар уни кесмасанг, у сени кесади. Нафсингни ҳақ билан машғул қилмасанг, у сени ботил билан машғул қилади”, деганлар.

Бу пурмаъно ҳикматни чуқурроқ англашга уринайлик:

Вақт қиличга ўхшайди – агар меҳнат, идрок, ғайрат билан ундан фойдаланмасанг сенинг умринг, орзу

истакларинг, ироданг, шиддатингни кесиб, сени пуч нарсага айлантириб кўйиши мумкин.

Агар уни кесмасанг – агар уни фойдали ишлар билан кесмасанг,

у сени кесади – гўёки у умрингни кесиб ўтади.

Нафсингни ҳақ билан машғул қилмасанг – уни фойдали амаллар билан машғул қилмасанг,

у сени ботил билан машғул қилади – гўёки у сени ботил – исроф билан машғул қилади.

Бу ҳикматли ўшатишлар айна ҳақиқатдир.

Оила ва жамиятда вақтни тартибли режалаштириш, ундан имкони борича унумли фойдаланиш ҳаётнинг бир маромда кечишига, кўзланган юмушларни ўз вақтида бажаришга имкон яратади. Ислом дини вақтни тартибли режалаштириш, унинг риоясини қилишни талаб этиб, бефойда ўтказилган вақтни исроф деб баҳолайди.

Оиласи бахт-саодатли бўлишини истаган ҳар бир инсон берилган вақтдан имкон даражада тўғри, унумли фойдаланиши лозим. Оиланинг ҳар бир аъзоси ўз вақтини бефойда ўтказмасликка одатланиши керак. Айниқса, бу борада катталар ёшларга ибрат бўлишлари муҳим. Ота-онасининг доим фойдали, керакли ишлар билан машғуллигини кўриб улғайган болалар ҳам бекорчиликка одатланмайди.

Оилада ҳар ким ўз вазифасидан келиб чиқиб ишларини режалаштирса, яъни эркаклар кўча ишларини, бекалар уй ишларини, болалар ўқиш, ўрганиш, ота-оналарига ёрдамлашиш каби вазифаларни бажариши вақтни тўғри тақсимлашдир. “Бугунги ишни эртага қўйма”, “Вақтинг кетди – нақдинг кетди”, дейди донолар. Ҳар бир ишни вақтида пишиқ-пухта бажариш шахсни ақлан ва маънан бойитади, бундай инсонлар оила ҳамда жамият тараққиётига ҳисса қўшиб яшайдилар.

Вақтни тежаш фойдалари:

- Яратганнинг ризосини топади.
- Ҳалол бойликни кўпайтиради.
- Икки дунё саодатига сабаб бўлади.
- Оилага равнақ, барака келтиради.
- Оила аъзоларини аҳил-иноқ қилади.
- Ризқни зиёда қилади.

Кўни-кўшни ҳақиқа риоя қилиш

Оила – жамиятнинг бир бўлаги, унинг аъзолари ҳам жамиятнинг таркибий қисми сифатида одамлар билан боғланади, мулоқотда бўлади, олди-берди муомалаларда тенг ҳуқуқли бўлиб иштирок этади.

Динимиз кўрсатмаларидан хабардор ҳамда инсонийлик фазилатларини ўзида мужассам этганлар жамиятда ўз ўринларига эгадирлар.

Қуръони карим ҳидоятидан нурланиб, суннати набавийя булоғидан озикланган комил инсонлар жамият тараққиётини белгиловчилардандир. Динимизда жамиятни ислоҳ қилиш, унинг фаровонлигини таъминлаш учун унинг ҳар бир аъзосига маълум меъёрларни белгилаган. Шулардан бири кўшничилик муносабатларидир.

Ислом динининг мақсади ва бош ғояларидан бири сифатида кўшниларининг бир-бирларидаги ҳақлари баён қилинди. Уларда ер юзидаги барча халқларни ўзаро тинч-тоғув, осойишта, бир-бирларига иззат-ҳурматда яшашга чақирилади. Хусусан, ўрталарига гинадоват тушганларни яраштириб кўйишнинг нақадар муҳим ва зарурлиги Қуръони каримнинг жуда кўп оятларида кўрсатилган. Қурилган оилалар талафот кўрмасдан, эзгулик узра бардавом бўлиши ирода этилган. Аллоҳ таоло Қуръони каримда:

“Аллоҳга ибодат қилингиз ва Унга ҳеч нарсани шерик қилмангиз! Ота-оналарга эса яхшилик қи-

лингиз! Шунингдек, қариндошлар, етимлар, мискинлар, қариндош қўшнию бегона қўшни, ёни-нигиздаги ҳамроҳингиз, йўловчи (мусофир)га ва қўл остингиздаги (қарам)ларга ҳам (яхшилик қилинг)! Албатта, Аллоҳ кибрли ва мактанчоқ кишиларни севмайди” (*Нисо, 36*) деб, қариндошларига, қўни-қўшниларига ёрдам бериш, яқинларнинг ҳолидан хабар олиб туриш вожиб амаллиги кўрсатилган.

Абу Ҳурайрадан (розийаллоҳу анҳу) ривоят қилинган ҳадиси шарифда жаноб Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): «Аллоҳга қасамки, мўмин эмас! Аллоҳга қасамки, мўмин эмас! Аллоҳга қасамки, мўмин эмас! деганларида, саҳобалар томонидан: “Ким у, эй Аллоҳнинг расули?” деб сўралди. Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ёмонлигидан қўшниси омонда бўлмаган кишидир”, дедилар».

Айни шу мазмунни ифода этувчи ҳадиси шарифни Имом Бухорий ва Имом Муслимлар (рахматуллоҳи алайҳ) ривоятларида:

“Ҳар кимнинг Аллоҳ таолога ва охиратга имон келтиргани рост бўлса, қўшнисига ёмонлик қилмасин, озор бермасин, меҳмонга икрому иззат кўрсатсин, ҳақиқий мўмин бўлса, гапирганда фойдали гаплардан гапирсин ёки сукут сақласин”, деб қўшнининг эъзози тўғрисида хабар берилган.

Абдуллоҳ ибн Умар (розийаллоҳу анҳу) ривоят қилган бошқа бир ҳадисда эса Расулуллоҳдан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам):

“Аллоҳ ҳузуридаги дўстларнинг яхшиси дўсти учун хайрли бўлгандир. Аллоҳ ҳузуридаги қўшниларнинг яхшиси қўшниси учун хайрли бўлгандир”, деб марҳамат қилинган бўлса, яна бир ҳадиси шарифда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Жаброил (алайҳиссалом) менга қўшнига яхшилик қилишга кўп ундадиларки, мен қўшни ҳам

меросхўрлар қаторига кириб қолармикан, деб ўйладим”, дедилар (*Имом Бухорий ривояти*).

Халқимизда “Бир болага етти маҳалла ота-она”, деган мақол бор. Демак, ҳар бир оила фарзанди тарбияси учун қўшнилар ҳам масъулдир. “Ховли олма, қўшни ол”, дейилади яна бир халқ мақолида. Бу ҳам яхши қўшнининг оила учун қанчалар қадрли, аҳамиятли эканини кўрсатади.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Агар қўшни бирор ёрдам сўраса, ёрдам бермоқ, қарз сўраса қарз бермоқ, моддий ёрдам кўрсатмоқ, касалини кўрмоқ, вафот этса, дафнида қатнашмоқ, бирор севинчли ҳодиса рўй берса, табрикламоқ, бирор мусибат етса, таъзия, ҳамдардлик билдирмоқ, ноқулай иморат куриш ёки сояли дарахт экиш ила ҳақиқага тажовуз қилмаслик, уйига мева-чева каби нарсалардан келтирганида, қўшниларга ҳам улашмоқ, агар бергиси келмаса, ўз болаларини кўлида мевалар билан қўшни болалар олдига чиқармаслик, қозонни қирганда, қапгир овози ёки таом ҳиди билан қўшнига кўз-кўз қилмаслик, ҳатто унинг итини урмаслик лозим”, каби ўғитларни айтган эканлар.

Ойша онамиз (розийаллоҳу анҳо) Расулуллоҳга (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ё Расулуллоҳ, менинг икки қўшним бор, уларнинг қайси бирига тухфалар киргизиб турай?” – дедим. Жаноб Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Эшиги эшигингга яқинига, деб жавоб қилдилар”, дедилар. Бундан кўриниб турибдики, ҳар бир оила учун қўшнилар ҳақининг риояси муҳим ахлоқий меъёрлар жумласидан экан. Шунга кўра, имонли одам қўшнисига азият етадиган барча нарсалардан ўзини тияди, қийинчилик вақтида ёрдам беради, мол-мулк, обрў-мартабасини сақлашда эътиборли бўлади. Бу ишлар қўшни учун қилинса-да, асли бу эзгу амалларни ижро этувчи оила

аъзолари учун бахт-саодат келтиради. Аини пайтда оила мустаҳкамланади. Ойшадан (розийаллоху анҳо) ривоят қилинган ҳадиси шарифда “Ислом динида зарар кўриш ва (ўзгага) зарар етказиш йўқ”, дейилган мазмун бўлиб, унинг масъулияти барчага баробардир.

Бу исломий бурчни адо этишда, оилангиз равнақиға эришишингизда маънавий қувват бўлишини тилаб, қўшниға яхшилик қилишнинг фойдаларини баён этдик.

Қўшниға яхшилик қилишнинг фойдалари:

– Пайғамбар (соллаллоху алайҳи ва саллам) васиятларини бажарган бўласиз.

- Барча ҳожатлар раво бўлади.
- Аллоҳнинг ризосига эриштиради.
- Жаннат эшикларидан бирини очади.
- Шайтонни ғазаблантиради.
- Оилаға файз-барака келтиради.
- Имон ва ислом камол топади.

Катталарға ҳурмат кўрсатинг

Жамиятда, айниқса, оилада, инсонларнинг ёш жихатидан ўзидан катталарға ёки кичикларға муносабати алоҳида ўрин тутади. Бу муносабат кишининг инсонпарварлик туйғуси билан ҳамоҳанг сайқалланиб, ривожланиб боради. Катта ёшдагиларға алоҳида эътибор халқимизнинг энг ибратли, хайрли анъаналаридан саналади. Ота-она, қайнона-қайнота, ака-опаға нисбатан чин дилдан ҳурматда бўлиш оилани мустаҳкамлаш гаровидир. Ёшлар ўзларидан катталарға ҳурмат-эътиборда бўлишлари оила муҳити, интизоми, барқарорлигини таъмин этади. Ёшлардан ҳурмат-иззат кўрган катталарнинг ўзларидан кичикларға нисбатан меҳр-муҳаббати, эътибори ортиши табиийдир.

“Қуш уясида кўрганини қилади”, дейдилар. Демак, фарзандлари меҳр-оқибатли, ғамхўр бўлиб ўсишини истаган ёш эр-хотинлар ўз ота-оналарининг хурматини жойига қўйишлари керак. Ота-онасига бемехр кишилар бир кун келиб ўз ўғил-қизларидан меҳрсизлик кўрсалар, ҳайрон бўлмасинлар, нолиб юрмасинлар. Чунки ўзлари болаларига мана шундай «ибрат» кўрсатганлар. Ҳаётда кўп қийинчилик кўрган кишилар кексайгани сайин инжиқроқ, қайсарроқ, кўнгиллари тор бўлиб қолади. Бундай кексалар билан муомала, муносабат қилиш ҳам анча қийинлашади. Атрофдагилар бундай одамларнинг кўнглини оғритмай тушунишга ҳаракат қилишлари керак. Зеро, “Мен ҳам эдим сенингдек, сен ҳам бўласан менингдек”, деганларидек, насиб этса, ҳамма кексалик фаслига етади. Кекса падарини малол олиб, кимсасиз жойларга ташлаб келиш учун елкалаб кетаётганда, қопдаги отанинг: “Қайтар дунё экан, болам. Мен ҳам сендеклигимда кекса отамни қопга солиб узоқларга ташлаб келгандим”, – дея истехзо билан кулгани ёдингиздами?

Катталарга хурмат масаласида Ислом дини кўрсатмаларига мурожаат ва амал қилган одам икки дунё саодатига муяссар бўлади, иншааллоҳ. Катталарга яхшилик ва хурмат, аввало, энг яқин бўлмиш ота-онадан бошланишини таъкидлаб, Қуръони каримда шундай марҳаматлар қилинади:

“Биз инсонни ота-онасига яхшилик қилишга буюрдик” (*Анкабут, 8*).

“Раббингиз, Унинг Ўзигагина ибодат қилишингизни ҳамда ота-онага яхшилик қилишни амр этди” (*Исро, 23*).

«Эсланг, (Биз) Исроил авлодидан: “Фақат Аллоҳ-гагина сиғинасиз, ота-она, қариндош, етим ва мискинларга яхшилик қиласиз...”» – деб аҳд олган эдик (*Бақара, 83*).

“Аллоҳга ибодат қилингиз ва Унга ҳеч нарсани шерик қилмангиз! Ота-оналарга эса яхшилик қилингиз!..” (*Нисо, 36*).

“...Унга бирор нарсани шерик қилмангиз, ота-онага яхшилик қилингиз!..” (*Анъом, 151*).

Юқоридаги ояти карималарда ота-она ҳаёт даврларида уларга узлуксиз яхшилик қилишга буюрилиб, бу кўрсатма такрор-такрор эслатилмоқда. Динимиз ота-онага яхшилик қилишни уларнинг вафотидан кейин ҳам давом эттиришга буюради. Ҳадиси шарифда Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Киши вафот этгандан сўнг ҳам унинг даражаси кўтарилади. Шунда у: “Ё Раббим, бу даражага нима сабаб бўлади?” деб сўрайди. Унга айтилади: “Фарзандинг сенинг гуноҳларинг афв этилишини сўраб истиғфор айтди”, дедилар (*Имом Бухорий ривояти*).

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) нафақат ота-онанинг ўзларига, балки уларнинг дўст-қадрдонларига ҳам яхшилик қилиш лозимлигини билдириб дедилар: “Дарҳақиқат, ота вафотидан кейин унинг дўстларига яхшилик қилиш яхшиликларнинг энг афзалидир” (*Имом Муслим ривояти*).

Ҳақиқатда, оилада ота-онага яхшилик қилиб, ўзгаларга ҳам шундай муносабатда бўлган инсонлар ҳақли равишда хурмат-эътиборига лойиқдирлар. Зеро, кексаларни хурматлаш – Аллоҳ суйган амални бажаришдир. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Соқолига оқ оралаган кишини улуғлаш Аллоҳни улуғлаш каторидадир...” деганлар (*Имом Абу Довуд ривояти*).

Бошқа бир ҳадиси шарифда Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Кичикларимизга раҳм-шафқат қилмаган, катгаларимизнинг ҳақини танимаган киши биздан эмас”, деб айтдилар (*Имом Абу Довуд ривояти*).

Имом Аҳмад ва Имом Табароний ривоятларида эса Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Кат-

таларимизни улуғламаган, кичикларимизга раҳм қилмаган ва олимларимизнинг ҳақини билмаган киши менинг умматимдан эмас”, дедилар.

Юқоридаги ҳадиси шарифлардан чуқур ўйга толмасликнинг иложи йўқ. Оилада ҳам, жамиятда ҳам катталарни ҳурмат қилиш жиддий диний топшириқлардан эканлиги маълум бўлмоқда. Демак, ёшлар зиммасига ота-она, қайнота ва қайнона, умр йўлдошини ҳурмат-эҳтиром қилиш бурч сифатида юкланмоқда. Лоқайдлик, катталарни менсимаслик кайфияти устун келиб, бу бурч ижросида саркашлик қилсалар, оилада обрў-эътиборлари, ҳақ-хуқуқлари пасайиши муқаррар. Бундай ҳолат оқибатлари тўғрисида Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Оталарингизни ҳурматлаб, уларга яхшилик қилинглари, фарзандларингиз сизларга ҳам яхшилик қилишади. Ўзларингиз ифбатли бўлинглари, шунда аёлларингиз ифбатли бўлишади”, дедилар (*Имом Табароний ривояти*).

Катталарга ҳурмат-эътиборли бўлиш оилада тинчлик, барқарорликни таъминлайди. Чунки саодатли, мустаҳкам оилалар эса жамият барқарорлигининг асосидир. Зеро, ҳаётимизнинг барқарорлиги, тинчлиги ва еру осмон осойишталиги ёши катталар, гўдаклар, жонзотлар шарофатидан эканлигини таъкидлаб, Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Агар орангизда мункиллаган қариялар, ўтлаб юрган жонзотлар ва эмизикли чақалоқлар бўлмаганида эди, бошингизга балолар ёмғирдек ёғилур эди”, дедилар (*Имом Байҳақий ривояти*).

Катталарни ҳурмат қилиш фойдалари:

- Оила аъзоларининг бир-бирига муҳаббатини зиёда қилади.
- Ёмон оқибатлардан асрайди.

- Ёшларни саодатли турмушга муяссар қилади.
- Келажакда фарзандларнинг ҳурматига сазовор этади.
- Ахлоқи чиройли кишилар қаторига қўшади.
- Ота-она ризосига муносиб этади.
- Расулуллоҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) васиятларига амал қилган бўлади.

Фарзандлар салоҳияти

Оилавий турмуш барқарорлиги нафақат моддий таъминот мўътадиллигига, балки маънавий-ахлоқий тарбиянинг қувватига ҳам боғлиқ. Оиланинг барча аъзолари жисмонан бақувват, маънан етук бўлиши, хусусан тарбия топаётган фарзандлар таълим-тарбия, касб-ҳунар, ахлоқ-одоб, имон-этиқодда баркамол бўлиши оила мустақамлигига бош омил бўлади. Тажрибадан келиб чиқиб, баъзи оилалардаги можароларни таҳлил қилсангиз, аксариятида фарзанднинг гўдаклик давридаги парваришда йўл қўйилган камчиликларни бола ўсмир пайтида ота-она қилган хатоларни кўрасиз. Бўлажак ота-оналар оилани мукамал қилиш билан бир қаторда, дунёга келган фарзандининг ҳаёти, таълим-тарбиясига ҳам баробар масъулдирлар.

Фарзандларни ҳар дақиқа ҳаётга тайёрлаш, уларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси, таълими масъулияти ота-она тасаввур қилганидан ҳам зиёдадир. Тарбия фарзанд дунёга келган лаҳзалардан бошланмоғи лозим. Зеро, ота-онанинг оила боғига эккан дарахти – фарзандидан фақатгина тўғри таълим-тарбия бериш билан ширин мева олиши мумкин. Баъзи ота-оналар: “Мен болам учун ҳамма шароитни яратиб бердим, ҳеч нарсадан камситмадим. Лекин у буларни кадрламайди”, деб нолийдилар. Бундай инсонлар шароити тўқис бўлмаган оилада қийналиб ўсган

болаларнинг ҳаётда мустақил ўрнини топиб, ота-онасининг таянчи, ёрдамчисига айланганидан ҳайрон ҳам бўладилар. Ҳолбуки, фарзанднинг маънан улғайишига тўкин-сочин ҳаёт эмас, тўғри таълим-тарбия сабабчи бўлади. Болаларнинг масъулиятни ҳис этиши, ўз ота-онасининг ғамхўрликларини англаши бунга муносиб жавоб қайтаришга интилишидан бошланади. Аллоҳ таоло “Луқмон” сурасининг 12 – 19-оятларида марҳамат қилади:

«Биз Луқмонга ҳикмат ато этдик (ва унга дедик): “Аллоҳга шукр қилгин! Кимки шукр қилса, фақат ўзи учун шукр қилур. Кимки ношукурлик қилса, бас, албатта, Аллоҳ беҳожат ва ҳамд эгасидир”».

«Биз инсонга ота-онасини (рози қилишни) буюрдик. Онаси уни заифлик устига заифлик билан (корнида) кўтариб юрди. Уни (кўкракдан) ажратиш (муддати) икки йилда (битар). (Биз инсонга буюрдикки) “Сен Менга ва ота-онангга шукр қилгин! Қайтишлик Менинг ҳузуримгадир”».

(Луқмон яна деди): **«Эй ўғилчам! Шубҳа йўқки, агар хантал (ўсимлигининг) уруғидек (яхши ёки ёмон амал қилинадиган) бўлса, бас, у (амал) бирор харсанг тош ичида ё осмонларда ёки ер остида бўлса, ўшани ҳам Аллоҳ келтирур. Зеро, Аллоҳ лутфли ва огоҳ зотдир».**

“... яхшиликка буюр ва ёмонликдан қайтар ҳамда ўзингга етган (балолар)га сабр қил! Албатта, мана шу пухта ишлардандир”.

“Одамларга (кибрланиб) юзингни буриштирмагин ва ерда керилиб юрмагин! Чунки, Аллоҳ барча кибрли, мақтанчоқ кимсаларни суймас”.

“(Юрганингда) ўртаҳол юргин ва овозингни паст қилгин! Чунки овозларнинг энг ёқимсиз ишаклар овозидир”».

Кўриб турганимиздек, инсон фарзандини меҳр-мурувватли, одоб-ахлоқли, таълим-тарбияли даражага эриштириш учун уларни ахлоқ меъёрларига мос қилиб тарбияловчи омиллар доимо зарур. Аксинча, инсон илоҳий тарбиядан узоқ ҳой-ҳавасга эргашса, ахлоқ меъёридан узоқлашса, ботил ва нотўғри йўлларга кириб кетиши мумкин. Шунинг учун ҳам жаноб Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Фарзандларингизни одобли қилиб тарбияланг, уларни ўз ҳолларига ташлаб, ҳой-ҳавасларига берилиб кетишларига йўл қўйманг”, деганлар.

Демак, фарзандлар оила чорбоғини яшнатиши ва жамиятда ўз ўрнини топиши учун илоҳий китоблар, муборак ҳадислар, доно фикрлар, ҳаётий тажрибалардан, шунингдек, ҳукамою мураббийлар кўрсатмасидан фойдаланиш кутилган натижага олиб боради. Сабаби, инсон қалбининг маънавий чўққиси бўлмиш дини, миллатига, юртига садоқати биринчи навбатда оилада, ота-онанинг таъсири билан юзага келади. Шаклланиш босқичидаги оила ўрнини жамиятнинг ҳеч қайси бўғини билан таққослаб, тенглаштириб бўлмайди. “Бола бошидан” деганларидек, боланинг беш ёшигача дунёдан олган маълумотлари жуда муҳим, бу ёшгача у асосан оила бағрида бўлади.

Кўпинча оила бошлиқлари фарзандларнинг ҳамма нарсаси муҳайё бўлиши, яхши кийиниши, еб-ичиши, улар вояга етганда уй-жойли бўлиши ҳақида кўп ўйлашади. Бироқ фарзанд бу меҳрибончиликлар мақсадини тўғри тушунмай, бора-бора ўзини барчадан ортиқ кўриб, “Менинг хоҳишимни ота-онам бажариши зарур”, деган фикрга бориб қолади. Бу ҳолат берилаётган тарбиянинг нотўғрилигидан келиб чиқади ва ота-онага заҳмат келтириши аниқ.

Пировардида ота-она оилани мустаҳкамлаш учун бола тарбиясида нималарга эътибор қаратиши муҳим-

лиги ҳақида хулосаларимизни баён этамиз:

1. Фарзандлар ҳар жиҳатдан баркамол бўлишида ота-оналар намуна бўлишлари керак.

2. Фарзанд топган тарбияси, олган билими, ўрганган касбу ҳунари учун ота-она ва жамиятдан миннатдор бўлиб, шукр қилиб яшашга ўрганиши зарур.

3. Ота-она фарзанди қалбига мустаҳкам имон-этиқод, инсонпарварлик учун дунёда бахт, охиратда мукофот борлигини сингдириши муҳимдир.

4. Фарзандларни мақтанчоқ, кибрли, ҳамиятсиз, орномуссиз бўлишдан қайтариш зарур.

5. Ота-она фарзандлар қалбида оила жамғармасини ўз мулкидек кўриб, асраб-авайлаш туйғусини шакллантириши керак.

Ақли расо ҳар бир инсон фарзандини гўзал фазилатлар билан сифатлантирса, келажакда унинг мустаҳкам оила қуришига асос яратган бўлади.

Исрофсиз ҳаёт керак

Муқаддас динимиз ахлоқ ва тарбия доирасидаги ишларни савоб, тарбиясизликни гуноҳ ҳисоблайди. Шунинг учун тарбия динимизнинг асоси ва мағзини ташкил этади. Дабдабага, ҳар хил ҳою ҳавасларга берилмаслик учун ахлоқий тарбия сув ва ҳаво каби зарур. Зеро, кибр ва манманлик кўриниши бўлган дабдаба инсонни ҳақ ва ҳақиқатдан узоқлаштиради. Хонадон аъзоларининг ҳаёт тарзини беқарор қилади. Аллоҳ таоло Қуръони каримда оила ва жамиятнинг барқарорлиги, унинг бахт-саодатли бўлиши ҳақида алоҳида оятларни нозил қилган. Илоҳий кўрсатмалар инсонларни зулматдан ёруғликка, инсонпарварлик каби олий даражаларга етказиши ҳақиқатдир.

Маънавий озуқа инсон ақли ва руҳиятини юксалтиришда қанчалик лозим бўлса, моддий озуқа ҳам зарурдир. Аммо унинг ҳам меъёр ва чегарасини би-

лиш, ҳаётда бу меъёрни сақлаб, шукр қилиб яшаш мўъминнинг гўзал сифатларидан биридир.

Аллоҳ буюрган эзгу амалларни тушунтириш ва қайтарган гуноҳ ишларга қўл урмасликни такрор-такрор эслаб, бошқаларга ҳам етказиб туриш ҳар бир жамият, оила раҳбарлари зиммасидаги бурчдир. Ислоҳ дини одамларни исрофдан қайтаради. Афсуски, бу иллат ҳам оилада пайдо бўла бошлайди. Демак, оила бошлиқлари исрофга йўл қўймасликда ҳам аввало ўзлари ибрат бўлишлари керак.

Ҳалол ризқ топиш, даромад ва насибани исрофсиз сарфлаш лозим. Тежамкорлик билан оз нарсага барака киради, исрофгарчилик эса кўпни озайтиради. Ақл ҳар доим ҳокимдир, мол-дунё эса унга тобедир. Демак, мол-дунёни ақл билан сарф қилиш инсонга шараф келтиради. Шунга кўра, оилада ҳар бир аёл ўз мавқеи доирасидаги, эҳтиёжига асқотадиган илмларни эгаллашга ҳаракат қилиши зарур бўлади ва бунга қаршилиқ қилишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. Аксинча, қиз бўлса отаси, сингил бўлса акаси, рафиқа бўлса эри зарур бўлган фойдали илмларни эгаллаши учун имконият яратиб беришлари лозим.

Аёлнинг эри топиб келган нарсаларни тежамкорлик, билимдонлик билан рўзғор эҳтиёжига ишлатиши оила муҳитининг соғлом ва барқарор бўлишини таъминлайди. Зеро, оқила хотиндан оила раҳбари – эркак ҳам зарур бўлганда маслаҳат олади. Доно, тadbиркор аёл оила иқтисодини ўйлаган ҳолда тежамкорлик билан рўзғор юритишда эрининг вазири бўлади. Демак оиланинг моддий жамғармаси етарли, баракали бўлиши исрофгарчиликка йўл қўймасликда бўлади. Моддий бойликдан кибру ҳавога берилмаслик керак. Чунки Аллоҳ таоло бандаларига мўл-кўлчилик ато этиб ҳам ва аксинча кунларда ҳам синайди. Эркакнинг меҳнати эвазига келган маблағни исроф қилмасдан, оқилона сарфлаш кўпинча

уй бекаларининг ақлу фаросатига боғлиқ бўлади. Зеро, маблағ ишлаб топиш эрнинг, исроф қилмасдан сарф этиш хотиннинг зиммасидадир. Фикримизча, қуйидаги маслаҳатларга амал қилиш тежамкорликка олиб боради:

1. Уйга келтирилган сабзавот, меваларнинг айниб, чиришига йўл қўймасдан, вақтида ишлатиш.

2. Озиқ-овқатлар тайёрлашда меъёр сақлаш, керагидан ортиқча овқатлар тайёрламаслик уларнинг истеъмолга яроқсизланиб қолишининг олдини олади.

3. Овқатларни лаззатли қилиб тайёрлашга ҳаракат қилиш.

4. Нонларни исроф қилмаслик. Қотган нонларни ахлатга ташлаб юборишдан сақланиш, ундан таомлар тайёрлашда фойдаланиш, суюқ овқатлар билан истеъмол қилишга оила аъзоларини одатлантириш. Зеро, ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Нонни эҳтиром қилинглар”, деб таълим бердилар.

5. Кийимлар сотиб олишда оила жамғармасига қараб иш тутиш. Аслида кийимнинг вазифаси – инсон танасини иссиқ-совуқдан сақлаш. Ҳозирги кунда айрим ёшлар кўпроқ янги чиққан урф(мода)нинг изидан кувишга харисликлари сир эмас. Фарзандларга кийимнинг кибр-манманлик воситасига айланмаслигини тушунтириб бориш.

Ривоятларда келтирилишича, оқила, зукко Умома исмли аёл қизига оиланинг маблағ-мағзини барпо қилувчи ва кўпайтирувчи маслаҳатлар билан насихат қилган экан. Насихатларнинг биринчиси қуйидагича: “Қаноатли бўл. Чунки қаноат қалбга хузур-ҳаловат бағишлайди”.

Она бу билан ўз қизига оила бой бўлганда очкўз, манман, кибру ҳаволи бўлмасликни, шунингдек, тан-қислик пайтида маблағни қаноат билан сарф қилишни ўргатмоқда. Ҳақиқатда, сабр-қаноат кишида кўп олий фазилатларни ҳосил этади. Жумладан: қаноат – инсон

муҳтож нарсаларнинг етарли миқдорига рози бўлишга, очкўзлик қилмасликка одатлантиради. Сабр-қаноат нафақат эру хотинга, балки барчага баробар тааллуқли гўзал ахлоқий фазилат эканлиги ҳамма замонда эътироф этилган.

Ҳадиси шарифда айтилади: “Нафснинг кўзи тўймайди. Бир пақир олтини бор киши, ох, яна шундай бир пақир олтиним бўлсайди, дейди”.

Қаноат омилларидан яна бири қўлдаги неъматларни режали харжлаш ҳисобланади. Ҳадиси шарифда: “Тежамкор бўлган киши фақир бўлмайди”, дейилган.

Кўп бор гувоҳи бўлганимиздек, исрофдан сақланган тадбирли, тажрибали, тежамкор кишилар оиласи бошқаларга муҳтож, қарам бўлмайди. Улар оиласини меъёрида бошқаради, бировларнинг хушомадгўйига айланмайди. Ёлғон гапирмайди, ҳирс ва таъма балосига дучор бўлмайди.

Агар тежамкор бўлиб яшамай, халқ тилида гапирганда, “кўрпага қараб оёқ узатилмай, керакли-кераксиз нарсаларга пул сарфланаверса, исроф ва харажат эшиги катталашиб бораверади. Исрофгарчилик мавжуд бўлган оилада кут-барақа бўлмайди. Ҳукамоларимиз таъбири билан айтганда, оила жамғармасини барпо қилиш катта бир тошни тоғ тепасига олиб чиқиш билан баробар бўлса, уни исроф қилиб сарфлаш тошни тоғ тепасидан пастга юмалатиб юборишга ўхшайди. Айни шу мазмунни таъкидлаб, ҳазрат Абу Бакр Сиддик (розийаллоҳу анҳу): “Бир неча кунга ейиши мумкин бўлган озукани бир кунда сарфлаган оила аҳлидан нафратланаман”, деган эканлар.

Ҳукамолардан бири:

“Пулингга ачин, уни исроф қилма, зеро, кўзнинг қуввати қорачиқ билан бўлганидай, инсоннинг ҳаётий қуввати маблағ биландир”, деб тежамкор бўлиш хосиятини гўзал шаклда ифода қилган экан.

Тобеинлардан Ҳасан Басрий:

“Гўзал тадбир ва гўзал идора ярим фойдадир. Ўз ўрнига ишлатилган озгина пул исроф қилиб ишлатилган кўп пулга қараганда фойдалидир”, деган эканлар.

Дунёга машҳур ҳаким Афлотун: “Пулни тадбир билан, исроф қилмасдан харжлаш ақллиликнинг бошидир”, деб маблағни исрофсиз сарф қилишга тарғиб қилган экан.

Ҳақиқатда, оиланинг тотувлиги, бахт-саодати, маънавий ҳолати бўлмиш иттифоқлиги, меҳр-оқибати, бир-бирларига ишончи – оила жамғармасига ҳам боғлиқлиги барчамизга аён.

Шу билан бир қаторда, оила мол-мулки, жиҳозлар ҳам маънавий ҳолат меъёрида бўлишига хизмат қилади. Бунга асраб-авайлаш, боридан эҳтиётлаб ишлатиш, агар зарур бўлса янгисини олишга имконият ажратиш оила аъзоларининг бурчи ҳисобланади. Кўпчилик оилада ота-она топиб келган мол-мулк ва жиҳозларини бошқа аъзолар исроф қилишлари ачинарли ҳолдир.

Яна бир муҳим масала – оилада исрофга одатланган қизлар келин бўлиб борган хонадон тартибларига кўниқолмасдан қийналадилар. Исрофгарчиликка йўл кўйиб, уялиб қолишлари мумкин. Исрофга одатланган оила расамади билан рўзгор қиладиган оила билан қудга бўлса, мурасасизлик келиб чиққанини кўп кўрганмиз.

Бу ҳақда кўп гапирилади, тушунтириш ишлари олиб борилади, катта йиғинлар қилинади. Оммавий ахборот воситаларида фойдали фикр-мулоҳазалар ёритиб борилади. Бироқ, минг афсуски, ибрат олиш, тўғри йўлни танлаш ҳаммага осон бўлмаяпти. Эрақ оиласини бошқаларга муҳтож қилмаслиги учун албатта, меҳнат қилиши керак. Аммо кўп пул топиш билангина бойликка эришиб бўлмайди. Бунинг учун тежамкор бўлиш, исроф қилмаслик, маблағни асраш шарт. Аёллар

оила ички ишларининг моҳир идорачиси бўлишлари уларнинг олдига қўйилаётган катта талабдир.

Аёлларимиз азиз умрлари ва эрларининг молу дунёсини кўз-кўзлаш учун ёки манманликка эмас, ўз оилаларининг мустаҳкамлиги, фаровонлиги, тинч-тотувлиги, фарзандларининг ўқимишли бўлишига сарф этиши билангина оила ва жамиятда бахтли бўладилар. Афсуслар бўлсинки, насихатларни тингламасдан, дунё ҳавасларига мубтало бўлган аёллар ҳам йўқ эмас.

Ҳар бир хонадоннинг ўз оила мактаби шаклланиб, унда оналар ўғил-қизларига таъсир кўрсата билиши керак. Фарзандни илмли қилиш билан бир қаторда, уларни тез орада зиммасига юклатиладиган оилавий ҳаётга ҳам тайёрлаш керак. Ўғил-қизлар ўқимишли ва гўзал хулқли бўлиши билан бирга, оила ҳаётида тежамкорлик, исрофдан сақланишга одатлансинлар. Хуллас, билимдон, ишбилармон аёл бекалик қилган уй жаннат кабидир. Бундай оиланинг эркаги ҳам дунё саодатига эришган ҳисобланади. Бундай тақдир ҳар бир эркакнинг энг катта орзуси, ҳаётининг бахту саодати десак, муболаға бўлмайди.

Ҳикояларнинг бирида келтирилишича, йигит яхши турмушни орзу қилиб уйланибди. Бозордан қилган харидини қоғоз халтага солиб, оғзини ип билан боғлаб уйга олиб келибди. Хотини қоғоз халтани авайлаб очибди, бўшатишда бурчакларида қолган қолдиқларни ҳам қоқиб туширибди. Халтани тахлаб тоқчага олиб қўйибди. Ипини ҳам ташлаб юбормасдан олиб қўйибди. Хотинининг ҳаракатларини кузатиб турган эр сўрабди:

– Хоним! Шу бир қарич ип билан қоғоз халтани асраб қўйишнинг нима ҳожати бор?

– Хўжам! Рўзғорда ҳар хил ҳолат бўлади, шу ип ҳам бирор ҳожатимизга ярар, қоғоз халта керак бўлиб қолиши мумкин. Ахир, керакли тошнинг оғири йўқ, – деб жавоб қилибди хотини.

Эрининг дилидан “излаганим худди шу, шукр”, деган ўй ўтибди. Эр-хотин бахтиёр ҳаёт кечиришибди.

Ҳикоядаги аёлнинг тежамкорлигини зикналикка йўймаслик керак. Теранроқ ўйлаб кўрилса, ундаги оддий туюлган ҳолат ҳам катта фалсафий маънога эга: уволнинг катта-кичиги бўлмайди. Тежаб ишлатилган нараса оиланинг бир каму кўстига ярайди.

Қолаверса, аёлнинг тежамкорлиги, интизоми, уйига садокати, фаросати арзимасдай кўринган мана шунақа ҳолатларда аён бўлади. Агар бека исроф қиладиган, эҳтиёждан ортиқча сарфлайдиган, эрини ҳам ортиқча харажатларга ундайдиган бўлса, бундай оиланинг тўрт-беш танга орттириши қийин иш. Ҳукамо Жолинуздан кишини ҳалокатга олиб борадиган нарсалар ҳақида сўрашганда, у киши: “Жоҳил бўлиб, ўзига нима фойдаю, нима зарар эканини ажратмай қолиш”, деб жавоб қилибди.

Айрим бадавлат кишилар мол-дунёларига мафтун бўлиб, манманликка бериладилар. Фозил, маърифатли инсонларни тан олмайдилар, уларнинг сўзларига бепи-сандлик билан қарайдилар. Бу маънавий ожизликка олиб борувчи иллат, қусурдир.

Бу қусурларни билиш, хато-камчиликларни тан олишгина инсонни бу иллатлардан халос этиши мумкин. Чунки инсон керакли тарбия, панд-насихатлардан хулоса чиқариш ва яхши амалларни бажариш жараёнида такомиллашиб боради. Ҳаётий тажрибалар ҳам инсон ахлоқига катта таъсир кўрсатади. Умр бўйи яхши ибрат, маънавий тарбия олмаган инсонлар, бир кун келиб, бошларини ҳар томонга урсалар-да, келажакларидан маҳрум бўладилар. Аллоҳ оилада, жамиятда барчамизни яхшиларга йўлдош қилсин.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Аллоҳ таолога бандалар ичида севиклиси оила аъзоларига манфаати кўп тегадиган кишидир”, деганлар. Ана шундай кишилар сафида бўлишга интилиб яшайлик.

Меҳнатсеварлик фазилати

Инсон тирик мавжудотлар орасида ўз меҳнати билан умр кечиради. Меҳнат билан умр ўтказиш динимиз ва миллийлигимизнинг кўрсатмасидир. Оилани мустаҳкам бўлишида эр-хотиннинг меҳнатсеварлиги жуда аҳамиятлидир. Таомилга кўра, жисмоний куч-қудратидан келиб чиқиб эрга меҳнат билан рўзғор эҳтиёжларини таъминлаш юклатилса, фарзандлар парвариши, рўзғор юмушлари аёлнинг вазифасидир.

Эркак кишининг фидойи ва меҳнаткашлиги аёли ва фарзандларига таъсир этади. Умуман, оила барқарорлигига отанинг барча хусусият ва фазилатлари, камчилик ва нуқсонлари таъсир этмай қолмайди. Агар эркакнинг ахлоқий ва ижтимоий жиҳатлари қониқарли бўлмаса, оила аъзоларида норозилик туғилиши мумкин. Меҳнатсеварлик, уддабуронлик оила бошлиғи – эркакнинг барча фазилатларини рўёбга чиқарадиган восита, дея оламиз. Пайғамбар (алайҳиссалом): “Аллоҳ таоло меҳнатсевар (хунарманд) бандани яхши кўради”, деганлар. Шон-шавкатини сақлай олган, ҳурматга сазовор оила раҳбари ҳаётда ўз ўрнини топади. Яна бир ҳадиси шарифда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Егуликларингизнинг энг яхшиси касбингиз (меҳнатингиз)дан бўлгандир. Фарзандларингиз касбингиздандир”, дедилар (*Имом Термизий ва Имом Насоий ривоятлари*).

Қуръони каримда: **“Уларни (оналарни) меъёрида озиқлантириш ва кийинтириш отанинг (эрнинг) зиммасидадир”** (*Бақара, 233*) дейилган.

Бу ояти каримада фарзанд сабабидан онага нафақа бериш вожиб бўлганидек, ўз-ўзидан, боланинг ўзига нафақа бериш ҳам вожиблиги келиб чиқмоқда.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда: “...ва хотинингнинг таомингдан егани ҳам садақадир

ва аҳлингга қилган нафақанг ҳам садақадир”, дейилган.

Фарзанднинг балоғат ёшига етиш давригача моддий таъминоти ота зиммасидадир. Ана шу маънода Пайғамбарнинг (алайҳиссалом) куйидаги ҳадислари ворид бўлган, айтадилар:

“Мусулмон агар нафақаи рўзгорини қилиб ундан савоб умидини қилса, унга садақа қилганлик савоби берилади” (*Абу Довуд ривоят қилган*).

Юқоридаги ҳадисларда ҳам оиласини бошқаришда меҳнат қилиш ҳар бир эркакнинг бурчи эканлиги эътироф этилмоқда. Айни вақтда аёл меҳнатсеварлиги ва уддабуронлиги билан бахт-иқболга эришиши мумкин. Ақл-заковатли, иродали ва сабр-қаноатли аёллар барча даврда мақсадига етишган.

Бу борада юксак заковатга эга бўлган, барча муаммоларнинг ечимини топишга ҳаракат қилган мўътабар аёл – Ойша онамизнинг (розийаллоху анҳо) юксак фазилатларини тарбиямиз учун дастур этишимиз мумкин. У кишининг ҳаётини диққат билан ўрганган уламолар Ойша онамизда (розийаллоху анҳо) бошқа аёлларда бўлмаган қирқдан зиёд комиллик сифатлари бор эканини таъкидлашади.

Ойшанинг (розийаллоху анҳо) Ислом жамиятида тутган олий мақомлари ичида тарбия соҳасидаги ибратлари аҳамиятга молик эди, гаплари барчага баробар таъсир қиларди. Ўзлари ҳам кишиларга таълим-тарбия беришда фаол эдилар.

У кишидаги яна бир олий фазилат меҳнатга бўлган муносабатларида кўринади. Оиласи учун меҳнат қилаётган аёлларни кўрсалар завқланиб, улар ҳақиқага кўп яхши сўзларни айтардилар. Жумладан, бир куни бир аёлнинг кўлида урчуқ изини кўриб: “Сенга Аллоҳ тайёрлаб қўйган нарсаларнинг башоратини бераман”, деб:

«– Эй аёллар жамоаси!

Аллоҳ сизлар учун тайёрлаб қўйган нарсаларнинг баъзисини кўрганингизда, эртаю кеч тиним билмас эдингиз.

Қай бир аёл ўзи, эри ва болалари учун урчук йигирса, албатта, Аллоҳ аза ва жалла унга жаннатдан мағриб ва машриқдан кенгроқ уй беради.

Унга ҳар бир тўқиган кийими учун юзлаб қасрлар мукофот қилиб берилади.

Эй аёллар жамоаси!

Эрларингизга итоат қилганингиз, болаларингизга хизмат қилганингиз учун сизларга Аллоҳ таолонинг хузуридаги нарсаларнинг башоратини қабул қилинг.

Сизлар у дунёда анбиёларнинг аёллари билан бирга жаннатга биринчи борганлардан бўласиз.

Аллоҳ таоло сизларнинг кабирадан бошқа гуноҳларингизни мағфират қилади», дедилар.

Юқоридаги насиҳат-ўғитларга амал қилган аёл меҳнатга бўлган муносабатда, касб-корда, рўзғор юмушларида камолотга интилади. Қилган меҳнатлари самарасини кўришга мушарраф бўлади. Оилада юзи ёруғ, сўзлари эътиборли, ҳаёти ибратли бўлиб, доимо фаровонликда бўлади.

Ҳар қандай жамиятда фарзандларнинг таълим-тарбияли, касб-хунарли, ахлоқ-одобли бўлишида, имон-этиқодининг шаклланишида оила салмоқли ўрин тутати. Инсон фарзандининг маънавий дунёси – дини, миллийлиги, яшаш тамойиллари ота-онанинг таъсири билан шаклланади. Оилада шундай сирли вазиятлар мавжудки, ташқаридан туриб уни ўзлаштириш қийин.

Шуларни ҳисобга олиб, фарзандларни меҳнат билан ҳалол ризқ-насиба топиб яшашга ўргатиш ҳар бир оиланинг шарафли ишига айлансин.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Сен фарзандингга одоб бергин, чунки сен унга қандай

одоб ўргатганинг ва нимани таълим берганинг ҳақида масъулсан. У ҳам сенга яхшилик қилиш учун масъулдир”, деганлар.

Бир ҳадиси шарифда:

“Болаларингизга одоб беринглар ва одобларини чиройли қилингла”.

Бошқа бир ҳадиси шарифда эса:

“Бирорта ота ўз фарзандига хулқ одобидан афзалроқ мерос беролмайди”, деб марҳамат қилган эканлар.

Ота-оналар болаларининг келажагини ўйлаб, уларни ёшликданоқ меҳнатга йўллаб, чиниқтириб боришлари лозим бўлади. Зеро, меҳнатнинг, меҳнаткашликнинг даражоти катта. Расулуллоҳ (соллаллоху алайҳи ва саллам) Абдуллоҳ ибн Масъуддан (розиёллоху анху) ривоят қилинган ҳадиси шарифда: “Ҳалол касб излашлик фарз амалдан кейинги фарздир” дедилар (*Имом Байҳақий ривояти*).

Садақалар ичида энг афзали

Мавжуд оламда жуфтлик қоидасига асосланиб яшаётган махлуқотлар моддий таъминотни жинсларидан келиб чиқиб зиммага оладилар. Жумладан, инсонлар никоҳ шарофатидан оила тузиб, кундалик таъминотларини барпо этадилар. Чунки таълимотларда таъкидланишича, никоҳ тартиботларидан сўнг оила таъминоти шаклланиши вожиб бўлади. Бу ишда эркак кишининг масъулияти ўта муҳим ҳисобланади. Куръони каримда баён қилинади:

“...Уларни (оналарни) меъёрда озиқлантириш ва кийинтириш отанинг (эрнинг) зиммасидадир...” (*Бақара, 233*).

“Бой киши ўз бойлигидан нафақа берсин. Кимнинг ризқи танг қилинган (камбағал) бўлса, у холда, Аллоҳ унга ато этган нарсадан (ҳолига яраша) нафақа берсин!..” (*Талоқ, 7*).

Дарҳақиқат, эркак киши имконияти доирасида оила аъзоларини моддий ва маънавий жиҳатдан таъминлаб боради. Ҳеч бир эркакка қудратидан зиёда сарф этиш таклиф этилмайди. Бу тўғрида Куръони карим ояти муфассал кўрсатиб бермоқда. Шунингдек, оила қурувчи эркак моддий жамғарма борасида ҳам тайёр бўлиши эслатиб ўтилмоқда. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадисларида эркакнинг оила таъминоти йўлидаги барча ҳаракатлари савоб, ажр, садақот, ибодатларга муваффақ бўлиши тарғиб этилган. Ана шу мазмунда улуғ саҳоба Абу Ҳурайра (розийаллоҳу анху) ривоятларида Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Оилангга сарф қилган бир динор садақалар ичида энг афзалидир”, дедилар (*Ибн Абу Дунё ривояти*).

Яна айтишимиз керак, ҳар қандай буюклик ёки юқори мансаб соҳиби бўлиш оила олдидаги бурчни бажаришга тўсиқ бўла олмайди. Мутафаккир олимлардан бири рўзғорига қилган харидини кўтаришга ёрдамлашишни хоҳлаган кишига: “Йўқ. Модомики, киши оиласига фойда етказиш ҳаракатида бўлар экан, унинг етуклигига путур етмайди”, деб жавоб берган эканлар.

Миқдам ибн Маъдийкаруба (розийаллоҳу анху) айтдилар: Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ўзинг таомланган нарсада сенга садақа (савоби) бор. Фарзандингни таомлантиришингда ҳам сенга садақа (савоби) бор. Рафиқангни таомлантиришингда ҳам сенга садақа (савоби) бор. Ходимингни таомлантиришингда ҳам сенга садақа (савоби) бор”, дедилар (*Ибн Абу Дунё ривояти*).

Оила таъминотида эҳтиёждан келиб чиқиб, зиқналик, хасислик иллатларига берилмасдан, исроф ҳавосига учмасдан, оиланинг фароғатини умид қилиб, таъминот борасида кенг бўлиш оила раҳбарининг меҳр-мурувват, раҳм-шафқат эгаси эканлигидандир.

Бундан ташқари, бу сифатларга эришган киши Аллоҳ таолонинг раҳмати тушадиган оилани барпо қилувчидир. Бунинг далили сифатида Ибн Журайжнинг (розийаллоҳу анҳу) ривоятларини келтириш мумкин. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Аллоҳ таоло мўл-кўл хонадонни яхши кўради”, дедилар (*Ибн Абу Дунё ривояти*).

Демак, ҳар бир оила раҳбари оиласининг моддий таъминотини етарли даражада ушлаб туриши Яратганнинг ризоси ва меҳри нурига сазовор бўлишидир. Оила таъминотида маънавий, моддий, ижтимоий эҳтиёжларни меъёрида сақлаб туриш, оила аъзоларини муҳтож қилиб қўймаслик ота зиммасидаги долзарб вазифалардан ҳисобланади. Муҳтожлик, етишмаслик оиланинг тинчлик-барқарорлигига тўсиқ бўлиши аниқ ва равшандир. Қуйидаги ривоят айнан шундай вазиятга тушиб қолмасликка даъват этади: Аюб (алайҳиссалом) яқинларига: “Оила аъзоларингизни яхшиликка ва бировларнинг қўлидаги нарсалардан тама қилмасликка одатлантиринглар”, деб таъкидлар эканлар (*Ибн Абу Дунё ривояти*).

Турар жой, озиқ-овқат ва кийим-кечак эҳтиёжи

Ислом динида жисмоний шахслар ўртасида адо этилиши керак бўлган моддий таъминотлар нафақа деб юритилади.

Динимизда моддий ёрдам – нафақа никоҳ ва қариндошлик сабабидан вожиб бўлади.

Бу нафақалар турлари қуйидаги тизимда акс этади:

– Никоҳ сабабидан эр аёлининг нафақасини таъмин этиши.

– Қариндошлик сабабидан:

а) ота болаларининг балоғат ёшигача нафақасини таъмин этиши;

б) инилар сингилларининг нафақасини таъмин этиши;
в) фарзандлар кекса ота-онасининг нафақасини таъмин этиши.

Никоҳ сабабидан нафақа бериши лозим бўлган шахс асосан эркаклар бўлади.

Эр аёлининг нафақасини таъмин этишини фуқаҳолар қуйидагича таърифлайдилар:

– аёлнинг таомини бойлик ҳолатида, камхарж ўз ҳолича таъминлаши;

– аёлнинг либосини эҳтиёжидан келиб чиқиб таъминлаш;

– аёлнинг яшаши учун уй-рўзғор буюмларини етарли даражада таъминлаш.

Яна шуни таъкидлаш мумкин, нафақа миқдори фақат юқоридагилар билан чекланиб қолмайди. Баъзи фуқаҳоларнинг фатволарига кўра, даволаниш, ҳушбўйланиш, уй-жой озодалигига керакли воситалар каби аёл ҳаёт давомида муҳтож бўладиган буюмларни ҳам қамраб олади.

Никоҳ сабабидан вожиб бўладиган амаллардан бири – эр ўзининг озиқ-овқатга бўлган эҳтиёжини қандай қондирса, аёли ва фарзандларини ҳам шу даражада қондириши лозим бўлади. Зеро, озиқ-овқат, уй-жой ва кийим-кечак борасида Куръони карим оятлари, Пайғамбар (соллаллоху алайҳи ва саллам) суннатлари, барча уламоларнинг ижмоъларида нафақанинг эр зиммасига вожиб бўлиши баён қилинган.

Ҳозирги кунда шундай воқеалар ҳам учрайдики, хонадонда келин бўлмиш бетобланиб қолса, уни даволаниб келиши учун қизлик уйига олиб бориб қўйишади. Ҳаётдаги бу кўринишлар номақбул амал ҳисобланади. Чунки никоҳ мавжуд экан, аёлнинг талаблари эрнинг зиммасида доимийлигича қолади. Эрнинг зиммасидаги нафақа бурчи, хотини хоҳ та-

содифий вазият сабабидан шифохонада бўлсин, хоҳ қизлик уйда ёки қайсидир қариндошиникида бўлсин, адо этилиши лозим бўлган вожиб амалдир.

Қуръони карим ояти карималари ва ҳадиси шариф тақозоси билан эрнинг нафақаси никоҳидаги аёлнинг кунлик эҳтиёжини қоплаши лозим. **“Бой киши ўз бойлигидан нафақа берсин. Кимнинг ризқи танг қилинган (камбағал) бўлса, у ҳолда, Аллоҳ унга ато этган нарсадан (ҳолига яраша) нафақа берсин!..”** (*Талок, 7*). Аёл фарзандлик бўлиб, унинг парваришида бўлган даврда аёлнинг эр зиммасидаги нафақаси борасида: **“...Уларни (оналарни) меъёрда озиқлантириш ва кийинтириш отанинг (эрнинг) зиммасидадир...”** (*Бақара, 233*) деб, аёлнинг эҳтиёжига алоҳида аҳамият берилган.

Жобирдан (розийаллоҳу анҳу) ривоят қилинган ҳадиси шарифда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): **“...Улар (аёллар) учун сизнинг зиммангизда маъруф йўл билан ризқлари ва кийимларининг мажбурияти бор...”** дедилар (*Имом Муслим, Абу Довуд ва Молик ривоятлари*).

Ҳаким ибн Муовиядан (розийаллоҳу анҳу) ривоят қилган яна бир ҳадиси шарифда: **“Эй Аллоҳнинг Расули, биримизнинг хотинининг унда нима ҳақи бор?”** – дедим.

У зот **“Қачон таомлансанг, уни ҳам таомлантирасан. Қачон кийим кийсанг, уни ҳам кийинтирасан. Юзига урмайсан. Ҳақоратламайсан ва уйдан бошқа жойда ҳижрон қилмайсан”**, дедилар (*Имом Абу Довуд ва имом Насоий ривояти*).

Ҳар бир инсонга берилаётган неъматлар инсоннинг бахт-саодати, ҳаёт мазмуни экани жаноби Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадиси шарифларида ўз аксини топган. Али ибни Зайд (розийаллоҳу анҳу) ривоят қилган ҳадиси шарифда Набий (соллаллоҳу

алайҳи ва саллам): “Аллоҳ азза ва жалла кимга бир неъматни берса, ўша неъмат асари у бандани еб-ичишида кўриниб туришидан севинади”, дедилар (*Ибн Абу Дунё ривояти*).

Ҳаётда озик-овқат инсонга қанчалик зарур бўлса, кийим-кечак ёки кийиниш айнан шундай лозим амаллардан ҳисобланади. Шунинг учун ҳам аёлни кийим билан таъминлаш борасида фикҳий китобларда алоҳида таъкидлаб ўтилган. Оилада эр моддий жамғармасидан келиб чиқиб, аёлига либос ва зийнатларни етказиб беради, керак бўлганда қадрлироқлари билан таъмин этади. Зеро, Ҳасан ибн Али (розийаллоҳу анҳу) ривоятида: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бизларга топган нарсаларимизнинг энг яхшисини кийишга буюрганлар”, дедилар (*Ибн Абу Дунё ривояти*).

Озик-овқат, таом пишириш учун кетадиган барча маҳсулотлар ҳам нафақага киради. Озик-овқатнинг миқдори (етарли бўлиши ёки етарли даражада бўлмаслиги) эрнинг бой-камбағаллигига қараб белгиланади. Яна ижтимоий таъминотлардан асосийси бўлмиш аёлларни турар жой билан таъминлаш борасида Қуръони каримнинг қуйидаги ояти билан буюрилади:

“Уларга (талок иддасини сақлаётган хотинларингизга) ўзларингиз маскан тутган жойдан тоқатингизга қараб жой берингиз” (*Талок, б*). Ояти карима талабидан келиб чиқиб, эркак киши ўз аёлини турар жой билан таъминлаши вожиб. Турар жой ҳам эрнинг молиявий имконияти даражасида бўлади. Шу билан бир қаторда, у тўлиқ жиҳозланиши ҳамда яшаш учун керакли анжомлар билан таъминланиши лозим.

МУСТАҲКАМ ОИЛАНИ САЛБИЙ ТАЪСИРДАН АСРАЙЛИК

Бахиллик балоси

Инсон шахсиятига, фаровон ҳаётига зарар келтирувчи хусусиятлардан бири бахиллик ҳисобланади. У инсоннинг яратилиш хусусиятига дахлдор бўлиб, киши унга қарши туришга қодир бўлиши мумкин. Бу сифатга қарши тура олмаган шахслар ўзлари билмаган ҳолатда қийинчиликларга, муаммоларга дуч келиб, ҳаёт тизимида, оила бошқарувида, эр-хотинлик муносабатларида зарар кўришлари табиий ҳол. Шунинг учун ҳар бир шахс оила ҳаёти барқарорлигига эришишини тилаб, бахилликнинг диний ва дунёвий оқибатларини тушуниб етиши ва ундан ҳазар қилиши лозим. Инсон ўз вазиятини ислоҳ қилишида туртки бўладиган диний маълумот ва кўрсатмаларни келтириб, бахилликдан қайтарилган баъзи бир диний хабарларни айтиб ўтишни фойдали, деб ўйлаймиз.

Муқаддас динимиз таълимотига биноан, бахиллик сўзи халқимиз тилида ишлатиладиган ҳасис, зикна каби ибораларга маънодош бўлиб, унинг умумий маъноси моддий, шахсий, маънавий жиҳатларда ўзгаларга яхшилик қилишдан ожизлик, ўзгалар ҳаётининг яхши бўлишига қарши туришни англатади. Бу сифат оиланинг тор доирасида кўпроқ сезилиб қолади. Бахиллик иллоти авж олиб кетса, оила аъзолари ўртасида низо чиқиши, оилавий муҳитни беқарор қилиши мумкин.

Хорлик келтирувчи бундай иллатлар ҳақида Куръони каримда огоҳлантириб ўтилган. Жумладан:

“(Улар) ўзлари бахиллик қилиш билан бирга (бошқа) одамларни (ҳам) бахилликка буюрадиган ва Аллоҳнинг Ўз фазли билан берган (неъмат)ларини яширадиган (кимса)лардир. Кофирларга

(эса) хор қилувчи азобни тайёрлаб қўйганмиз” (Нисо, 37).

Яна: **“Кимки ўз нафси бахиллигидан сақлана олса, бас, ана ўшалар (охиратда) нажот топувчидирлар”** (Ҳашр, 9).

Бахилликнинг салбий оқибатларидан бири шуки, у туфайли жамиятда бир-бирини кўра олмаслик ва ҳасад каби фитналар юзага келади. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадисларининг бирида: “Бахилликдан сақланинглар, чунки у сиздан олдин ўтганларнинг ҳалокатга йўлиқишига сабаб бўлган. Бахиллик уларни бир-бирларининг қонини тўкишга, ҳаром (гуноҳ) нарсаларни ҳалол дейишга олиб борган”, деб хабар берганлар (*Имом Муслим ривояти*).

Яна бир ҳадисда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтадилар: “...Бахилликдан сақланинг. Чунки у сизлардан аввалги (қавм)ларни бир-бирларини қонларини тўкишга, ҳаром (гуноҳ) нарсаларни ўзларига ҳалол қилиб олишга тезлади ва уларни ҳалокатга дучор қилди” (*Имом Муслим ривояти*).

Ҳар бир оилада рўзғор эҳтиёжлари маблағ сарф қилинади. Аллоҳ таоло бандаларига маблағ топиш имкониятини берар экан, уни қандай йўлларга сарф-харажат қилиш тартиботини динимиз орқали кўрсатиб берган. Бу тўғрида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) “Маблағ жиҳати билан бўладиган яхшилиқни ўзингиздан бошланг, агар бирор нарса ортса аҳли аёлингизга беринг, сўнг қариндошларингиз ва бошқаларга беринг”, дедилар. Бу кўрсатмадан маълум бўлмоқдаки, қилинаётган барча сарф-харажатлар оила аъзоларининг ўзаро муносабатларини мустаҳкамлайди, шунингдек, оила раҳбари меҳр-муруватли инсонлар қаторида саналиши ва ажр-мукофот олиши баён қилинмоқда. Одатда биз оиламиз эҳтиёжларидан тежаб, гўёки

яхши ниятда тўй, маърака-маросимлар қиламиз, топган маблағларимизни оила аъзоларимизга эмас, ўзгаларга раво кўрамиз. Аслида, биз умримизнинг охиригача оила ва фарзандларимиз билан бирга яшаймиз. Моддий-маънавий имкониятларимизни оила аъзолари, рўзғор эҳтиёжига сарфласак, ўзаро меҳр-мурувват, ишонч ортади, яшаш шароитимиз яхшиланиб, хонадон қут-баракага тўлади. Яна шуни таъкидлашни истардикки, тўй-маросимларни ҳам қариндошу қадрдонлар иштирокида ихчам, мазмунли ўтказиб, ҳалол меҳнат билан топилган маблағни исроф қилмаслик – камтарлик, ақллилик белгиси. Кераксиз тадбиру дабдабалар билан исрофгарчиликка йўл қўйиб, кейин оиланинг кундалик эҳтиёжларини қондиришда бахиллик қилган одамнинг турмушида хотиржамлик бўлмайди.

Ўз ўрнига сарфланган маблағ баракали бўлади. Тежамкорликни бахилликка йўймаслик керак. Топган маблағини кераксиз ишлар ва харидларга сарфлаган одам яхши мақсадларни амалга оширишда бахиллик қилмайди.

Ёлғончилик иллати

Одамларнинг ўзаро муносабатида муомала маданияти асосий восита ҳисобланади. Шунингдек, инсонларнинг ижобий ва салбий сифатлари кишилик жамиятида муҳим бўлиб, ҳаёт тарзининг қандай кечишини белгилайди. Бу оиланинг ҳар бир аъзоси тушуниб етиши керак бўлган омил. Оила – кичик бир жамият, ундаги шахслар бир-бирларига шубҳасиз ишонч ҳосил қилиши, гап-сўзларини тўғри қабул қилиши билан мустаҳкам оила барпо этиб борилади. Бир-бирига ишончини йўқотган одамларнинг барча дунёвий фаолияти яхши деб баҳоланмайди.

Инсонларнинг энг ёмон сифатларидан бири – ёлғончилик. Барча салбий ҳолатлар инсон ҳаётига

ёлғон орқали кириб келади, натижада ёлғон лафз эгасининг обрў ва хурмати барбод бўлади. Оқибатда инсонга катта зарар келиши муқаррар.

Муқаддас динимиз кўрсатмаларида ёлғончилик салбий ахлоқ эканлиги таъкидланади. Ҳадиси шарифларда аниқ огоҳлантирувчи хабарларни бериб, Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ростгўйликни ўзингизга лозим тутинг, чунки у яхшиликка, яхшилик эса жаннатга элтади. Киши рост гапираверса, унга одатланиб қолади ва Аллоҳнинг ҳузурида Сиддиқ (ростгўй) лар қаторидан ўрин олади. Ёлғончиликдан сақланинг, чунки у бузукликка, бузуклик эса жаҳаннамга етаклайди. Киши кўп ёлғон гапириши билан унга ўрганиб қолади ва Аллоҳнинг ҳузурида каззоб (ёлғончи)лар қаторидан ўрин олади”, деб айтадилар:

Оила тизимида муаммо ва воқеаларнинг ечимини топиш, содир бўлган вазиятдан қутулиш мақсадида айримлар ёлғон сўзларга одатланади. Бу одат агар эрда бўлса, аёл унга ишончини йўқотади. Аёл ёлғончи бўлса эркак унга ишонмай қўяди. Ота-она ва фарзанд бир-бирини алдаса, икки томон ҳам меҳр ва ишончдан маҳрум бўлади.

Динимизнинг фикҳий китобларида ёлғончилик даражаси қандай, деган саволга шундай жавоб қилинади: оилада оддий ҳолат деб саналган кўринишлардан бири – ота-она фарзандини тинчлантириш мақсадида ёлғон нарсаларни ваъда этса, қилинган ваъда сабабидан ёлғон гапирувчи гуноҳ содир этган бўлади. Яна бир ҳолат: оила аъзолари ўзаро низо сабабидан бошқалар тўғрисида эшитган ёки эшитмаган сўзларни кимларгадир етказишади. Охир-оқибат ёлғон гапирилганлиги сабабидан оилага саноксиз кулфатлар тушади. Ҳаттоки бундай воқеа оилани ажримга олиб келади. Ўз умматларига бахт-саодат тилаган Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Эшитган нарсасини гапиравериш

кишининг ёлғончилигига кифоя қилади”, деб ёлғондан қайтардилар (*Имом Муслим ривояти*).

Бошқа бир ҳадиси шарифда:

“Бу дунёда беъмани (ёлғон) гапларни кўп гапирадиган одамнинг гуноҳи қиёмат куни кўп бўлади”, деб ёлғондан узоқлашишни таъкидладилар.

Ҳозирги кунда баъзи инсонларда ваъдага вафосизлик, товламачилик, бошқаларни алдаб пул ва нарсасини олиш, қарз, омонатга нарса олиб қайтармаслик, оддий ҳолатларда ҳам ёлғон гапириш каби гуноҳ амаллар борлиги ачинарли ҳол. Бунда ўз манфаатини ўзганинг манфаатидан устун қўйиш каби разил иллатлар, оғир гуноҳлар борки, улар инсоннинг умри, ризқи, моли, оиласидан баракани кўтарди. Шунга кўра, ёлғоннинг зарарларини доим ёдда тутсак, оила ва жамиятда ёлғончилик иллатидан қутулсак, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Ёлғончиликнинг зарарлари

– Ота-она билан фарзанд, эр билан хотин ва қариндошлар орасига совуқчилик тушади, баъзан улар бир-бири билан юз кўрмас бўлиб кетиши мумкин.

– Пасткашлик иллатига дучор қилади.

– Оила тотувлиги йўқолади.

– Охиратда жаҳаннамга етаклайди.

– Таъна ва иллатлар олиб келади.

– Дин ва дунёнинг фасоди саналади.

– Узоқдаги ёмонликни яқин қилади.

– Барча эзгуликлардан узоқлаштиради.

– Кишига хорлик келтиради.

Ҳасадгўйлик касали

Тарихдан маълумки, одамзотнинг бир-биридаги мавжудликка ҳасад қилиши, унинг ўзи сезмаган ҳолатда ички ҳиссиёт сифатида вужудга келади. Мана

шу ҳол аслида кишининг яхши ишларга интилиши учун хулқ килинган бўлиб, ҳаваснинг тескарисидир. Донолар “Ҳасад билан эмас, ҳавас билан яшаш керак”, дейдилар. Ҳасадгўйнинг кўнгли доим қоронғи, ғаш бўлади, чунки у бошқаларнинг ютуғи, қувончидан хурсанд бўлмайди. Бундай одамнинг иши ҳам юришмайди. Ижобий хислат бўлган ҳавас кишининг яхши ишларга рағбатини оширади. Ҳавасманд одамнинг дўстлари кўп бўлади. Бахилнинг боғи кўқармаганидек, уни ҳеч ким қўллаб-қувватламайди. Бу борада Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Инсонлар бир-бирларига ҳасад қилмасалар яхшиликда бардавом бўлар эдилар”, (*Табароний ривояти*) деб, инсон доимо эзгу ва яхши ишлар орзуси билан ҳаракатда бўлишини таъкидлаганлар.

Оилада ҳасадгўйликнинг келиб чиқишига аввало катталарда бундай иллат борлиги сабаб бўлади. Қўни-қўшни, қариндош-уруғлар оиласидаги яхши жиҳатларни ҳавас қилган эр-хотин болаларига ҳам шу фазилат шакилланишида ибрат бўладилар. Диний ва урфий ўғитларнинг барчаси ҳасадгўйлик иллатидан қайтаради. Сабаби маълум, ҳасадгўйлик жамиятни ривожлантираётган фидойиларнинг йўлларига тўсик бўлади. У барча яхшиликларни инкор қилади, жамият аъзолари орасидаги ҳамфикрлик, ҳамкорликни емиради. Афсуски, жамият бўғими бўлмиш айрим оилаларда бу иллат учрайди, жиддий салбий оқибатларга сабаб бўлади. Зеро, оиланинг бахт-саодат, молу дунё, обрў эътибор жиҳатлари бор экан, унинг ҳасадгўйи ҳам топилади. Чоҳорёрлардан ҳазрат Умар (розийаллоҳу анҳу): “Аллоҳ кишига дунё неъматларини ато этар экан, ўз ўрнида унга ҳасадгўйлар ҳам вужудга келиши эҳтимолдан холи эмас”, дедилар. Оқил, соф имонли инсон буни эътироф этиб, ҳасаддан сақланишга доимо эътибор бермоқлиги лозим бўлади.

Турмушда қайноналарнинг келинга, овсинлар, оға-инилар, опа-сингилларнинг бир-бирига нисбатан ҳасад қилишини кўп кўрганмиз. Янги уйланган йигитнинг ўз хотинига ортиқча эътибор бериб, онаси ва опа-сингилларига кам эътибор қаратгани; қайнонанинг келинларидан бирини тинмай мақтаб, бошқасини ҳадеб танбеҳ ва танқид қилиши; ота-онанинг фарзандларини кийинтириш, едириб-ичириш, ўқиш ва ҳунар эгаллаши учун шароит яратишида тенглик қилмагани ҳасаднинг сабабчиси бўлиши мумкин.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Бир банда қалбида имон билан ҳасад шаклланмайди” (*Ибн Ҳиббон ривояти*) деб, ҳасадгўйлик имоннинг зидди эканлигини баён қиладилар. Бунинг илдизи ота-онанинг ўз фарзандларига берган тарбияси билан боғлиқ. Агар ота-она ўз болаларининг қай бирига ортиқча баҳо бериб, алоҳида муомала-муносабатда бўлса, уни бошқалардан устун қўйса, камситилганлар дилида ҳасад иллоти уйғонади.

Яна бир ҳадиси шарифда Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ҳасаддан узоқ юринг, чунки олов ўтинни егани каби, ҳасад ҳам яхшилиқлар (савоби)ни еб юборади”, (*Имом Абу Довуд ривояти*) дедилар. Бу билан ҳасадгўйлик инсонни разилликка етаклайдиган салбий сифатлардан эканини кўрсатмоқдалар.

Улуғ саҳоба Муовия (розийаллоҳу анҳу) ҳасад ҳақида юқоридаги ҳадиси шарифни тасдиқлаган ҳолда: “Ёмонлик хислатларининг таърифлари орасида ҳасадга берилган таъриф каби таърифни кўрмадим. Ҳақиқатда, ҳасаднинг ёмонлиги шу даражадаки, ҳасадгўй ҳасад қилган нарсасига етиб улгурмасдан, ўзини талафотга мубтало қилиши муқаррар”, деганлар.

Улуғ тобеин, муаррих, муаббир Муҳаммад ибн Сирийн ҳасад тўғрисида: “Мен дунё ишлари борасида бирор кимсага ҳасад қилмадим. Чунки, у (ҳасад қили-

нувчи) жаннат аҳлидан бўлса, жаннат аҳлини қандай ҳам ҳасад қилай. Агар жаҳаннам аҳли бўлса, борар жойи тайин экан, унинг нимасини ҳасад қилай?” дедилар.

Юқоридаги ҳадиси шарифлар, уламоларнинг ўғитлари, халқимизнинг оғзаки ижодига суяниб, ҳасаднинг зарарларини эслатиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб топдик.

Ҳасаднинг зарарлари:

- Мартабани пасайтиради.
- Танага беморлик келтиради.
- Меҳр-мурувватдан маҳрум этади.
- Дўстни душманга айлантиради.
- Гуноҳ ва надомат келтиради.
- Суннатга итоатсизликдир.
- Оилани беқарор қилади.
- Силаи раҳмнинг зидди бўлиб, туғишганлар орасига нифоқ солади.
- Барча ёмонлик эшикларини очади.
- Оила ва жамият инқирозига олиб боради.

Ғийбат оқибати

Тил орқали инсон қанчадан-қанча яхшиликларга сабаб бўлади, чунки у қалбида пайдо бўлган мақсадларини сўз билан ифодалайди. Бу жараён кишига яхшилик ва эзгулик келтириш билан бир қаторда, ўзгалар ҳақини поймол қилишдек иллатларни ҳам содир этиши мумкин.

Агар гап-сўз кимнингдир шахсини камситиб, ёмонлаш мақсадида айтилган бўлса, буни ғийбат деб аталади. Бу нарса ўзгаларнинг обрў-мартабасига салбий таъсир этгани учун, Қуръони карим ва ҳадиси шарифнинг ҳукми шундай: инсон ундан сақланиши керак. Ғийбат оила ҳаётига катта зарар келтириши мумкин. Ундан

қайтарилган оят ва ҳадисларни келтириб ўтмоқчимиз.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда: **“Эй мўминлар! Кўп гумон(лар)дан четланингиз! Чунки баъзи гумон(лар) гуноҳдир. (Ўзгалар айбини қидириб) жосуслик қилмангиз ва бирингиз бирингизни ғийбат қилмасин! Сизлардан бирор киши ўлган биродарининг гўштини ейишни хоҳлайдими?! Уни ёмон кўрасиз-ку, ахир! Аллоҳдан қўрқингиз! Албатта, Аллоҳ тавбаларни қабул қилувчи ва раҳмли зотдир”** (*Хужжурот, 12*).

Бу ояти каримада жамият аъзоларининг бир-бирлариганотўғригумонда бўлишларидан ва оқибатда орадаги муносабат, муомала бузилишидан қайтарилмоқда. Бундан ташқари, тирноқ остидан кир қидириш зайлида бировларнинг хато-камчиликларини тафтиш қилиш, ёмонлаш, шахсиятига тегадиган тарзда айб қидириш ёки айб топиб уни ғийбат қилишдан тўхтатилмоқда. Ғийбат гуноҳ бўлишининг сабабларидан бири – ғийбат қилинаётган кишининг обрўсини туширишга ҳаракат қилинганлигидир. Оилавий ҳаётда аёллар эрларининг нуқсон ва камчиликларини ўзгаларга ёйиши, эркак оила сирлари билан бир қаторда аёлининг нуқсон ва камчиликларини ўзгаларга дoston қилиши, қайнона кун давомида келинининг нуқсон ва камчиликларини излаб бировларга ёки оиланинг бошқа аъзоларига ёмонлаши, келин бўлмиш она ўрнида турган қайнонасининг сир ва камчиликларини оиладан ташқарига олиб чиқиш айна ғийбат ҳисобланади. Ғийбат қилувчи ҳидланган ўлимтик гўштини еган каби бўлиши, ғийбат нотўғри фикр-хулоса ва фитналарни келтириб чиқарувчи омиллар бўлиб, айна пайтда у гуноҳ эканлиги тушунтирилмоқда.

Қуръон оятларида ёмон ахлоқларнинг қайсиларидан қайтарилган бўлса, уни гуноҳи кабира деб таърифлаган тафсирилар ҳам мавжуд. “Қайси мусулмон аф-

зал?” деб берилган саволга Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Қўли ва тилидан мусулмонлар саломат бўлган киши”, деб жавоб бердилар.

Яна бир ҳадиси шарифда оилалари бўлмиш Ойша (розийаллоҳу анҳо) кўчадан ўтаётган аёлнинг бўйи пастлиги ҳақида гапирганларида, Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Эй Ойша! Бу сўзингиздан тўхтанг...” деб у кишининг гапини тўхтатдилар. Ёки Набий (алайҳиссалом) ҳузурларига келган кишининг олдларига киришига рухсат бермай, унга хитоб қилиб: “Сиз бир кадрдонингизнинг ўлимтик гўштини истеъмол қилибсиз, сиздан ўлимтик гўштининг ҳиди келмоқда”, дедилар.

Ғийбат инсон табиатидаги нақадар ёмон иллат эканини ҳадиси шариф мазмунидан тушуниб етиш мумкин. Зеро, Пайғамбар (алайҳиссалом) гуноҳларнинг ёмон ҳидини ҳам Аллоҳнинг изни билан сездилар. Демак, ғийбат барча ўринларда, шунингдек, оилада ҳам энг ёмон хусусиятлардан бўлиб, ҳаманинг тинчлик-осойишталигини бузади, беқарорлик келтириб чиқаради, зарарли иллатлар авж олади.

Зарар келтирувчи омиллардан барчанинг узоқ бўлишини тилаб, қуйидаги фикрларни таъкидлаб ўтамыз.

Ғийбатнинг зарарлари:

– Ғийбатчини ғийбат қилинган шахс кечирмагунча Аллоҳ кечирмайди.

- Ўзаро меҳр-муҳаббат узилишига сабаб бўлади.
- Уруш-жанжал, нифоқлар олиб келади.
- Жамият осойишталигини бузади.
- Кишини пасткашлик ва хорликка етаклайди.
- Оилани беқарорликка дучор қилади.
- Яхши амаллар ижросини тўсади.
- Пайғамбар суннатларига зид ҳисобланади.
- Имон нуруни сусайтиради.

Омонатга хиёнат жафолари

Бу дунёда ҳаёт кечирар эканмиз, жамият ва оила тизимида барчамиз ўзаро мулоқотда бўламиз. Ўзаро мулоқот биздан фақат ижобий ахлоқларни талаб этади. Салбий ахлоқлар инсонга ва жамиятга зарар келтирувчидир. Омонатга хиёнат қилиш ҳам салбий иллат бўлиб, у одамларнинг ўзаро муносабатларига раҳна солади, ҳаттоки дўстлик, қон-қариндошлик алоқаларини узиб ташлаши мумкин.

Омонатга хиёнат қилиш жамиятнинг қайси жабҳасида бўлмасин, одамлар орасига нифоқ солади. Омонатга хиёнат қилмаслик – оила тизимининг барча жиҳатларида керакли мулоқот. Омонатни сақлаш, унга хиёнат қилмаслик оилани мустаҳкамловчи омиллардан саналади. Кимнингдир сири, буюми, сўзи ишониб айтилган ёки топширилган омонат бўлиши мумкин. Уни сақлай олганлар ишонч қозонадилар, обрў топадилар, қалблари ҳамиша яхшиликка мойил бўлганлигидан ишлари ҳам ўнгидан келаверади.

Айтилган фазилатларга эга бўлиш, оилада ва одамлар орасида омонатдор – ҳалоллик сифати билан танилиш киши тақдирини яхшиликлар билан сийлайди. Инсон вужудида омонатдорлик ҳисси шаклланишини ирода этиш мақсадида муқаддас китобларимизда оята карима ва ҳадиси шарифлар келтирилган.

Аллоҳ таоло Ўзининг каломи шарифида шундай хабар берган:

“Эй имон келтирганлар! Аллоҳга ва Расулга (буйруқларига) хиёнат қилмангиз ва (бир-бирингиздаги қўйган) омонатларингизга (ҳам) билиб туриб хиёнат қилмангиз!” (Анфол, 27).

Жаноб Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳам ўзларининг муборак ҳадиси шарифларида:

“Мунофиқнинг аломати учта, гапирса ёлгон гапиреди, ваъда берса, устидан чиқмайди, омонат қўйилса, хиёнат қилади”, дедилар.

Бошқа бир ҳадисларида Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам):

“Омонатни сақлай олмайдиган кишининг имони, аҳдига вафосизнинг эса дини йўқдир”, дедилар.

Юқоридаги ояти карима ва ҳадиси шарифлар омонатга хиёнат қилмаслик, хиёнат келтириб чиқарувчи барча турдаги салбий ахлоқлардан узоқ бўлиш кераклигини таъкидламоқда.

Мўмин кишига берилган имон неъматига катта омонатдир. Уни сақлаб-авайлаши, унга зарар келтирувчи барча ҳаркатларни тўхтатишга интилиши мўминлик сифати комил бўлиб бораётганини ифодалайди. Оиланинг барқарорлик талабидан келиб чиқиб, моддий ва маънавий омонатларни сақлай билиш, эр агар аёлига бир нарса ишонса (хоҳ у моддий, хоҳ маънавий, хоҳ фарзанд, хоҳ омонат сўз бўлсин), уни ошкор бўлишдан, офатлардан сақлай билиш имонли омонатдорнинг сифатидир. Бу сифат шарофатидан хонадонда осойишталик, ўзаро иноқлик, ишонч барқарор бўлади. Ва аксинча, аксарият оилаларнинг муаммосига қулоқ солсангиз, унинг бошланиши ва ривожини омонатдорликка хиёнатдан бошланганлигига гувоҳ бўласиз. Муаммони бартараф этиш учун вазиятни таҳлил этаркан, омонатга хиёнат қанчалик оғир вазият келтириб чиқаришига амин бўласиз. Ҳаёт ҳақиқатларидан келиб чиқиб, аҳду паймонга вафо қилмайдиган, ёлгончи, алдамчи, омонатга хиёнат қилувчи кишиларда дин ҳам қарор топмаслигига гувоҳ бўласиз. Омонатларни яхши сақлай олмасликдан жиноят ва кўнгилсизликлар ҳам келиб чиқади. Инсонлар бир-бирларидаги ҳақ-хуқуқларни яхши билмасликлари ёки билсалар ҳам унга тўла

риоя қилмасликларидан мурасасизлик, уриш-жанжал ва бекарорлик ҳолатлари вужудга келади. Оилада кўпинча бирор воқеани беркитиш, ўзини айбсиз қилиб кўрсатиш мақсадида бировнинг шаънига айтилган нотўғри сўз, кимнингдир ҳақлигини билиб туриб, бирор дунёвий ғараз билан унга қарши нотўғри гувоҳлик бериш, ёлғон ва бўҳтонлар тўкиш – булар ҳам айни хиёнат ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам ҳар бир имонли ва чин эътиқодли киши масъулиятни чуқур ҳис этган ҳолда, зиммасидаги омонатларни тўғри ва садоқат билан сақлашга, жиддий ҳаракат қилиши керак бўлади.

Зеро, Аллоҳга ва унинг тақдирига имон келтирган ҳолда, турмушда учрайдиган айрим синов кунларини (оилада ва оиладан ташқарида бўлсин) чиройли сабр билан ўтказиш, содир бўлган воқеа ечимини яқинлар билан аҳилликда топишга ҳаракат қилиш мўминлик сифатларидандир. Соф имонли киши ҳар бир етган азият ва мусибатга яраша Аллоҳ таоло гуноҳларини кечириб, сабр-бардоши эвазига ажру савоблар ато этишини унутмаслиги оила ва ташқаридаги муаммолар ечимларидан биридир.

Омонатга хиёнат:

- Оила баракотини ўчиради.
- Охират азобига дучор этади.
- Инсон қалбини қоралайди.
- Дунёда хорлик келтиради.
- Нифоқ аломати саналади.
- Эзгулик зидди ҳисобланади.

МАҚОЛЛАР

Ота-она ҳақида

Олтин-кумушнинг эскиси, ота-онанинг баҳоси бўлмас.
Ота-онасини ҳурмат қилган боласидан ҳурмат кўради.
Онанинг бир қўли бешикни, бир қўли дунёни тебратар.
Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли далада.
Онанинг отанга бепардоз кўрсатма.
Оталар сўзи – ақлнинг кўзи.
Ота-она – олтин қанот.
Ота рози – Худо рози.

Яхшилик қилиш

Ёмонлик қилсанг қақшарсан, яхшилик қилсанг яшарсан.
Яхшиликни унутма, ёмонликни кўнгилда тутма.
Насибангни ошарсан, яхши бўлсанг яшарсан.
Яхшининг қўли, яхшиликнинг йўли узун.
Яхши олқиш олур, ёмон қарғишга қолур.
Яхшилик нур келтирар, ёмонлик зулмат.
Яхшига қора юкмас, ёмонга эл бокмас.
Яхши иш битирур, ёмон иш йитирур.
Яхши ошини ер, ёмон бошини.

Муомала маданияти

Сўз – кишининг ўзаги, одоб – унинг безаги.
Таом лаззати ўзида, одам лаззати сўзида.
Сўз билмасанг, сўзлама.
Куч эгмаганни сўз эгар.

Меҳнатсеварлик

Меҳнат қилдим – хўп қилдим, миннат қилдим йўқ қилдим.
Меҳнатли ош – ош бўлур, меҳнатсиз ош – тош бўлур.
Меҳнатдан келса бойлик, турмуш бўлар чиройлик.
Меҳнат қилиб топганинг – қанду асал тотганинг.
Ёшликдаги меҳнат қариликда давлат келтирар.
Меҳнат билан қарисанг, роҳат билан яшарсан.
Ема киши миннatin, егил нонин меҳнатнинг.
Меҳнатсиз турмуш – умрга хиёнат.
Меҳнат – роҳатнинг пойдевори.

Меҳр-шафқат

Меҳр темирни эритар, қаҳр тошни ёрар.
Кулф – ўғри учун, меҳр – тўғри учун.
Меҳр тошқини – дарёдан кучли.
Юз-юзга тушар, меҳр – кўзга.
Меҳр – икки кўзда.

Аҳдига вафоли бўлиш

Ваъдани беришга эмас, бажаришга шошил.
Вафоли дўст йўлга солар, вафосиз дўст пайдан олар.
Вафосизга берилма, вафолидан айрилма.
Ваъда – вафоси билан гўзал.
Ваъда – олтиндан қиммат.

Поклик

Оқ бўлмаса бўлмасин, пок бўлсин.
Соғ юрай десанг, озода бўл!
Тозалик – соғлик гарови.
Поклигинг – соғлигинг.

Камтарлик

Камтар бўлдинг – гавҳар бўлдинг.
Камтарга камол, манманга завол.
Камтарлик одамга ҳусн беради.
Камтарлик – жасорат тожи.
Камтарлик – катта давлат.

Сабр

Ақл одамнинг кўрки – сабр унинг шериги.
Сабр таги – сариқ олтин.
Сабр – шодлик калити.
Сабр – умр хазинаси.
Ақлнинг кўрки – сабр.

Вақт

Йўқолган олтин топилади, вақт топилмайди.
Вақтинг кетди – нақдинг кетди.
Вақтинг кетди – бахтинг кетди.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. *Жалолиддин Маҳаллий ва Жалолиддин Суютий*. “Тафсири Жалолаин”.
2. *Шайх Абдулазиз Мансур*. “Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири”.
3. *Имом Бухорий*. “Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ”.
4. *Имом Муслим*. “Саҳиҳи Муслим”.
5. *Имом Термизий*. “Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ”.
6. *Имом Насоий*. “Сунани кубро ва суғро”.
7. *Имом Абу Довуд*. “Сунани Абу Довуд”.
8. *Имом ибн Можа*. “Сунани ибн Можа”.
9. *Имом Доримий*. “Сунани Доримий”.
10. “Назратун-наъим фи ахлоқи Расулиҳил-карим”.
11. “Усратул муъмин”.
12. *Убайдуллоҳ ибн Масъуд*. “Мухтасарул-виқоя”.
13. *Камолиддин ибн Хумом*. “Фатхул қадр” (“Ҳидоя”нинг шарҳи).
14. *Мулла Алийюл қори*. “Фатху бобул иноя” (“Мухтасарул-виқоя”нинг шарҳи).
15. *Ибн Нужайм*. “Баҳрур-роиқ”.
16. *Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Табризий*. “Мишкотул масобиҳ”.
17. *Аллома Муттақийил Ҳиндий*. “Канзул уммол”.
18. *Ш. Шомақсудов, Ш. Шораҳимов*. “Ҳикматнома”.

МУНДАРИЖА

Сўзбоши ўрнида.....	3
Ислом динида оилага муносабат.....	4
Жамиятда оиланинг ўрни	8
Оила асоси – жуфтлик.....	10
Аёлга яхши муомалада бўлиш.....	12
Аёлининг одоб-ахлокига масъуллик.....	15
Эр ва хотин тотув яшаши зарур.....	16
Эркакнинг аёлга эътибори.....	17
Аёлнинг шаъни ва обрўси	20
Келинлик даври	22
Оналик масъулияти	24
Оилада қайнонанинг ўрни.....	25
Аёл ишбилармон ва уddaбурон бўлса.....	27
Эрга итоат.....	29
Хусни хулқнинг ўрни.....	33
Силаи раҳм тушунчаси	36
Очиқ чехра – очиқ кўнгил.....	39
Муомала маданияти.....	41
Ростгўйликка одатланайлик	45
Ахдга вафодорлик.....	47
Чирой, гўзаллик ва поклик.....	50
Ҳалимлик ва камтарлик.....	54
Сабр-бардош фазилати	57
Яхшилик ва эзгулик.....	61
Ўзгалар айбини кечиринг.....	66
Вақтни тўғри таксимланг.....	69
Кўни-кўшни ҳақиға риоя қилиш.....	73
Катталарга хурмат кўрсатинг.....	76
Фарзандлар салоҳияти.....	80
Исрофсиз ҳаёт керак.....	83
Меҳнатсеварлик фазилати.....	90
Садақалар ичида энг афзали.....	93
Тураржой, озиқ-овқат вакийим-кечак эҳтиёжи.....	95
Бахиллик балоси.....	99
Ёлғончилик иллати.....	101
Ҳасадгўйлик касали.....	103
Ғийбат оқибати.....	106
Омонатга хиёнат жафолари.....	109
Мақоллар.....	112
Фойдаланилган адабиётлар.....	114

Абдулхай ТУРСУН

МУСТАҲКАМ ОИЛА

АСОСЛАРИ

Масъул муҳаррир:
Абдулазиз МАНСУР

Муҳаррир:
Муҳтарама УЛУҒОВА

Мусахҳиҳа:
Нодира ОХУНЖОНОВА

Саҳифаловчи:
Толибжон ҚОДИРОВ

Нашриётнинг гувоҳнома рақами: 055. 2004. 12. 04.
Теришга 2012 йил 20 майда берилди. Босмахонага
2012 йил 24 майда берилди. Босишга 2012 йил 25 майда
рухсат этилди. Офсет қоғози. Қоғоз бичими 84 x 108 ¹/₃₂.
Ҳарф гарнитураси Times New Roman. Офсет босма усули.
Ҳисоб-нашриёт т.: 7,25. Шартли б. т.: 6,1. Адади: 5000 нусха.
_____ -сон буюртма.

“Movagounnah” нашриётида нашрга тайёрланди.

Баҳоси келишилган нарҳда.

Нашриёт манзили: 100002, Тошкент шаҳри,

Зарқайнар 18-берк кўча, 47а-уй.

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи

босмахонасида чоп этилди.

Манзил: 100128, Тошкент ш., Шайхонтоҳур кўчаси, 86-уй.